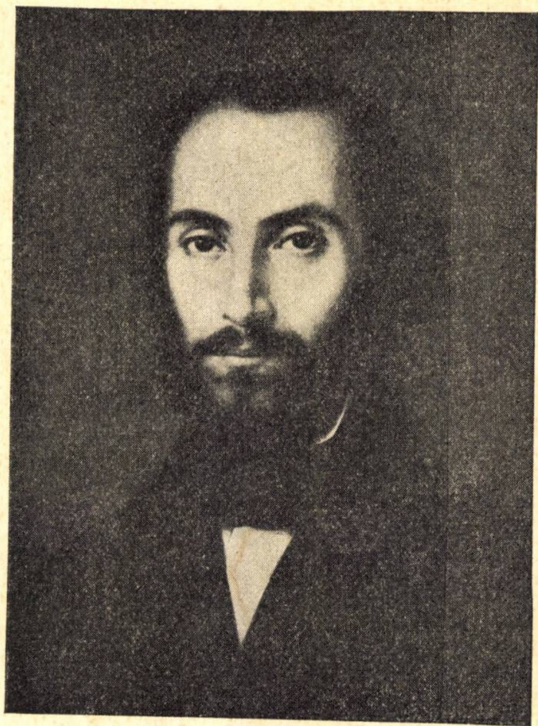
BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

N. BĂLCESCU

SCRIERI ALESE

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

N BĂLCESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI

N. BĂLCESCU

SCRIERI ALESE

Cu o prefaţă de
V. CHERESTEŞIU

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

PREFAȚĂ

Lupta lui Bălcescu pentru dobîndirea drepturilor și libertăților pentru întregul popor muncitor, pentru unitatea și independența țării, ura lui neîmpăcată împotriva asupritorilor și exploatatorilor din țară și de peste graniță, credința lui nestrămutată în progresul patriei și al întregii omeniri fac parte din tradițiile cele mai de preț ale istoriei noastre.

A murit în exil, departe de țara sa iubită, la Palermo, în Sicilia. A fost îngropat în cimitirul săracilor. Osemintele lui n-au fost găsite.

Aproape un veac memoria lui Bălcescu a fost falsificată de către istoriografia burghezo-moșierească. Măreața lui figură a fost pusă în umbră, și pe piedestalul monumentelor au fost ridicate niște figuri de bancheri și afaceriști burghezi. Era în interesul regimului burghezo-moșieresc ca să fie ascuns sau falsificat conținutul revoluționar al operelor lui Bălcescu. Istoricii și ideologii burgheziei și moșierimii au încercat să-l prezinte ca pe un propagator al misticismului și șovinismului.

Bălcescu n-a fost nici mistic, nici șovin. A fost un revoluționar democrat care a luptat pentru sfărîmarea orînduirii feudale prin revoluție, prin dezlănțuirea și organizarea forțelor

populare. E o datorie de cinste a istoriografiei noastre să valorifice moștenirea ideologică a acestui mare patriot și revoluționar.

În țările romînești, încă din secolul al XVII-lea, apar elemente capitaliste. Se înființează manufacturi, exploatarea minelor ia avînt, mai ales în Transilvania, iar la începutul veacului al XIX-lea se înființează fabrici de postav, de sticlă, de porțelanuri, hîrtie etc.

În urma victoriei Rusiei asupra Turciei se pune capăt monopolului turcesc asupra comerțului extern al Țării Romînești și Moldovei. Se dezvoltă exportul de cereale și vite și se trece pe o scară largă la producția de mărfuri. Boierii, pentru o exploatare mai rațională a pămîntului, au nevoie de investiții. De aceea negustorii și cămătarii încep să joace un rol tot mai mare în economia țărilor dunărene.

Dezvoltarea capitalismului în țările romînești, formarea pieții naționale și satisfacerea nevoilor de brațe de muncă libere pentru dezvoltarea industriei erau împiedicate de existența regimului feudal. Toată puterea statului era concentrată în mîna unei minorități de vreo 50 familii de boieri mari. În Obșteasca Adunare — scrie Bălcescu — aceste 50 de familii erau reprezentate *„prin 20 deputați, în vreme ce 4000 boieri d-a doua și a treia (stare) — sunt reprezentați prin 18 deputați. Se mai adaugă un deputat al boierilor mari din Craiova și mitropolitul cu trei episcopi“*. Aceștia erau cu toții reprezentanți ai boierimii. Existau nemulțumiri din cauza oligarhiei nu numai în rîndul burgheziei, ci și în rîndul boierimii mijlocii și mici.

Burghezia în formație dorea să-și promoveze și să-și consolideze interesele ei economice. Ea își vedea împiedicată dezvoltarea prin jugul otoman și prin relațiile feudale. Burghezia — negustorii, cămătarii — alături de care se află și unele elemente nemulțumite ale boierimii mijlocii, pretinde un loc în conducerea țării, se sprijină pe orășeni — muncitori, mici meseriași, zileri — și mai ales pe nemulțumirea, gata să treacă în revoltă, a țărănimii.

Amintirea răscoalei din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu e încă vie în conștiința țăranilor. Cu atît mai mult cu cît soarta lor nu s-a îmbunătățit cu nimic; acum cînd produsele moșiilor lor au preț pe piața străină, boierii caută să scoată un profit cît mai mare, exploatînd la maximum munca țăranilor. Pentru a fi mai sigur de țăran, îl leagă cu toate mijloacele de glie. În Obșteasca Adunare din 1842 un boier a spus cu nerușinare: *„țăranul e capitalul nostru"*. Singura preocupare a boierilor era să-și asigure pentru vecie acest „capital" și să scoată un profit cît se poate de mare din el.

Împotriva acestei asupriri sîngeroase a țărănimii — imensa majoritate de atunci a poporului — se ridică, cu o însuflețire neîntîlnită pînă atunci, un tînăr, Nicolae Bălcescu, care în curînd se afirmă drept conducătorul intelectualilor progresiști. El luptă pentru eliberarea și împroprietărirea țărănimii, pentru ridicarea ei în rîndurile cetățenilor cu toate drepturile. Curînd își dă seama și el că libertățile, drepturile popoarelor nu se pot dobîndi prin bunăvoința clasei stăpînitoare, prin tîrguieli și persuaziune, ci că aceste drepturi se smulg prin revoluție.

N. Bălcescu s-a născut în 1819 la București, dintr-o familie de boiernași săraciți. Primii lui învățători au fost niște dascăli greci, refugiați la noi din cauza persecuțiilor naționale din partea turcilor. A urmat Colegiul de la Sf. Sava. S-a simțit mai atras de studiul istoriei; cînd a părăsit băncile școalei și a intrat ca iuncher în armată, organizează un curs de istorie pentru militari. Cursul nu e pe placul superiorilor lui, e interzis și tînărul istoric își dă seama că în împrejurările oprimării feudale și naționale, primul pas, chiar și numai pentru a crea posibilitatea unei activități culturale, e înlăturarea vechii puteri în stat. Intră în organizația clandestină inițiată de Dumitru Filipescu, cu scopul de a răscula poporul și a dobîndi independența țării. Complotul e descoperit în 1840 și Bălcescu e aruncat în închisoare. După doi ani și jumătate iese din închisoare cu sănătatea șubrezită. Voința lui însă nu e înfrîntă;

abia ieșit din închisoare, înființează organizația secretă „Frăția" cu scopul de a elibera și împroprietări pe țărani, a lichida feudalismul și a organiza o armată pentru dobîndirea independenței.

În același timp, publică o serie de lucrări istorice și sociale dintre care amintim pe cele mai importante: *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum* (Iași, 1844), *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei romînilor* (1845) și *Despre starea soțială a muncitorilor plugari* (1846).

În lucrările lui dezvăluie originea marii proprietăți, caracterul ei de jaf și arată cum jefuirea țărănimii a dus — neavînd țara altă armată decît masele țărănești — la aservirea țării, la pierderea independenței.

Fiind urmărit, Bălcescu se refugiază în Franța, unde își adîncește studiile.

Tînărul revoluționar romîn ia cu însuflețire parte la luptele de baricade din Paris în februarie 1848. Îi scrie din Paris prietenului său V. Alecsandri: „*...sunt ostenit tare, de vreme ce de trei zile trăit-am tot pe ulițe... Minunata Revoluție... va schimba fața lumii*". Mai tîrziu îi scrie unui alt prieten: „*...soarta m-a împins, în oarecare măsură, să fiu revoluționar. Eu mi-am început viața intrînd în pușcărie pentru revoluție și închisoarea obligă ca noblețea*".

Întorcîndu-se în țară, N. Bălcescu ia conducerea grupului radical și devine sufletul, ideologul revoluției din Țara Romînească. Redactează proclamația revoluției intrată în istorie sub numele de „*Proclamația de la Islaz*". Se izbește, însă, de la început de greutăți: grupul „moderaților", în frunte cu Eliade, caută să frîneze mișcarea poporului, a păturilor muncitoare de la orașe și sate și ale intelectualității progresiste („junimea luminată"). Eliade spunea: „*urăsc tirania, mă tem de anarhie*" — înțelegînd sub „anarhie" mișcările populare.

Acești „moderați" sînt gata să cadă la învoială cu boierii, să se ploconească în fața Porții Otomane. Burghezia romînă,

abia în formație, e gata să trădeze revoluția burghezo-democratică.

Bălcescu pretinde ca în proclamație să fie stabilit că fiecare țăran va fi împroprietărit. Dacă, mai tîrziu, după izbucnirea revoluției, această doleanță ar fi fost acceptată de către guvernul provizoriu, ar fi mobilizat sutele de mii de țărani pentru cauza revoluției. Boierii, ajutați de „moderații" din guvern, au zădărnicit propunerea lui Bălcescu; cu greu au admis ca punctul 13 al programului să conțină *„emanciparea clăcașilor, ce se fac proprietari prin despăgubire"*. Au sabotat însă prin toate mijloacele împroprietărirea țăranilor.

Bălcescu a văzut clar că punctul central al revoluției e cîștigarea maselor țărănești prin împroprietărire: *„Țăranul trebuie să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună"*, scrie el.

E pătruns de importanța împroprietăririi celor 375 mii de familii de țărani și consideră împroprietărirea ca o problemă centrală, de a cărei justă rezolvare depinde însăși soarta revoluției, soarta independenței naționale.

La început, pînă cînd nu apare evidentă trădarea „moderaților", masele populare susțin cu entuziasm guvernul provizoriu. În trei rînduri salvează prin mișcări înarmate guvernul, care era gata să capituleze înaintea comploturilor boierilor și ofițerilor din slujba lor. Într-o emoționantă scrisoare către Ghica, Bălcescu a relevat jertfele, lupta poporului pentru cauza revoluției.

Burghezia liberală, care conducea revoluția de la 1848, tindea, temîndu-se de masele populare, la o înțelegere cu moșierimea — germenii coaliției între burghezie și moșierime au ieșit la iveală încă în anul 1848. Bălcescu s-a ridicat deasupra intereselor înguste ale burgheziei și a luptat necontenit pentru rezolvarea problemelor vitale ale poporului. Atitudinea sa reprezenta o piedică pentru tendințele de compromis și trădare ale burgheziei și pentru aceasta guvernul caută să-l îndepărteze din Capitală. Întîi îl trimite cu o sarcină oarecare la Focșani,

apoi la Constantinopol. In zadar scrie Bălcescu prietenului său Golescu Arăpilă: „...*ţăranii nu cred făgăduielile... să se revoluţioneze ţăranii încît chiar dacă Obştească Adunare ar fi retrogradă, să se vază silită a nu fi, aducînd pe ţărani în stare de a nu mai primi de atunci a mai îndeplini îndatoririle lor şi reclamîndu-şi drepturile. Altminterea revoluţia noastră, care este politică şi socială, se pierde pe jumătate, poate şi toată... Fiţi mai revoluţionari, că am făcut mari greşeli*". Plin de mînie, le strigă boierilor: „*Îndrăzniţi să strigaţi pretutindeni că-i apăsare, tiranie, voi care nu mai departe decît ieri încă mai apăsaţi; voi care de veacuri abuzaţi de carnea, de viaţa fraţilor voştri*".

În faţa comploturilor boiereşti, Bălcescu scrie unui prieten: „*Nu faceţi poezie şi sentimentalism, ci dreptate straşnică*". Cere şi înfiinţarea unui tribunal de război împotriva trădătorilor revoluţiei.

Burghezia romînă voia să ia locul boierimii în conducere, dar se temea de mişcările maselor. Pentru aceasta căuta să cadă de acord cu boierii în ceea ce priveşte cauza ţărănească şi capitulează şi în faţa Porţii Otomane în problema independenţei ţării.

Pentru a înşela pe ţărani, guvernul provizoriu înfiinţează în iulie 1848 „Comisia pentru proprietate". Sutele de mii de ţărani au acelaşi număr de delegaţi ca şi boierii. Dar şi Comisia aceasta — fiindcă ţăranii o folosesc ca tribună a revendicărilor lor — e desfiinţată. Se rupe şi legătura aceasta între guvernul provizoriu şi masa ţărănimii.

Bălcescu a văzut clar slăbiciunile, mai mult, trădarea „moderaţilor" faţă de revoluţie. N-a văzut însă — fiindcă nu avea o concepţie materialist-istorică — că această atitudine laşă, gata la concesii, tîrguieli, a „moderaţilor" din guvernul provizoriu provenea din opoziţia de clasă a burgheziei liberale. Lenin arată că „...*nu întîmplător, ci în virtutea intereselor ei radicale burghezia liberală caută să ajungă la o înţelegere cu puterea veche, ezită între revoluţie şi reacţiune, se teme de popor, se teme de dezvol-*

tarea liberă din toate punctele de vedere a activității lui". (Lenin, *Opere*, ediția rusă, vol. 11, pag. 38, ed. a IV-a.)

Aceeași linie de trădare a urmat-o mai tîrziu burghezia liberală romînă și în problema formei de stat. Bălcescu susținea că forma politică cea mai justă e republica democratică, în care poporul e suveran, adică stăpîn pe dînsul. Despre monarhie, el scrie în *Manualul bunului romîn*: *„Cea mai mare dobitocie ar fi ca romînii, după ce își vor cîștiga cu sîngele libertatea lor, căci altfel nu se poate cîștiga libertatea, să meargă de bunăvoia lor să se dea pe vecinicie sau pe viață unui domn, crai sau împărat, care să-i joace, să-i chinuiască și să-i despoaie după cum îi o fi voia și după firea cea rea a domnilor, a crailor și a împăraților, care cred că țin stăpînirea de la Dumnezeu, că domnesc din mila lui, iar nu din voia poporului; că poporul e supus și robit lui și el e stăpînul, iar nu slujbașul supus al poporului, și că el n-are să dea socoteală de cîrmuirea lui decît lui Dumnezeu."*

A trecut un veac de cînd a scris Bălcescu cuvintele acestea, prevăzînd parcă ceea ce urma să se întîmple peste două decenii: aducerea pe capul poporului a unei dinastii hrăpărețe, asupritoare, sprijinitoare a exploatării, a jecmănirii poporului de către moșieri și bancheri. Abia acum 8 ani a îndepărtat poporul muncitor din Romînia, condus de partidul său, monarhia, această racilă de care voia să ferească țara marele patriot Bălcescu.

Argumentul invocat de atîtea ori de reacționari că poporul nu e destul de luminat pentru ca să beneficieze de drepturi egale cetățenești, Bălcescu îl înfruntă cu tărie:

„Adevăr că poporul nostru nu e destul de luminat cu învățătura, dar tocmai pentru aceasta are trebuință de instituții libere ca să se poată lumina, căci supt tiranie nu se pot lumina popoarele. Viața publică și slobodă este buna creștere și învățătura bărbaților, după cum școala este buna creștere și învățătura copiilor". (*Manualul bunului romîn.*)

N. Bălcescu luptă pentru votul universal și egal, împotriva „moderaților", care, în locul reprezentării proporționale, voiau

o Adunare Obștească cu cîte o sută de reprezentanți ai boierimii, negustorimii și țărănimii.

Sfaturile insistente ale lui Bălcescu, în ce privește politica democratică populară, de apărare demnă a cuceririlor revoluției, răsunau în pustiu, burghezia liberală își urma politica ei de capitulare în fața forțelor reacționare interne și externe. Guvernul provizoriu nici nu se gîndea să înarmeze poporul, așa cum cerea Bălcescu, ca să dobîndească cu armele independența țării. Astfel, armata turcească din serviciul celui mai putred despotism din Europa, chemată de boierii trădători, cu binevoitorul sprijin al diplomației engleze, își face la sfîrșitul lui septembrie intrarea în București.

După căderea revoluției din Țara Romînească, Bălcescu se refugiază în Ardeal, unde se ajunsese la primele ciocniri între romîni și unguri. „*Sunt într-o poziție echivocă.* — îi scrie Bălcescu prietenului său I. Ghica — *Iubesc pe romîni și mi-ar părea rău să se stingă; simt nevoia pentru toți cei ce iubesc libertatea să susțin pe unguri care sunt singurul popor înarmat care luptă contra despoților.*"

Elementele revoluționare nu au contenit să lucreze la crearea unui front comun pentru izbînda revoluției. Mai ales N. Bălcescu, ajutat de Cezar Bolliac, a lucrat din răsputeri să împace pe romînii ardeleni cu guvernul revoluționar maghiar. El a arătat că nu se poate lupta pentru libertate sub steagul „*celui mai mîrșav, mai cumplit și mai învechit despotism*". În același timp a făcut totul să convingă pe capii revoluției ungare că supremația națională și democrația nu se împacă una cu alta.

La 25 martie 1849, Cezar Bolliac a adresat din Brașov un apel, în care spune:

„*Fraților romîni, împărțiți și subîmpărțiți în atîtea fracții! Pătrundeți-vă odată de acest adevăr: astăzi nu sunt luptele între cutare și cutare nație, între cutare și cutare împărat; astăzi este o singură luptă în toată Europa: este lupta între Libertate și Tiranie, între populi și dinastii. Dinastiile se strîng și își dau*

mîna în toate părțile spre a-și propti tronurile ce se surpă și toată speranța ce le-a mai rămas este neînțelegerea și învrăjbirea popoarelor între dînsele. Cînd odată popoarele își vor cunoaște adevăratul interes, atunci lupta va înceta".

În iulie, Kossuth și Bălcescu au elaborat legea naționalităților, care asigura autonomia pentru naționalitățile din Ungaria. Legea a și fost primită de parlamentul ungar la 28 iulie; în 13 august, a urmat însă capitularea armatei revoluționare.

Împreună cu generalul polonez Bem, Bălcescu plănuia transformarea luptei pentru independență a revoluției ungare în lupta pentru eliberarea popoarelor din Estul Europei, înglobînd în această luptă și pe polonezi și stabilind o colaborare frățească slavo-romîno-ungară. Bem conta chiar și pe ridicarea poporului rus împotriva despotismului țarist. Că această speranță a lui Bem nu era lipsită de temei, o arată faptul că, în luna mai 1849, căpitanul de armată Alexei Gusev și încă 15 ofițeri din armata rusă au fost arestați de către unitățile țariste, deoarece simpatizau cu mișcarea revoluționară ungară. Transportați la Minsk, 7 ofițeri în frunte cu Gusev au fost condamnați la moarte și executați, iar ceilalți acuzați au fost deportați în Siberia. Un grup de soldați ruși, sub conducerea ofițerului Ralikovski, a trecut în lagărul revoluționar unguresc, nevrînd să-și mînjească mîinile cu sîngele revoluționarilor.

Acțiunea lui Gusev, Ralikovski și a altor soldați ruși arată clar că afară de Rusia țaristă, care asuprea popoarele, mai era pe atunci o Rusie revoluționară, care lupta pentru eliberarea popoarelor.

Planul lui Bălcescu și Kossuth era ca generalul Bem, înglobînd în armata sa și trupele lui Avram Iancu, să pornească în Moldova și în Țara Romînească ca să cîștige masele populare pentru revoluție. Bălcescu însuși era nespus de fericit că va lua parte la campania aceasta de eliberare. Avram Iancu — după ce multă vreme s-a aflat alături de trupele austriece împotriva revoluției — își va da seama de greșeală, dar va fi prea tîrziu. Părăsind Ardealul, în emigrație, Bălcescu a

fost mereu preocupat de închegarea unui front comun al popoarelor asuprite, pentru dobîndirea libertății și independenței. Politica aceasta justă față de alte națiuni izvorăște din concepția lui Bălcescu despre națiune și despre menirea națiunilor.

E caracteristic pentru ideile democrat-revoluționare ale lui Bălcescu că el consideră că din națiune fac parte țărănimea, burghezia și „junimea luminată" (intelectualitatea). Pe boieri îi exclude din națiunea romînă, spunînd că boierii nu sînt romîni, ci numai boieri. În schimb consideră că împroprietărirea clăcașilor, acordarea de drepturi democratice e o condiție principală pentru închegarea națiunii.

Pornind de la teza că „*orice nație are o misie a îndeplini în omenire*", Bălcescu combate cu toată energia șovinismul, ura între națiuni: „*Principiul nostru politic e simplu* — îi scrie lui Ghica — : *respectul, recunoașterea, egalitatea și solidaritatea naționalităților*". Aplicînd principiul egalei îndreptățiri a popoarelor în problema Ardealului — problemă discutată sute de ani și rezolvată numai în cadrul regimului nostru democrat-popular — Bălcescu scrie înainte cu un veac: „*...nu este nici drept, nici folositor, nici cu putință de a curăți Ardealul de toate populațiile străine... o naționalitate, oricît de mică ar fi, trebuie respectată, căci sfînt e dreptul ce are ea de a trăi pe pămîntul ce ocupă, că acest drept natural e pe deasupra oricărui drept istoric, de vreme ce pămîntul este al oamenilor, iar nu oamenii ai pămîntului*" (*Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Bălcescu știe să facă deosebire între pătura conducătoare, coruptă, și între popor, între regimul despotic țarist și poporul rus, între fanarioți și poporul grec, între grofi și poporul muncitor maghiar. „*Prin cuvîntul greci* — scrie Bălcescu — *în cursul acestui articol, trebuie a înțelege... numai pe cei cunoscuți mai deobște supt numirea de fanarioți. Zdravăna nație elenică de astăzi, pe care noi o iubim și o respectăm, se deosebește de fanarioți, pe care însăși ea îi urăște și îi depărtează de sînul ei*" (*Romînii și fanarioții*).

N. Bălcescu a luptat pentru emanciparea israeliților, pentru dezrobirea țiganilor, împotriva prejudecăților rasiale. El a scris un articol despre Răzvan, care din șerb țigan a ajuns domn, combătînd și prin scrierea aceasta prejudecățile rasiale.

După căderea revoluției ungare, Bălcescu ajunge — după multe peripeții (un timp îndelungat l-a ascuns Avram Iancu în munți) — la Paris. Aici urmează tratative cu oameni politici în scopul de a deștepta interes pentru popoarele asuprite. Cu amărăciune îi scrie prietenului Ghica (16. II. 1850): „*De ce merge, văd că n-avem nimic a aștepta de la guverne* [din Apus]". Intră în comitetul comun revoluționar cu revoluționarii ruși, polonezi, maghiari, cehi etc., pentru a reînvia cauza revoluției, cauza independenței acestor popoare. După aceea au urmat tratative, înțelegeri fără acțiuni mai mari.

Aceste comitete revoluționare n-au putut duce la eliberarea popoarelor, fiind formate din revoluționari fără o concepție marxistă și care nu aveau nici sprijinul proletariatului, singura clasă consecvent revoluționară. Tratativele urmate au dus totuși la o apropiere a popoarelor asuprite, la pregătirea luptei împotriva forțelor reacționare.

Prin amara experiență a prăbușirii revoluției din 1848, Bălcescu a devenit mai clarvăzător, scrierile lui mai adîncite. Scrie lucrări de luminoasă maturitate, cu aceeași înflăcărată dragoste de țară și popor, cu aceeași încredere nestrămutată în progres, în victoria dreptății, cu aceeași ură împotriva celor care împiedică progresul țării.

Lucrarea *Chestiunea economică a Principatelor Dunărene* (în manuscris romînesc cu titlul *Reforma socială la romîni*) o publică în franceză, pentru a atrage atenția generală asupra situației îngrozitoare a poporului muncitor din țările romîne, pentru a sugera soluții în problemele dunărene. Demască egoismul de clasă al boierilor, care n-au învățat nimic din cele două mari lupte care au avut loc în ultimii 30 de ani, 1821 și 1848, arată că boierii au rămas neschimbați, „*incapabili de a se salva pe*

ei înșiși și de a-și salva patria printr-o sforțare generoasă și prin dreptate" și astfel „*sînt împinși la ruină și distrugere*".

Datele lui Bălcescu (luîndu-le prin intermediul cărții lui Regnault, în care au fost reproduse pasagii întregi din lucrarea lui Bălcescu) au servit drept material documentar pentru *Capitalul* lui Marx, în subcapitolul *Goana după supramuncă. Fabricant și boier*. Și revoluționarii democrați ruși l-au citat pe Bălcescu în studiile lor despre Principatele Dunărene, publicate în *Sovremennic*.

Bălcescu înfățișează în culori vii îngrozitoarea stare a țăranilor și luxul provocator al clasei stăpînitoare.

„...*singurul muncitor producător de bogăție în țară este țăranul, ...cel care trăiește în bordeie pe supt pămînt înalță cele frumoase și mari palate*..." Acest mic producător „*e despoiat necurmat de tot aceiași oameni cînd în numele statului, cînd în numele proprietății; ...el care n-are nimic, nici drepturi, nici stare, nici măcar proprietatea brațelor sale, cea mai dintîi și mai sacră proprietate, dă tot, și tribut în bani, și tribut în muncă, și tribut în persoană, în vreme ce acei ce au tot, și pămînt și capital și drepturi în stat, nu dau nimic, nu ajută întru nimic statul... (Reforma socială la romîni).*

Țăranii trebuie „*să dea pentru Casa comunală, a cărei destinație — a plăti un dorobanț, ce-l bate pe țăran, un logofăt, ce-l înșală și un jurnal, ce nu-l poate citi*".

Cu ură clocotitoare se ridică Bălcescu împotriva boierilor. „*Boierul nu cunoaște amorul pămîntului, el care trăiește departe de domeniul său... Pentru el pămîntul nu e decît o mreajă în care ține legat pe țăran ca să-l poată exploata. Ura lui asupra revoluției nu vine, dar, din temerea că va pierde pămîntul, dar că va pierde monopolul și privilegiul de a trăi în oisivitate* [trîndăvie] *din sudoarea țăranului*". Pentru a-și salva dreptul la nedreptate, boierul a vîndut independența patriei și și-a pus monopolul la adăpostul baionetelor străine.

„*De la boieri trebuie să te aștepți la orice*" — constată Bălcescu în altă parte a lucrării.

Singura soluție pentru a pune capăt stării îngrozitoare a imensei majorități a poporului, pentru a asigura înflorirea țării, o vede Bălcescu în împroprietărirea țăranilor. Țăranilor împroprietăriți trebuie să li se asigure capitalul necesar prin credite de stat, pentru a feri țărănimea de exploatarea băncilor și cămătarilor.

În preocuparea aceasta se vede frămîntarea marelui patriot de a asigura bunăstarea poporului muncitor, de a-l feri de exploatare.

Bălcescu scrie în anii 1849-1852 o serie întreagă de lucrări istorice, toate legate de problemele cele mai arzătoare — chiar dacă subiectul e luat din veacurile trecute. Aceste lucrări sînt: *Mersul revoluției în istoria romînilor*, *Trecutul și prezentul*, *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul* etc.

Bălcescu a avut o înaltă concepție asupra istoriografiei. Pentru el istoria nu este o înșiruire de fapte și date; istoricul trebuie să pătrundă în miezul lucrurilor, să vadă bine linia dezvoltării, progresului. Istoria — scrie Bălcescu — „...*nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate, dar să ne arate poporul romîn cu instituțiile, ideile, simtimentele și obiceiurile lui, în deosebite veacuri*". (*Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei romînilor.*) Indicînd linia dezvoltării, studiul istoriei „*ne va face să avem mai multă încredere în viitor și să lucrăm cu mai multă inimă la o reformă politică și soțială...*" (op. cit.). Istoria ne dă învățămintele trecutului și ne indică sarcinile pentru viitor. Astfel se leagă la Bălcescu studiul istoriei cu activitatea pentru popor. Astfel se pune știința istoriei în slujba poporului. Prin toate scrierile sale, Bălcescu și-a propus să formeze un patriotism conștient. Prin concepția sa științifică, Bălcescu s-a ridicat mult deasupra istoricilor romîni contemporani lui și, bineînțeles, deasupra istoricilor burghezi care i-au urmat. Din aceste motive, Bălcescu poate fi considerat un precursor al istoriei științifice a patriei noastre.

Prin studiile sale economice și istorice, Bălcescu ajunge să înțeleagă rolul relațiilor de producție în societate și vorbește de statul boieresc *(Mersul revoluției în istoria romînilor)*. Descrie plastic caracterul de clasă al statului din vremea lui: *„Din cine se compune administrația, în frunte cu domnul? Din proprietari! Cine judecă la tribunale, cine sunt judecătorii ignoranți și necinstiți? Proprietarii! Cine sunt prefecți și subprefecți? Proprietarii. Din cine e alcătuită Adunarea? Din proprietari! Cine controlează actele guvernului? Proprietarii! Cine legalizează abuzurile, interpretează cu rea credință învoielile, votează mulțumiri administrației? Proprietarii!"* *(Chestiunea economică...)*.

Bălcescu a fost adînc pătruns de rolul hotărîtor al forțelor materiale în istorie, al relațiilor de producție, al mișcării maselor populare. Poporul e creatorul istoriei; mai ales în lucrările sale din exil, atrage atenția tineretului să nu facă comploturi, ci să deștepte masele *(Trecutul și prezentul)*.

Zdrobirea privilegiilor blestemate — învață Bălcescu — se va face numai prin ridicarea maselor, prin revoluție. *„În zadar veți îngenuchea și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau, fără numai aceea ce le smulg popoarele"* *(Mersul revoluției în istoria romînilor)*.

Bălcescu arată că revoluția din 1848 nu a fost ceva întîmplător, ci a fost rezultatul firesc al luptei de veacuri a poporului muncitor. *„Revoluția romînă de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia iar nu cauza revoluției romîne. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor"* (op. cit.).

Ideea de bază a concepției istorico-sociale a lui Bălcescu este ideea de progres. Mișcarea și dezvoltarea neîncetată este o lege care stăpînește — spune Bălcescu — *„atît în lumea morală, cît și în cea materială"* *(Trecutul și prezentul)*, iar într-o

scrisoare către Ghica scrie că progresul este *„o lege istorică"*. În dezvoltarea istorică, întrezărește lupta între vechi și nou, lupta între forțele progresiste și ale reacțiunii.

Concepția sa filozofică prezintă puternice elemente materialiste (rolul primordial al factorului economic, rolul maselor populare), astfel că a putut să vadă just principalele probleme ale Țării Romînești.

În lucrările lui vorbește, deși rar, despre lupta de clasă. *„Istoria omenirii* — scrie Bălcescu în articolul *Trecutul și prezentul* — *nu ne înfățișează decît lupta necontenită a dreptului în contra tiraniei: a unei clase dezmoștenite de dreptul său în contra uzurpatorilor ei; luptă arzătoare, care adesea avu caracterul unei răzbunări, luptă fără sfîrșit, căci se urmează încă în timpurile de azi și se va urma pînă cînd va mai fi umbră de tiranie, pînă cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor și egalitatea n-o domni în lume"*.

Toată viața, toată activitatea sa Bălcescu și-a închinat-o patriei și poporului. Din fiecare scriere apare înflăcărata lui dragoste pentru poporul dezmoștenit și asuprit. Tot ce a scris, tot ce a făcut a fost în interesul asigurării unui trai îndestulat și fericit, în interesul desființării oricărei exploatări.

El a găsit cuvinte de ură — neîntîlnite pînă atunci — împotriva boierilor, trădători de țară, în stare să facă orice, pentru a-și asigura o viață de lux și trîndăvie. *„Rana vie, cancerul care roade inima poporului în timp de pace ca și în timp de război era boierimea"* — scrie Bălcescu. Nici nu-i considera romîni — ei sunt — spune Bălcescu — pur și simplu boieri.

Grija lui de căpetenie e să redea patria poporului oropsit: *„Oare are o patrie acest popor lipsit de orice drept? Oare e patria țara în care dreptatea se face contra lui și în care nu posedă nimic, nici măcar libera dispoziție a muncii sale?" (Chestiunea economică...).*

Grija lui mai departe e ca patria să fie unită, liberă, independentă. Pentru a-și putea apăra libertatea și independența,

poporul trebuie să fie puternic, deci trebuie să se facă o unire între toți romînii.

În scrierile sale istorice arată lupta de veacuri a poporului pentru libertate și independență, împotriva asupritorilor. Astfel, prin evocarea măreţelor figuri ale trecutului — mai ales a eroismului poporului — ține să dezlănțuie forțele națiunii pentru cîștigarea unității, libertății și independenței naționale.

Patriotismul lui Bălcescu e un patriotism înaintat care se încadrează în mersul progresiv al întregii omeniri. Bălcescu s-a luptat ca națiunea romînă să nu se alieze niciodată cu puteri reacționare, care, așa cum au făcut despoții Habsburgi într-un moment dat, promiteau avantaje naționale în schimbul înrolării romînilor în armata contrarevoluționară. Bălcescu a văzut clar linia progresului, linia revoluției și, deși vedea greșelile unor conducători ai revoluției maghiare, a făcut însă totul ca romînii ardeleni să ia parte la revoluția popoarelor luptătoare pentru libertate și să nu se pună în slujba despoților.

Scrierile lui Bălcescu, pătrunse de dragoste înflăcărată pentru popor și patrie, sînt arme puternice împotriva cosmopolitismului, care vrea să distrugă patriotismul, să rupă legăturile poporului cu tradițiile sale cele mai bune. Bălcescu, deși nu a văzut clar mecanismul capitalismului și al democrațiilor burgheze, a ținut să prevină pe revoluționarii romîni să nu se încreadă în simpatia guvernelor apusene, a arătat că drepturile și libertățile se pot dobîndi numai prin luptă și „*în solidaritate cu toate popoarele împilate*". E caracteristic că se ridică împotriva împrumuturilor străine, ca să nu fim tributarii capitaliștilor străini.

Legat cu toate firele de țara sa, de o țară economic înapoiată, Bălcescu n-a putut să vadă decît contradicțiile orînduirii feudale, nu și ale orînduirii capitaliste. Era sincer convins că prin lichidarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor se va pune capăt oricărei exploatări și romînul va fi „*întregit în drepturile sale de om și cetățean*".

Idealul lui Bălcescu era de a vedea pe țărani deveniți proprietari. *„Poporul din* rob *se preface* serf, *apoi* proletar, *apoi* posesor, *și acum azvîrle cea mai din urmă exploatație și este a se face* proprietar. *Și fiecare din aceste transformații succesive a fost un progres pe lîngă starea de mai nainte și a născut un progres" (Mersul revoluției...)*. Bălcescu a ajuns la ideea revoluției țărănești, a luptat toată viața pentru drepturile țărănimii, dar n-a văzut dezvoltarea proletariatului ca unică clasă capabilă să desființeze exploatarea și să construiască o lume nouă, liberă și fericită.

Bălcescu, desigur, nu a fost marxist. Nici nu putea să fie din cauza condițiilor sociale din Țara Romînească, precum n-au fost marxiști nici marii revoluționari democrați ruși. Lenin scrie că meritele istorice nu se judecă după ceea ce personalitățile istorice nu au dat în comparație cu cerințele contemporane, ci după ceea ce au dat ei nou în comparație cu precursorii lor.

Prin ideile sale înaintate, prin devotamentul său fără rezerve față de revoluție, prin patriotismul său înflăcărat, prin lupta sa împotriva șovinismului, pentru înfrățirea între popoare, Bălcescu a adus un aport nespus de prețios la tradițiile noastre progresiste.

V. CHERESTEȘIU

PUTEREA ARMATĂ ȘI ARTA MILITARĂ DE LA ÎNTEMEIEREA PRINCIPATULUI VALAHIEI PÎNĂ ACUM

[INTRODUCERE]

Deci și acest neam romînesc, pînă au fost dragoste în mijlocul lor, Dumnezeu încă au fost cu dînșii, că nu i-au călcat pre dînșii alte limbi[1] *streine, ce au făcut multe vitejii și au trăit în bună pace.*

Radu Greceanu (1707)

O istorie adevărat națională ne lipsăște. Ea zace încă supt praful hronicilor și documentelor contimpurane. Nimeni pînă acum nu s-a încercat s-o dezgroape. Toți cîți s-au îndeletnicit în scrierea istoriei nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor. Nimeni nu ne-a reprodus cu acuratețā instituțiile sociale, ideile, simtimentele, obiceiurile, comerțul și cultura intelectuală a vremilor trecute.

Cît de mare trebuință, însă, am avea de o asemenea istorie! Soarta părinților noștri a pregătit pe a noastră; instituțiile lor sînt baza instituțiilor noastre. Într-însa mai cu seamă am vedea că în acele veacuri ce le numim barbare, părinții noștri adoptară niște instituții întemeiate pe niște principuri pe care publiciștii de acum a Europei luminate le găsesc de cele mai raționale. Într-însa am vedea că drepturile sfinte ale omenirei au găsit totdeauna apărători într-această țară, că părinții noștri le-au cunoscut, le-au prețuit, s-au jărtfit pentru dînsele; și dacă nu ni le-au lăsat întru

[1] *limbă* — neam.

toată întregimea lor, vina n-a fost a lor ci a grelelor împrejurări în care s-au aflat; căci ei se luptară vitejește și învinsără mai multe stavili decît am avea noi a întimpina, dacă am avea inimă să urmăm pe pasurile lor. Dar a face un tot din amărunturile ce se află răspîndite în deosebitele uvrajuri[1] și documente este o lucrare lungă și anevoie. Ea cere pe lîngă alte calități o răbdare, o erudiție și o agerime de minte ce rar se pot întîlni într-un același om.

Mărturisesc că sînt departe de a lua dorința-mi pentru studiile istorice ca o dovadă de talent, că nu poci, prin urmare, a pretinde a fi istoricul țărei mele. Prin această mică scriere imperfectă în multe priviri am vroit numai să arăt chipul și drumul ce ar trebui a să lua spre a se scrie o istorie, încredințat fiind că curînd sau tîrziu, se va rădica și între romîni un om care să aibă curajul și vrednicia să ia asupră-și această înaltă sarcină. Omul acela ar face cea mai mare slujbă patriei noastre. Am preferit a lucra instituțiile ostășești înaintea oricăror altora, căci aceste instituții sînt cele mai minunate ce au avut părinții noștri, căci ele au făcut mărimea și puterea țărei în vreme de patru veacuri, în sfîrșit căci sînt convins că țara romînilor, de își va lua vr'odată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regenerației vechilor ei instituții ostășești.

---

[1] *ouvrage* (fr.) — lucrare, operă.

MAGAZIN ISTORIC PENTRU DACIA

Subt redacţia dd. *A. T. Laurian*,
profesor de filozofie în Colegiul Naţional
din Bucureşti, şi *N. Bălcescu*

[PROSPECT]

Istoria este cea d-întîi carte a unei naţii. Într-însa ea îşi vede trecutul, prezentul şi viitorul. O naţie fără istorie este un popol încă barbar, şi vai de acel popol care şi-a pierdut religia suvenirilor. Într-o asemenea stare ne aflăm noi romînii din cîtetrele provinţii ale Daciei. Căci deşi mulţi, atît străini cît şi pămînteni, s-au ocupat cu scrierea istoriei noastre, noi însă putem zice în conştiinţă că pînă acum n-avem de loc istorie. Istoria Ţării Romîneşti, de exemplu, s-a lucrat de Gebhardi şi de Engel în nemţeşte, de Fotino în greceşte, de d. Kogalniceanu în franţozeşte şi de d. Aron în romîneşte. Aceste istorii se asamănă prea mult unele cu altele, şi noi ştim că cel d-întîi merit al unei istorii este de a se deosebi de istoriile precedente, sau prin descoperiri reale, sau prin fapte puse la locul lor şi completate, sau prin rătăciri refutate. Pe lîngă aceasta, toţi aceşti istorici, afară de d. Kogalniceanu, nu ne-au dat decît biografia stăpînitorilor, care cu toate acestea încă e nelămurită şi chiar şirul domnilor e nehotărît, iar partea cea mai interesantă a istoriei — instituţiile,

industria, comerciul, cultura intelectuală și morală, obiceiurile și chipul de viață — s-au trecut subt tăcere. Însă se cuvine să fim drepți și să nu osîndim fără pricină pe bărbații cărora le suntem datori respect și mulțumită, ci să întrebăm dacă ei putea să facă altmintrilea în împregiurările în care se afla, și dacă noi putem pretinde cu vreun drept să avem pînă acum o istorie în adevăratul ei înțeles despre patria și nația noastră. Nu, și pricina este lipsa documentelor. Toți cîți s-au ocupat cu studiul și cu lucrarea istoriei noastre se învoiesc la aceasta. Ei pînă în sfîrșit au fost siliți să-și rupă pana de deznădejde. Tot ce putem și tot ce trebuie dar să facem acum, este a ne aduna documentele care sunt materialele istoriei, pentru ca să putem compune odată o adevărată istorie. Căci pîn-acum, *„Istoria noastră* — precum zice d. Kogalniceanu — *se află numai în tradițiile poporului, în movilele nenumărate ce împestrițează întinsele noastre cîmpii, în mînăstirile ce cuvioșii și viteĵii noștri domni au zidit în aducerea-aminte a biruințelor cîștigate, în hrisoave, în urice, și în sfîrșit în cronicile Grecenilor, Popeștilor, Urecheștilor, Costinilor și atîtor alți bărbați care într-o mînă ținea sabia spre a apăra patria și într-alta condeiul spre a scrie mărețele lor fapte“.*

Sus-însemnații, avînd o colecție de vreo zece letopisițe sau cronice, ce tractează istoria ambelor principate, în manuscrise originale necunoscute pînă acum publicului, precum și un număr însemnat de hrisoave sau acte oficiale autentice de la anul 1300 încoace, de mare interes istoric, asemine și o bibliotecă istorică coprinzătoare de autorii cei mai însemnați, vechi și moderni, greci și latini, precum și de istoricii țărilor circumvecine[1], unguri, poloni, nemți și turci

[1] înconjurătoare.

etc., ce au atins întîmplările istorice ale patriei și ale nației noastre, din care au cules, au tradus și au comentat ceea ce spun ei despre locurile și faptele noastre, și în sfîrșit o colecție de inscripții din deosebite locuri ale Daciei, care asemene le-au tradus și le-au explicat, au hotărît a publica această colecție colosală subt numirea de *Magazin istoric pentru Dacia*, rugînd pe toți patrioții romîni din deosebite părți ale Daciei, din Romînia, Moldavia, Transilvania și Ungaria, care posed documente istorice despre Dacia noastră, și mai ales pe literatorii istorici, ca să binevoiască a contribui la această lucrare națională, atît prin materialele ce vor avea, cît și prin îndreptarea la cele ce vor ști că se află în locuri și în mîni străine, precum și prin deslușirile ce pot să dea științei istorice patriotice, pentru care nația contimporană și viitoare în general, iar sus-însemnații, în parte, le vor fi recunoscători.

Magazinul istoric se va împărți în șase părți:

I. *Cronicul romînesc* va coprinde deosebite cronice, anale (sau letopisițe) scrise în limba romînească;

II. *Diplomaticul romînesc* va coprinde deosebite acte oficiale autentice ieșite în deosebite împrejurări, hrisoave, anaforale[1] ale obșteștilor adunări, după vremi, între care actul de dezrobirea țăranilor, reforma lui C. Mavrocordat și altele, tractate, convenții și alte scrieri cu interes istoric;

III. *Memoratoriul dacian* va coprinde documente istorice despre Dacia, culese din autorii vechi greci, latini, bizantini, istoricii din Veacul de mijloc în deosebite limbi, traduse în romînește;

IV. *Inscriptoriul dacian* va coprinde inscripții aflate în părțile Daciei, atît vechi — latine și grecești —

---

[1] *anafora* — raport, dare de seamă.

cît și nouă, romînești sau într-alte limbi moderne cu traducerea în romînește și cu dezbaterea critico-istorică, monumente de arhitectură, morminte, movile cu interes istoric;

V. *Disertatoriul istoric* va coprinde cronologhia domnilor așăzată după hrisoave, dezbateri istorice, parte spre înțelegerea deosebiților scriitori despre Dacia, parte spre corigerea[1] critică a locurilor mai bine cunoscute din alte documente autentice, precum și descoperiri istorice făcute de autori mai noi, deosebite disertații, descripții geografice și etnografice;

VI. *Buletinul bibliografic* va coprinde lista scrierilor moderne, naționale sau străine, care ating Dacia și istoria ei, dimpreună cu observațiile critice asupra lor, precum și critica scrierilor istorice ce ar ieși de aici înainte.

În sfîrșit, se vor adăoga carte[2] geografice și deosebite desenuri de monumente cu interes istoric.

Magazinul istoric va ieși în broșuri de cîte patru coale în 8° pe lună, care într-un an vor forma două volumuri. Prețul unei broșuri va fi un sfanțih; la priimirea broșurei d-întîi se vor plăti doi sfanțihi, prețul pe două broșuri, iar de aci înainte va urma a se plăti numai un sfanțih la priimirea fiecării broșuri. Cei ce se prenumără[3] pe 10 exemplare vor priimi unul gratis. Tipărirea însă nu va începe decît cînd numărul prenumeranților va trece de 300, ca să se poată acoperi cheltuielile tiparului.

Prenumerația se va face:

În Romînia, în București la dd. redactori, în librăriile d. Walbaum și d. Romanov și la d. pitarul Ioa-

---

[1] *coriger* (fr.) — a corecta.
[2] *charte* (fr.) — hartă.
[3] *prenumăra* — a se abona.

nid; la Craiova la d. inspector și profesor Maiorescu; pe la județe la dd. profesori.

În Moldavia, în Iași, la Cantora Foaiei sătești, la redacția *Albinei romînești*, în librăria d. Nica; pe la județe la dd. profesori.

În Transilvania, în Brașov, la redacția *Gazetei de-Transilvania*, în librăria d. Nemet; în Sibiu la d. director Fule și la d. prot. Man; în Blaj la d. canonic Țipariu; prin scaune și comitate la colectorii *Gaz*[*etei*] *de Trans*[*ilvania.*]

În Ungaria, în Oradea Mare la d. secretar consistorial Grama; în Arad la d. prof. Gavra; în Temișoara la d. paroh și ass. cons. Seiman; la Lugoj la d. prof. Ventilă; la Biserica Albă la d. dir. Loga; în Maramurăș la d. protopop Man.

Sus-însemnații socotesc că toți cei ce se interesează la istoria nației lor vor îmbrățișa și vor sprijini această folositoare întreprindere[1].

---

[1] Socotim necesar să reproducem aici partea a II-a a *Prospectului*, cu modificările de rigoare, așa cum apare pe coperta interioară a unui exemplar din *Magazinul istoric pentru Dacia*, tom. I, 1845, ce se află în Biblioteca Academiei R.P.R.:

Magazinul istoric se împarte în șapte părți, adică:

I. *Cronicariul romînesc* va coprinde deosebite cronice, anale (sau letopisițe) scrise în limba romînească;

II. *Diplomaticul romînesc* va coprinde deosebite acte oficiale autentice ieșite în deosebite împrejurări, hrisoave, anaforale ale obșteștilor adunări după vremi, tractate, convenții și alte scrieri cu interes istoric;

III. *Tradiționariul romînesc* va coprinde deosebite poezii și tradiții populare ale romînilor cu interes istoric.

IV. *Memoratoriul dacian* va coprinde documente istorice despre Dacia, culese din autorii vechi greci, latini, bizantini, istorici din veacul de mijloc în deosebite limbi, traduse în romînește;

V. *Inscriptoriul dacian* va coprinde inscripții aflate în părțile Daciei, atît vechi — latine și grecești — cît și nouă, romî-

nești sau într-alte limbi moderne cu traducerea în romînește și cu dezbaterea critico-istorică, monumente de arhitectură, morminte, movile cu interes istoric;

VI. *Disertatoriul istoric* va coprinde deosebite disertații istorice, descripții geografice și etnografice și biografia romînilor vestiți.

VII. *Buletinul bibliografic* va coprinde lista scrierilor moderne, naționale sau străine, care ating Dacia și istoria ei, dimpreună cu observațiile critice asupra lor.

În sfîrșit, se vor adăoga carte geografice și deosebite desemne de monumente cu interes istoric.

Condițiile prenumerației:

Magazinul istoric iese în broșuri de cîte patru coale în 8° pe lună, care într-un an vor forma două volumuri. Prețul unei broșuri este un sfanțih; la priimirea broșurei d-întîi se vor plăti doi sfanțihi, prețul pe două broșuri, iar de aci înainte va urma a se plăti numai un sfanțih la priimirea fiecării broșuri. Cei ce se prenumără pe 10 exemplare vor priimi unul gratis. Fiindcă mulți ne-au arătat dorința de a plăti înainte abonamentul pentru un an sau pentru o jumătate de an, noi priimim cu mulțumită împlinirea acestei voințe a d-lor.

Prenumerația se face:

În Romînia, în București la redactori, în librăriile dd. Valbaum, Romanov și Visarion Rus, la Craiova la d. inspector și profesor I. Maiorescu, pe la județe la dd. profesori.

În Moldavia, în Iași, la Cantora Foaiei sătești, la redacția *Albinei romînești*, în libraria d. Nica; pe la județe la dd. profesori.

În Transilvania, în Brașov, la redacția *Gazetei de Transilvania*, în librăria d. Nemet, în Sibiu la d. prof. Maniu, în Blaj la d. canonic Țipariu, prin scaune și comitate la colectorii *Gaz[etei] de Transilvania*.

În Ungaria, în Oradea Mare la secretariatul consistorial, în Arad la d. prof. Gavra. În Temișoara la d. paroh și ass. cons. Petrovici, în Lugoș la d. prof. Ventilă, la Biserica Albă la d. dir. Loga, în Maramurăș, în Iod, la d. protopop Man.

CUVÎNT PRELIMINAR DESPRE IZVOARELE ISTORIEI ROMÎNILOR

Romînii au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie în caracter. Aceste rezultate credem că s-ar dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie națională și cînd aceasta ar fi îndestul răspîndită. Privind la acel șîr de veacuri în care părinții noștri au trăit, și la chipul cu care ei s-au purtat în viața lor soțială, noi am căuta să dobîndim virtuțile lor și să ne ferim de greșelile în care au picat. Am părăsi, prin urmare, acel duh de partidă și de ambiție mîrșavă. Am scăpa de acele temeri de nimic și d-acele nădejdi deșarte. Am dobîndi adevăratele prinţipe care trebuie să ne povățuiască în viața noastră soțială, ca să ne putem mîntui. Istoria încă ne-ar arăta că părinții noștri să aflară în vremi cu mult mai grele decît acele în care ne aflăm noi acum. Călcați de la începutul lor de atîtea popoare barbare: *goți*, *huni*, *gepizi*, *avari*, *bulgari*, *pacinați*[1], *cumani*, *tătari*, încunjurați apoi de nații puternice cum ungurii, polonii

---

[1] peceneg1.

și turcii, care toate țintea a-i robi, ei își păstrară naționalitatea lor. O mînă providențială privegliă asupră-le și îi strecură minunat din toate primejdiile. Aceasta ne va aduce să credem că o nație, care în mijlocul atîtor nevoi și-a păstrat naționalitatea ei în curgere de optsprezece veacuri, nu mai poate pieri. Această convicție, apoi, ne va face să avem mai multă încredere în viitor și să lucrăm cu mai multă inimă la o reformă politică și soțială, care să ne facă vrednici a ne lua rangul ce ni se cuvine în marea familie a națiilor europene.

Dar ca o istorie să poată aduce aceste foloase, nu trebuie să fie numai ca un șîr de oarecare întîmplări politice sau militare uscate, fără nici o coloare, fără nici un adevăr local; nu trebuie să se ocupe numai de oarecare persoane privilegiate, dar să ne arate poporul romîn cu instituțiile, ideile, simțimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri.

Noi credem că o asemene istorie este cu putință. Pentru aceasta socotim că cei ce să ocupă cu istoria noastră nu trebuie a se ținea numai de ceea ce au lucrat și au zis istoricii noștri cei moderni, dar, tot într-o vreme, folosindu-se de adevărurile descoperite de dînșii, să meargă mai departe, să alerge la izvoarăle originale, să caute și să adune toate daturile putincioase, și atunci vor putea țese o bună istorie.

Dar care sînt aceste izvoară și unde le putem afla? Aceasta voim a arăta pe scurt într-acest articol. Descoperirea, cercetarea și adunarea lor este scopul acestii publicații.

Istoria noastră, ca a tutulor națiilor, se coprinde în cinci feluri de documente: 1. Poeziile și tradițiile populare; 2. Legile și actele ofițiale; 3. Cronicile care coprind faptele generale; 4. Inscripțiile și monumentele; 5. Scrierile care zugrăvesc obiceiurile private.

Să vedem acum ce putem avea din aceste deosebite speții de izvoară și la ce parte de istorie ne poate sluji fiecare dintr-însele.

1. *Poeziile* și *tradițiile populare*. Oamenii întîi cîntă, pe urmă scriu. Cei d-întîi istorici au fost poeți. Poeziile populare sînt un mare izvor istoric. Într-însele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră și în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și simtimentele veacului. Învățații Grimm și Michelet s-au folosit mult de acest izvor istoric în scrierile lor asupra originei dreptului german și francez.

Tradițiile sau poveștile populare sînt un izvor care slujește la aceeași țintă ca și poeziile. Treaba agerei critici a istoricului este să deosebească dintr-aceste daturi, ca și din toate celelalte, adevărul de falsitate, și să se poată bine folosi.

O adunare, dar, a poeziilor și a poveștilor ce se află în gura poporului romîn este de trebuință. Noi cerem spre aceasta ajutorul tutulor celor ce lăcuind pe la țară pot mai cu lesnire a le culege și a ni le împărtăși.

2. *Legile*. Romînii de la întemeierea ambelor principate n-au avut legi scrise. *Obiceiul pămîntului* le-a ținut multă vreme loc și de constituție politică și de condică civilă și criminală. Acest obicei, deși nu-l avem scris tot în vr'o condică, dar îl găsim în hrisoave aplicat la cazuri deosebite. Hrisoavele sau uricele (cum le numesc frații noștri de dincolo de Milcov), sînt izvorul cel mai însemnat al istoriei romînilor. Într-însele găsim nu numai acturi generale de o mare importanță istorică, nu numai cronologia cea mai sigură a domnilor, dar și constituția generală, legislația noastră și trăsuri de obiceiuri. O adunare de hrisoave este, dar, neapărată. Clucerul Dimitrache, în veacul trecut, făcuse o asemenea adunare după

care a lucrat și cronologia domnilor Țării Romînești. Această adunare nu știm ce se va fi făcut. Noi rugăm pe toți romînii iubitori de istoria nației să ne facă cunoscute hrisoavele ce vor-fi avînd și care au o importanță istorică, căci adunarea ce am făcut, deși destul de interesantă, tot n-o socotim de ajuns.

Alexandru-Vv. cel Bun al Moldaviei, pe la începutul veacului XV a făcut o pravilă, ce acum nu se mai găsește. După dînsul, d-abia în veacul al XVII-lea, Matei Basarab-Vv. în Țara Romînească și Vasilie-Vv. în Moldova publicară condici de legi traduse după cele împărătești, la care se adaogă ceva și din obiceiul pămîntului. Cea d-întîi se numește *Îndreptarea legii*, tradusă de Daniil Panoneanu și tipărită în Tîrgoviște la 1652; a doua numită *Carte romînească de învățătura pravilelor* ș.c.l., tradusă de logofătul Eustratie și tipărită în Iași la 1646. După aceste pravili veni în Țara Romînească pravila lui Scarlat Ghica, a lui Alexandru Ipsilante, a lui Ioan Caragea și Regulamentul. Iar în Moldova condica civilă de la 1817, condica criminală și de procedură de la 1822 și Regulamentul.

3. *Cronicele.* Cronicele care slujesc de izvoară istoriei noastre sînt de două feluri: *străine* și *naționale*. Începînd de la Erodot, care ne-a lăsat geografia Daciei, pînă acum, putem număra mai multe mii de istorici streini care slujesc de izvoară istoriei noastre. N-are cineva decît să citească deosebitele liste de asemenea scriitori, ce să află tipărite, sau să vază citațiile vestitei cronice a lui Gheorghe Șincai. Istoricii greci, romani, bizantini, poloni, unguri, turci, cronicile slovene dau destulă materie istoricului romîn. Ei ne slujesc mai cu seamă pentru vremile cele vechi despre

care cronicarii noştri tac. Cercul restrîns al acestui articol nu ne iartă a enumera aci pe toţi sau măcar pe cei mai deosebiţi, dorinţa noastră fiind a însemna cronicele naţionale care au fost pînă acum puse la uitare, ba încă nesocotite cu despreţ căci era necunoscute. Prinţul D. Cantemir zice că romînii nu s-au îndeletnicit a scrie istoria lor *„căci lor le era mai la inima să facă fapte bune decît să le scrie"*. Intr-adevăr, cîtă vreme au ţinut luptele cele mari pentru independenţă, zgomotul armelor împiedică pe romîni ca să-şi scrie analele. D-abia în al XVI-lea veac, cînd semnalul decadenţii lor se dedese, simţiră ei trebuinţa d-a scăpa gloria părinţilor din uitare. Atunci se iviră trei cronice (sau letopisiţe) asupra istoriei Moldaviei, în trei limbi deosebite, unul romînesc începînd de la Dragoş-Vodă şi mergînd pînă la Petru-Vodă Schiopul (1359-1570), altul latinesc şi al treilea slovenesc. Aceste cronice, cele mai vechi ce au moldovenii, s-au pierdut; fragmente numai dintr-însele ni s-au păstrat de cronicarii mai noi. După aceea, pe la sfîrşitul acelui veac, vornicul Grigorie Ureche scrise cronica sa de la Dragoş-Vodă pînă la a doua domnie a lui Aron-Vodă (1313-1593). După dînsul au ieşit încă trei cronice scrise de logofătul Eustratie[1], de fiul său Simion Dascălul şi de nepotul său Misail Călugărul. Aceştia au copiat pe Ureche, adăogînd deosebite adnotaţii de la dînşii şi au urmat cu istoria pînă la Vasile-Vv. (1634). După dînşii, logofătul Miron Costin a completat pe Ureche, începînd cronica sa de la venirea lui Traian în Dacia, urmînd apoi originalul lui Ureche pînă la Aron-Vodă, iar d-acolo pînă la Dabija-Vodă

[1] De fapt Eustratie Logofătul a scris cronica sa înainte de Grigore Ureche.

(1662), scriind de la sine[1]. Continuatorul lui Miron a fost fiul său, logofătul Nicolae Costin. Acesta a copiat pe Ureche și pe tată-său pînă la Dabija-Vv., cu deosebite adausuri, iar d-acolo pînă la 1712 a scris după izvoadele lui Vasile Dubău[2] și Tudor[3] Damian. De la 1712-1716 l-a continuat Axentie Uricarul. După aceşti cronicari a venit vornicul Ioan Neculcea. El a copiat pe cronicarii d-înainte pînă la Dabija-Vodă, iar d-acolo pînă la Duca-Vodă (1665) a scris după niște originale particulare aflate de dînsul. Iar înainte, pînă la 1743, a scris de la sine cîte s-au întîmplat în viața sa. Nu i-au mai trebuit, zice el în precuvîntare, nici un izvod al nimenui, nice istoric strein să citească și să scrie, că au fost *scrise în inima sa*. Două cronice anonime s-au găsit încă asupra Moldaviei. Una coprinde pe cronicarii Miron și Nicolae Costin pînă la Dabija-Vodă; iar de acolo pînă la 1716 scrie autorul de la sine într-un duh cu totul antigrec. Cealaltă care se află în grecește la Paris în Biblioteca Regală (vezi *Notices extraites de la Bibliothèque du Roi par M. Hasse*, t. XI), coprinde pe Miron și pe fiiul său pînă la Dabija-Vv., iar de acolo pînă la 1766 scrie autorul singur. După aceștia, Ioan Cantacozino și Alexandru Beldiman au făcut asemene cronice, întinzîndu-le cel d-întîi pînă la 1780 și cel d-al doilea pînă la 1770. Acesta a mai scris și insurecția de la 1821 în versuri.

---

[1] De la logofătul Miron avem și niște compuneri poetice: o mică poemă întitulată *Viața lumei* și precedată de un scurt tractat de versificație romînească și o epigramă către mitropolitul Dositei (nota autorului).

[2] Izvodul scris de un copist al marelui logofăt Teodosie Dubău, iar nu Vasile Dubău.

[3] De fapt Vasile Damian.

Acești cronicari se deosibesc toți printr-o mare erudiție. Stilul lor e serios, sentențios și plin de reflexii filozofice; aceasta îl face să fie cam rece și ostenitor. Uneori însă ne reprezentează cîte un tabel mai variat și naiv. Noi cităm spre exemplu un pasaj de la Miron Costin care descrie răscoala norodului asupra grecilor și a domnului Alexandru-Vodă Iliaș la 1631:

„Nice într-un chip nu putea să amistuiască[1] *Alexandru Vodă fapta boiarilor ce-i făcuse împotrivă cu venirea lor la Țarigrad, și nice boiarilor lucrurile lui Alexandru-Vodă ce era foarte proaste nu le plăcea. Deci adăogîndu-se dintr-acestea necredința și prepusul, așăzase în gîndul său Alexandrul-Vodă să omoare pre o seamă din boiarii cei de frunte, pre Vasilie Lupul Vornicul, pre Savin Hatmanul, pre Buhuș Vistiariul și pre Ureche Spătariul. Înțelegînd boiarii adevărat urzită perirea lor de Alexandru-Vodă, s-au vorbit cu toții și au dat de știre țărei care herbînd în răutăți și netocmele, prea lesne s-au pornit și nu numai curtea, ce și țărănimea; și așa s-au strîns de mulți de toate părțile, cît nu încăpea în tîrg în Iași, ce și pre afară pre subt Miroslava, și pretutindere strîgînd pre greci pre toate ulițile. Vasile Lupul Vornicul era cap acestor zarve, și daca au înăbușit țara, au mers de au dat știre lui Alexandru-Vodă că strîgă pre greci; au răspuns Alexandru-Vodă: — Daca se rîdică pre greci, pre mine se rîdică; și văzînd atîta mulțime nu s-au apucat de nimică, numai de grijă să hălăduiască*[2] *cu casa sa de gloate, și s-au gătit de purces. Și daca au purces domnia să nu să fie pus boiarii cu toții să oprească desfrînată prostimea, pozna mare, și abia în vr'o țară de s-ar fi auzit sau de s-ar fi întîmplat. Ce tot pre lîngă*

[1] *amistui* — a ascunde.
[2] *hălădui* — a scăpa cu viață.

domnie au mers boiarii, oprind și domolind țărănimea. Iară mai nu era în putere nice boiarilor a opri pornită țărănimea mulțime, că și pre Vasile Lupul Vornicul, anume că este și el vreunul din greci, l-au lovit unul cu un os în cap, de care lovitură mult au fost rănit. O, nestătătoare și nice o dată crezute lucrurile lumii, cum vîrstează și turbură și face lucruri împotrivă! Cînd cu cale easte să fie frică celor mai mici de cei mai mari, iară cursul lumii aduce de multe ori de easte celor mai mari de cei mai mici grijă. Domnii cei buni și drepți, fără de grijă și desfătat stăpînesc, iară cei răi, tot cu sieală[1]. *Iară dacă au trecut domnia în șășul Buhtuiului spre mănăstirea Balicîi, tot șășul plin era de oameni și striga:*
— Dă-ne doamne pre greci. *Unii hiicăia*[2], *alții jecuia*[3], *și acolo au strigat să le dea pre Batiste*[4], *care era tot aproape de domn. Deci văzînd Alexandru-Vodă strigare pre sine, ce nu sta Alexandru-Vodă de Batiste ce sta de grija sa; și numai ce zisă lui Batiste să se depărtează de la dînsul. Si așa, l-au apucat și l-au dat pre mîna țăranilor. Nespusă vrăjmășia țărănimei! Îndată, fără de nici o milă, l-au făcut fărîme cu topoarăle; și atît s-au amestecat, cît nice mantaoa din spinarea domnului atunci n-au hălăduit, că era bură de ploaie.*

De grija țărănimei ce era peste tot locul, să nu intre Alexandru-Vodă îndată la codru, socotisă boiarii a trimite seimeni[5] *cu sineațe gata pe lîngă domnie; și s-au dus prin braniște*[6], *fiind loc deschis. Iar daca s-au întors boiarii, au intrat în grijă să nu se ducă Alexandru-*

---

[1] *sieală* — sfială.
[2] *hicăi* — a alunga cu sfadă și injurii.
[3] *jecui* — a devasta.
[4] Batiste Veveli, grec, ministru lui Alexandru-Vodă (n.a.).
[5] *seimeni* — gardă domnească de lefegii.
[6] *braniște* — pădure.

Vodă pre la Abaza-Paşa, prin Bugeac. Îndată au ales pre Buhuş Vistiernicul şi pre alţi boiari, şi s-au trimis după Alexandru-Vodă, de i-au îndreptat calea de la Huşi spre Bîrlad în gios. Era mai mare spaimă lui Alexandru-Vodă decît întîi, daca au văzut gloata iar viind după sine şi la branişte, şi-l lăsasă şi seimenii şi copiii din casă[1] *toţi. Iară daca s-au apropiat boiarii, le-au zis Alexandru-Vodă cu lacrămi: — Mă rog, boiari, pentru fiiu mieu Radul-Vodă să-l lăsaţi viu. Au zis Buhuş Vistiarul: să n-aibă nice o grijă măria sa, că n-au venit cu vr'un rău, numai ţara pofteşte pre măria sa, să meargă pre Bîrlad la Galaţi, să nu aducă vr'un rău cu nescai tătari asupra ţării; şi s-au şi giurat să n-aibă nici o grijă; şi aşa au priimit şi Alexandru-Vodă, pre unde va fi voia ţării pre acolo va merge, şi au mers pre drumul Bîrladului şi au pus şi seimenii iar pre lîngă dînsul şi copiii din casă care îl părăsisă, dîndu-i şi din boiari petrecători pre lîngă dînsul pînă la Galaţi. Aşa s-au mîntuit boiarii şi ţara de Alexandru-Vodă Iliaşu*".

Cele mai vechi cronici ale Ţării Romîneşti ce am găsit sînt din veacul al XVII-lea. Două cronici care le credem mult mai vechi nu le-am putut încă găsi. Acestea sînt *Cronologia de la Vîrşeţ* şi *Cronologia Iancului-Vodă* (Ioan Uniade). După mărturia ierodiaconului Naum Clococeanu, care le citează într-o precuvîntare a sa asupra cronologiei domnilor Ţării Romîneşti, ele sînt foarte interesante şi vorbesc cu de-amăruntul despre întemeierea banatului Craiovei şi cele d-întîi timpuri ale întemeierei principatului, partea istoriei noastre cea mai săracă în documente.

Cronicele din veacul al XVII-lea ce avem sînt în număr de şase: a lui Tudosie, fiiul lui Stoian din Tunşii,

[1] Feciori de boieri în garda domnească.

a lui Costantin Căpitanu[1] și alte patru anonime care toate coprind istoria Țării Romînești de la Negru-Vodă pînă la Șerban-Vodă Cantacozino sau de la 1290 pînă la 1686 și 1689. După aceștia, logofătul Radu Greceanu a compus cronica sa scriind pe scurt domniile de la început, iar pe larg domnia lui Costandin Brîncoveanul pînă la 1700. De acolo pînă la 1729, a continuat vornicul Radu Popescu. În același an, logofătul de divan Radul Lupescu, din porunca domnului Nicolae Mavrocordat, făcu *un tot* din cronicele acestor doi din urmă cronicari. O altă cronică anonimă coprinde istoria Țării Romînești de la 1595 pînă la 1730.

Vornicul Nicolae Roset a scris la 1727 o broșură asupra viței lui Nicolae-Vv. Mavrocordat. În sfîrșit *Genealogia familiei Cantacozinilor*, scrisă la 1787 de banul Mihai Cantacozino, coprinde multe documente istorice interesante și multe amărunturi asupra domnilor fanarioți. Asupra acestora avem încă vr'o cinzeci condici în Arhiva Statului care coprinde toate lucrările domnilor de la 1775-1828[2].

Afară de acestea mai avem manuscrise două istorii asupra Țării Romînești. Una grecească coprinde istoria țărei de la 1290-1618, lucrată după cronicele străine și naționale. Alta latinească coprinde cele șase domnii ale lui Costantin Mavrocordat, scrisă întîi în grecește de doctorul Petru Depasti și apoi tradusă în latinește în Veneția de un anonim.

---

[1] Cercetări noi au stabilit că această cronică este opera lui Radu Popescu, cel mai de seamă dintre cronicarii munteni; Constantin Căpitanul Filipescu doar a copiat-o.

[2] Arhiva Statului, pe lîngă aceste condici și vr'o șapte sute de hrisoave și alte acturi diplomatice interesante, ne-a păstrat și o condică de veniturile și cheltuielile vistieriei pe zece ani ai domniei lui Costantin Brîncoveanu, 1696-1706 (n.a.).

Deosebit de cronice avem și șase cronologii ale domnilor, întocmite după hrisoave, între care cele mai bune sînt: a lui Pîrvu Cantacozino, a clucerului Dumitrache și a ierodiaconului Naum Clococeanul.

Cronicarii romîni au puțină erudiție. Ei în stilul lor formează două școli deosebite. Una mai serioasă se aseamănă cu cărțile bisericești, citează adesea fraze din Biblie și din Psaltirie, de aceea cam obosește pe cetitor, este însă prea interesantă pentru faptele ce ne arată; alta mai ușoară și plină de naivitate, se cetește cu mare plăcere. Noi aducem aci spre exemplu un pasaj care descrie o scenă nopturnă petrecută în curtea domnească din București la 1672:

„Grigorie-Vodă îndată scrise cărți la Gheorghe Banul Băleanu, să-l știe că este domn și să prinză pe Radul Logofătul Crețulescu și pe frații lui Șărban Spătarul (Cantacozino) ce era la București. Carii viind noaptea trimise de strînse iuzbașii[1] *și căpitanii de slujitori și pe boiarii carii se întîmplase aciea: Radul Năsturel și alții; și strîngîndu-se au trimis pe Năsturel cu slujitori la Costantin Postelnicu și la aga Matei, și la Iordache, de le-au ocolit casele și i-au chemat la curte. Pe alții i-au trimis la Crețulescu de l-au chemat la curte. Carii întreba: dar ce, ce; ei zicea: — Nu știm nimic, fără cît poruncă domnească au venit, veți vedea. Și merseră la curte. Acolo era banul Gheorghe și slujitori mulți, lumînări aprinse. Daca veniră șăzură, și să sculă banul și zise: — Boiari fraților, sănătate de la măria sa Grigorie-Vodă, că l-au miluit Dumnezeu și împăratul cu domnia; iată și cartea; și o cetiră. Mulțumea ei lui Dumnezeu. Însă aci dintre gloate fugi Iordache și vru să fugă și Matei Aga, dar îi prinseră de veste și-i întoarseră; și le zise banul Gheorghe: —*

---

[1] *iuzbașă* — cel ce comanda o sută de oșteni.

Matei căci faci copilăreşte de nu şezi, dar domnul căci porunceşte să fiţi la opreală nu doar că va să vă omoare, ce numai pînă va veni măria sa, deci bun este măria sa, nu vă temeţi, ce şădeţi, nu ne mai faceţi nouă ruşine. Aci în cămările domneşti era închişi de Creţulescul 24 de boiari, şi în obezi, de năpăştile ce le făcea, că sînt hicleni şi răi, precum şi mai îndărăt am scris. Ce îndată porunci Banul Gheorghe de aduseră ţigani şi le tăiară obezile şi-i slobozi. Ce fieştecarele îşi lua obezile şi le ducea înaintea Creţulescului şi îi zicea să şi le puie în gît, şi le lăpăda jos. Deci făcîndu-se zio, îi trimise pe boiari pe la casele lor, şi slujitori de pază, pînă ce au venit a doua poruncă de la Grigorie-Vodă de i-au închis în turn."

4. *Inscripţiile şi monumentele.* Nimeni nu să poate îndoi că acest izvor aduce mult folos istoriei. Inscripţiile romane sînt singurul izvor istoric ce avem pentru petrecerea coloniilor romane în Dacia în veacurile cele d-întîi ale strămutării lor. Mai multe colecţii se află de asemene inscripţii, între care cea mai mare este a lui Catancici. Afară de acestea, noi mai avem o colecţie proprie, şi ne vom sili să adunăm cîte se vor putea afla, precum şi să le tălmăcim după legile arhiologice.

5. *Scrierile ce zugrăvesc obiceiurile.* Noi sîntem foarte săraci în asemene scrieri pentru vremile cele mai vechi. Pentru veacul al XVII-lea cunoaştem numai două cărţi ce ne pot sluji. Cea d-întîi este *Descrierea Moldovei* de prinţul Dimitrie Cantemir, şi a doua *Călătoria arabului Patriarh Macarie, de la Alep la Moscva prin Ţara Romînească şi Moldova*[1]. Pentru

---

[1] Această carte atît de interesantă pentru noi s-a tradus din limba arăpească în englezeşte de d. Belfour şi s-a tipărit la Londra la 1829-1834 de Soţietatea traducţiilor din limbile orientale (n.a.).

vremile mai nouă avem mai multe scrieri de acest fel făcute de deosebiți călători în locurile noastre și tipărite în mai multe limbi. Pentru obiceiurile și ceremoniile sărbătorilor naționale și domnești s-a păstrat la noi în Arhiva Statului niște condici și una în Moldova.

Acestea sînt în scurt documentele ce avem pentru istoria noastră. Noi știm cu bună seamă că o mulțime altele se află pe la mănăstiri și particulari în țările noastre, și prin bibliotecile și arhivele publice și private ale Transilvaniei, Ungariei, Poloniei, Vienei, Moscvei, Petersburgului și Stocholmului. Noi ne vom sili să adunăm cîte vom putea, însă mijloacele noastre nu ne iartă a întreprinde călătorii prea depărtate ca să adunăm toate cîte se pot găsi. Spre aceasta, părerea noastră și a mai multor romîni ce se interesează la istoria nației este de a se întocmi o soțietate istorică care să aibă fondurile trebuincioase ca să poată trimite oameni în deosebite părți după asemene descoperiri. Peste puțin vom publica un plan pentru o asemene asoțiație. Noi nădăjduim că și guvernele romîne vor îmbrățișa cu inimă această lucrare folositoare și vor înlesni mijloacele pentru culegerea documentelor.

IOAN TĂUTUL
MARE LOGOFĂT AL MOLDAVIEI

Între cetățenii ce au ilustrat Moldavia, a fost unul și Ioan Tăutul. El se trăgea dintr-o familie din cele mai vechi ale Moldaviei. Era un om d-un caracter original și d-o mare capacitate. Politic îndemînatec, cunoscînd prea bine limba grecească, latinească și poloneză, el dobîndi favorul lui Ștefan cel Mare, domnul Moldaviei, care îi dede logofeția mare, ministeriul cel mai însemnat al țării și îl întrebuință în mai multe ambasade. La 1501, el merse în Polonia de încheie pacea între Ștefan-Vv. și Albert, regele Poloniei. Acesta atunci îi dărui mai multe sate de la margine, anume Cîmpulungul rusesc, Putile, Răstoacele, Vijnița, Ispisul, Milier, Vilivcea, Carapciul, Iamistia, Viscauții și Volona, puind hotar apa Cirimușul. La 1504, murind marele Ștefan-Vv. viteazul vitejilor, se urcă pe tron fiiul său Bogdan-Vv. Acesta, după povățuirea ce-i dedese tată-său, trimise pe logofătul Tăut cu un plocon de zece pungi de bani și însoțit de o ceată de pedestrime, ca să meargă la sultanul turcilor să-i închine Moldavia. Se zice că intrînd

Tăut în sala marelui vizir, își trase cizmele și le dede slugii sale, poruncindu-i să le ție în sală înaintea lui, de care lucru mirîndu-se vizirul, îl întrebă: nu cumva-i e teamă să nu i le fure cineva? „Nu știu, răspunse el, dar mi se pare că cu niște oameni care vor să aibă tot, trebuie să păstrăm tot ce putem". — „N-ai să te temi de nimic, îi răspunse vizirul, noi acum sîntem prieteni iar nu vrăjmași". — „Doresc, zise Tăut, c-această prietenie să păstreze capul ca și picioarele". După aceea viziriul puindu-l să șază pe o sofa lîngă dînsul, i-au adus, după obicei, cafea. El, necunoscînd încă acea băutură, a turnat-o deodată pe gît, strigînd: „Să trăiască împăratul și viziriul!" În urmă se înfățișă și înaintea sultanului Soleiman, și îi declară că vine din partea domnului său și a poporului moldav să închine înălțimei sale, ambele Moldavii[1], cu condiții cinstite, iar mai cu seamă religia să fie păzită fără cea mai mică vătămare. Sultanul se bucură mult văzînd că moldovenii, a cărora puternică sabie o simțise de multe ori turcii, vin singuri să se plece puterii sale. El priimi toate condițiile și dede solului un act formal, subscris cu mîna lui, ca să-l ducă domnului său la Suceava. În acest act se coprindea: că moldovenii supuindu-se de bună voia lor împărăției otomane, voința sultanului e ca bisericele și religia lor să fie nevătămată; țara să se administreze după legile sale; domnul să nu fie dator la alt decît numai să trimiță în toți anii Înaltei Porți 4000 galbeni, 40 iepe și 24 șoimi; și acestea supt titlu de *dar* (peș-

---

[1] Moldavia de Țara de sus și de Țara de jos. Cea dintîi coprindea de la Iași în sus pînă la Carpații Transilvaniei și la Snetin, oraș din Polonia. A doua se întindea de la Iași în jos pînă la Dunăre și Marea Neagră (n.a.).

cheș)[1]. După aceea, sultanul dărui lui Tăut cele zece pungi de bani ce-i adusese din partea lui Bogdan-Vv. Cu acești bani, întorcîndu-se în patria sa, el zidi o biserică de piatră foarte frumoasă, în satul Bălcești în ținutul Succavei pe Siret. El a mai zidit încă în Constantinopol un palat supt numirea de *Bogdan Sarai*, sau palatul moldovenesc, în care era și o biserică pe numele Sf. Nicolae.

La anul 1511 a murit Ioan Tăutul Logofătul[2].

---

[1] Această diplomă s-a păstrat în Arhivul Moldaviei pînă în anul 1686, cînd viind în Iași regele Poloniei, Ioan Sobieski, a scos-o și a ars-o în piață, adresînd poporului adunat această pompoasă declarație: „Priviți cum regele Poloniei vă mîntuiește de jugul turcesc" (n.a.).

[2] Izvoarele acestei biografii sînt Cronicile lui Miron Costin și Ioan Niculce și *Histoire de l'Empire Othoman* par D. Cantemir, t. II, p. 302, 364, 369, 372, 373, Paris, 1763 (n.a.).

LOGOFATUL MIRON COSTIN
ISTORICUL MOLDAVIEI[1]

Numele lui Miron Costin este vestit atît prin istoria Moldaviei ce ne-a lăsat, cît și prin tragica sa moarte; căci și el asemenea a cinstit știința și a dat frumos exemplu într-acele triste timpuri, pierzîndu-și viața pentru binele omenirei.

După ce își sfîrși învățăturile in Bariu, în Podolia, Miron Costin se întoarse în Moldova în cei din urmă ani ai domniei lui Vasile-Vv., și după obiceiul de obște atunci la toți tinerii, d-a se alătura pe lîngă un boier însemnat, el își luă de patron pe Iordachi Cantacuzino ce era atunci vistiernic mare. Pe lîngă acest protector el ajunse îndată a se face cunoscut și a fi întrebuințat de domn în mai multe misii delicate. Astfel cînd Vasile-Vv. fugea dinaintea lui Ștefan Gheorghie-Vv., care cu agiutorul muntenilor și transilvanenilor venise să ocupe tronul, Miron fu trimis

---

[1] O notiție biografică asupra lui Miron Costin am tipărit în tomul I al *Magazinului istoric pentru Dacia*. Descoperirea unor izvoare nouă ne iartă acum a completa această notiție (n.a. la reeditarea biografiei).

înainte la Petru Potoțki, starostele de Camenița, ca să ceară agiutor de oaste. El izbuti în misia sa și întîmpină pe domn cu veste plăcută cînd acesta călca hotarul polonez.

După mai multe lupte statornicindu-se, în sfîrșit, Ștefan-Vv. pe tronul Moldaviei și recunoscîndu-se de domn legiuit, Miron merse și el cu alți boieri de i se închină. Domnul îl priimi bine, îl luă pe lîngă sine și îl întrebuință în multe slujbe însemnate. La 1658 Miron fu trimis în Țara Romînească la Costandin-Vv. Basarab ca să hotărască cum să răspunză ambii domni Porții, care îi chema la Costandinopol să-și dea seama de purtarea lor și de unirea lor cu prințul Transilvaniei Racoți. Dar în zadar hotărîră ei să braveze Poarta; în zadar Costandin Basarab răspundea vizirului într-acest chip măreț: „Că el nu va merge la Țarigrad decît cu sabia în mînă“, căci faptele nu puteau corespunde cu vorbele și hotărîrile lor. Țara de atunci se făcuse nepăsătoare de soarta stăpînitorilor și, lipsiți de agiutorul țării, acești domni trebuiră să-și părăsească tronul și să fugă în Transilvania.

Supt următorii domni, Gheorghe Ghica-Vv. și Ștefăniță-Vv. (1657-1662), vedem pe Miron deosebindu-se atît în tabere, apărîndu-și patria cu cinste, cît și în sfaturi, dînd păreri înțelepte și folositoare țării. De la 1662-1672 cronicele tac despre Miron și îl găsim tocmai în acest din urmă an în tabăra turcească de la Nistru unde, după luarea Cameniții, viind vezirul, ceru de la Petriceico-Vv. să-i trimiță un boier din cei mai de treabă la cortul său. „*Atunci*, zice Neculcea, *ales-au Petriceico-Vv. din toți boierii țării mai de treabă la voroavă pre Miron Costin, care au fost mai pre urmă și logofăt mare, și mergînd Miron Costin la cortul vezirului, pusu-l-au vezirul de au șezut înaintea lui și*

i-au zis vezirul să-i spuie drept: pare-le lor bine că au luat împărăția Camenița, au ba? Iară Miron au răspuns că să teme a spune drept. Vezirul au zîmbit a rîde și i-au zis să grăiască, să nu se teamă. Atunce Miron au zis: „Sîntem noi moldovenii bucuroși să se lățească împărăția în toate părțile cît de mult; iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească". Atunci vezirul iar au rîs și i-au zis: „Drept ai grăit". Miron se folosi d-acea ocazie ca să smulgă de la vezir făgăduiala că nu va lăsa să ierneze oștirea sa în Moldova, căci ar aduce țării multă vătămare.

În această vreme în care istoria tace despre dînsul, Miron trăise, se vede, retirat[1], ocupîndu-se numai de cronica sa, care ieși la iveală în anul 1673, în Ieși. Această întîie scriere a sa, care continuază cronica vornicului Ureche, începînd de la Aron-Vv. pînă la Dabija-Vv. (1593-1662), este cel mai de căpetenie drept al său la recunoștința noastră. La toată pagina acestii scrieri vede cineva cît acest lăudat cetățean suferea de nimicnicia și nenorocirea vremii de față și cît plîngea după vechea strălucire a Moldaviei. În precuvîntarea sa el arată că ar fi dorit să urzească o istorie completă și o și începuse, „*cînd sosiră*, zice el, *asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisoare, ci de grije și suspinuri, și la acest fel de scrisoare gînd slobod și fără valuri trebuiește, iară noi privim cumplite vremi și cumpănă mare pămîntului nostru și noauă*".

Înzestrat c-o înțelegere rară, dezvoltată încă prin studii serioase, și cu mult curagiu cetățenesc, Miron dobîndi îndată o mare considerație între compatrioții săi și fu capul partidei turcești din Moldavia; căci în veacul al XVII-lea romînii pricepuseră, în sfîrșit,

[1] *retiré* (fr.) — retras.

i-au zis vezirul să-i spuie drept: pare-le lor bine că au luat împărăţia Cameniţa, au ba? Iară Miron au răspuns că să teme a spune drept. Vezirul au zimbit a rîde şi i-au zis să grăiască, să nu se teamă. Atunce Miron au zis: „Sîntem noi moldovenii bucuroşi să se lăţească împărăţia în toate părţile cît de mult; iar peste ţara noastră nu ne pare bine să se lăţească". Atunci vezirul iar au rîs şi i-au zis: „Drept ai grăit". Miron se folosi d-acea ocazie ca să smulgă de la vezir făgăduiala că nu va lăsa să ierneze oştirea sa în Moldova, căci ar aduce ţării multă vătămare.

În această vreme în care istoria tace despre dînsul, Miron trăise, se vede, retirat[1], ocupîndu-se numai de cronica sa, care ieşi la iveală în anul 1673, în Ieşi. Această întîie scriere a sa, care continuază cronica vornicului Ureche, începînd de la Aron-Vv. pînă la Dabija-Vv. (1593-1662), este cel mai de căpetenie drept al său la recunoştinţa noastră. La toată pagina acestii scrieri vede cineva cît acest lăudat cetăţean suferea de nimicnicia şi nenorocirea vremii de faţă şi cît plîngea după vechea strălucire a Moldaviei. În precuvîntarea sa el arată că ar fi dorit să urzească o istorie completă şi o şi începuse, *„cînd sosiră,* zice el, *asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisoare, ci de grije şi suspinuri, şi la acest fel de scrisoare gînd slobod şi fără valuri trebuieşte, iară noi privim cumplite vremi şi cumpănă mare pămîntului nostru şi noaua".*

Înzestrat c-o înţelegere rară, dezvoltată încă prin studii serioase, şi cu mult curagiu cetăţenesc, Miron dobîndi îndată o mare consideraţie între compatrioţii săi şi fu capul partidei turceşti din Moldavia; căci în veacul al XVII-lea romînii pricepuseră, în sfîrşit,

[1] *retiré* (fr.) — retras.

că ei se înșel tare așteptînd mîntuirea lor de la puterile streine, de vreme ce ținta acestor puteri, cum adesea s-a dovedit, era ca cu masca de creștinătate și de mîntuire să le aducă o mai strașnică robie. Atunci în ambele țări se formă o partidă, care, pătrunsă de acest adevăr, se silea să fie în bună înțelegere cu Poarta, ca și aceasta să respecte drepturile lor, și astfel, supt egida Turciei, aceste țări să se poată mîntui de lăcomia vecinilor și să aștepte în pace un viitor mai priincios. Din nenorocire intrigile streinilor, la care o parte din rumîni fură prea lesne crezători, orbirea și nestatornicia guvernului turcesc, făcură ca politica acestui partit, care singură numai ar fi putut mîntui atît aceste țări cît și împărăția turcească, nu se putu lăți îndestul și a se întemeia. De aceste idei povățuit, Miron nu vru la 1674 să treacă cu Petriceico-Vv. în partea polonezilor; și văzînd că domnul se silește în tot chipul a opri pe boieri lîngă sine, el se duse înainte-i și îi zise: „Ori să fie voia măriei tale, ori să nu fie, noi nu ne vom lăsa casele să le ie tătarii". Dup-aceea se închină adăogînd: „Să fii măria ta sănătos", și ieși afară însoțit de toți boierii și căpitanii oștirilor.

La 1675 Miron, fiind de vr'o cîțiva ani vornic mare de Țara de jos, fu trimis de Dumitrașcu-Vv. Cantacuzino în două rînduri în Polonia pentru tratații de pace. Un an după aceea moldovenii se mîntuiră d-acest domn și Antonie Ruset se urcă pe tron. Acesta era un om bun, milostiv și iubitor de patria sa. Miron însă în domnia aceasta se aruncă în opoziție și, la 1678, după întoarcerea domnului de la Țahrin, din Țara Căzăcească, unde însoțise pe vezir, el împreună cu hatmanul Buhuș îl pîrîră la vezir și izbutiră a-l mazili. Un cronicar povestind această faptă necuvenită, de vreme ce țara era mulțămită

de Antonie-Vv., pomenește numai de Buhuș hatmanu, iar pe Miron îl trece supt tăcere, zicînd: *„și altul pre care treacă-l condeiul meu, căci l-am văzut osîndit, perind nevinovat de alți domni“*. Miron însuși se căi mult în urmă de această faptă a sa, și în ceasul morții sale, el striga în gura mare: „Că piere pe dreptate, fără a fi vinovat către Cantemir-Vodă, numai osînda lui Antonie-Vv. îl gonește, căci l-au pîrît cu strîmbătate“. Miron, împreună cu alți boieri, însoți pe Antonie-Vv. în mazîlia sa la Costantinopol și intrigă mult ca să se numească domn Duca-Vv., prietenul său.

În 6 dechemvrie 1678, Duca-Vv. se urcă pentru a treia oară pe tronul Moldaviei. În această domnie el își dezvăli și mai mult caracterul său. Rău, îndelungareț la mînie și lacom la avuție, avînd încă și pizmă veche pe moldoveni, căci îl goniseră din țară în a doua sa domnie, el începu îndată feluri de asupriri, scoțînd dări peste măsură și prigonind pe mai mulți boieri. *„El era*, zice cronica[1], *și domn și vistiernic are, și negutător și vameș, că toată hrana tutulor o lua el de o precupeța“*. Așa nu trecu mult și o seamă de boieri, între care Vasile Gheuca, vistiernicul cel mare, Gheorghiță Bogdan vel zicnicer și slugerul Lupul, făcură complot ca să omoare pe domn și pe logofătul Miron Costin și hatmanul Buhuș, care avea nenorocirea a-i fi miniștri. Trădați de timpuriu, ei plătiră cu capul îndrăzneala lor.

La 1683 Duca-Vv., din porunca sultanului, plecă cu două mii oameni să însoțească armata turcească ce mergea să ia Viena. Logofătul Miron îl însoți împreună cu alți boieri. Domnul cu oștirea sa trecu prin Țara Romînească la Rușava, și d-acolo prin Sebeș, Logoș, Temesvar, Sarvaș, Solcon peste apa Tisa, și

[1] Vezi cronica lui Neculae Costin (n.a.).

apoi Dunărea pe la Buda, unde ajunse pe Șerban-Vv. Cantacozino, domnul Țării Romînești și împreună se duseră în tabăra vizirului, la Ston-Beligrad, și apoi porniră cu toții spre Viena.

Pe cînd Duca-Vv. cu armata turcească se trăgea dinaintea mîntuitorului Vienei, regele Sobieski, Moldova se făcu din nou pradă turburărilor. Niște boieri moldoveni ce erau emigrați în Polonia împreună cu Petriceico - Vv., aflînd de învingerea turcilor la Viena, luară vr'o cîteva regimente de polonezi cu polcovnicii Dimidinski și Kunețki și se pogorîră în Moldova. Doamna și caimacamii[1] lăsați de Duca-Vv. fugiră în Țara Romînească și locuitorii țării emigrară din calea oștei poloneze. Dintr-altă parte cazacii preda asemenea țara.

Duca-Vv., ajungînd în Transilvania la curtea prințului Apaffy, și aflînd cu de-amăruntul starea Moldovei, plecă să intre în țară pre muntele Trotuș, după povața lui Miron, iar nu prin Țara Romînească, dupe cum îl povățuia alții, și merse în satul său la Domnești, cu puținței oameni. Acolo, în sfatul de război ce se făcu, cei mai mulți erau de părere ca să se tragă în Țara Romînească, unde să aștepte sfîrșitul acelor turburări. Atunci Miron se sculă și strigă: „Cei ce vin sînt niște tîlhari, ei n-au nici o putere; noi nu trebuie să dăm locul în mîna vrăjmașilor, căci pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moșilor și a strămoșilor noștri!“ Voința lui Miron birui și domnul rămase pe loc. Acolo zăbovind vr'o două săptămîni, în ziua de Crăciun, într-o marți, aflîndu-se la masă cu Miron Costin și cu Constandin Postelnicu, se văzură izbiți de o ceată de polonezi, trimisă de Petriceico-Vv., avînd capete pe Dimidinski și Bainski. După o impro-

---

[1] *caimacam* — locțiitor.

tivire de două zile și cu toate silințele hatmanului Buhuș, polonezii intrară în curte, prinseră pe Duca-Vv. și îl porniră în Polonia. În acea turburare, Miron era p-aci să-și piarză viața de nu se întîmpla să-l cunoască un polonez ce îi era prieten, care îl scăpă din mîinile ostașilor. El se duse atunci de voia lui în Polonia după Duca-Vv.

Spun că mergînd Duca-Vv. într-o sanie cu doi cai, din care unul alb și altul murg, înhămați cu hamuri de tei, ocărît ne'ncetat de polonezii ce-l duceau, se opri puțin spre Suceava la un sat și pofti de la o femeie lapte să mănînce, iar femeia, fără a-l cunoaște, îi răspunse: „N-avem lapte să-ți dăm, că au mîncat Duca-Vodă vacile din țară, de l-ar mînca viermii iadului cei neadormiți". Auzind aceste vorbe, Duca-Vv. începu a suspina și a plînge amar. Acest minut răzbună Moldavia de atîția ani de o cîrmuire tiranică ce a pătimit supt acest domn. Căci a trebuit tare să fi suferit acel om trufaș, căruia nu-i era destul domnia Moldovei și a Ucraniei și viza încă tronurile Țării Romînești și Transilvaniei, în minutul acela cînd văzu toate visurile sale ruinate și pe sineși rob căzut în mîinile vrăjmașilor săi, batjocorit de dînșii și blestemat de popor. Pildă de răsplată cerească, îngrozitoare pentru toți stăpînitorii, carii uitînd că cîrmuirile sînt pentru binele popoarelor, cîrmuiesc nu în interesul acestor popoare, ci în interesul lor în parte.

Miron șăzu în Polonia mai bine de un an, pînă cînd se mazîli Dumitrașcu Cantacuzino, succesorul Duchii-Vv. și se alese domn Cantemir cel bătrîn; atunci el se întoarse în patria sa. Jalnică era starea Moldovei în acea vreme. Dintr-o parte polonezii, dintr-alta cazacii și tătarii coprinseseră toată țara, încît domnul nu stăpînea decît Iașii și o parte din Țara de jos. Neorînduielile ce izvorîră

dintr-aceasta, nevoile de tot felul ce năpădiseră peste țară, între care și o groaznică foamete, făcuseră pe cei mai mulți din feciorii de boieri, curteni și alții, să se facă tîlhari și să prade țara. Spre stîrpirea acestora domnul luă straşnice măsuri și orîndui pe Miron Costin staroste la Putna, și pe frate-său Velicico Costin, hatman. Miron se purtă în această slujbă cu multă asprime ca să poată stinge tîlharii. Tot spre acest sfîrșit el puse atunci de lărgi drumul din lunca Mîndrușcăi, de a căruia strîmtorare se foloseau tîlharii ca să izbească pe călători.

În acea vreme ieși la iveală cartea lui Miron *Pentru descălicatul dintîi a Țării Moldovei și pentru neamul moldovenesc*. Vornicul Ureche începu cronica sa numai de la Dragoș-Vv., iar de venirea romanilor în aceste locuri și colonizația lor nu pomenea nimic. După dînsul trei cronicari, logofătul Eostratie, Simion Dascălul și Mihail Călugărul adoptară o fabulă absurdă, cum că coloniștii din aceste țări ar fi fost tîlhari scoși din temnițe [le] Romei și trimiși de împăratul romanilor ajutor lui Laslău, craiul unguresc. Miron fu cel dintîi care, supărat de această pată ce se punea asupra nației, se rîdică, și refutînd atît părerea absurdă a acestor cronicari, cît și altele ale lui Eneas-Silvius și Ioan Zamosky, dovedi, întemeiat pe istorici de bună-credință, romanitatea noastră. Dup-aceea el adăogă cronica lui Ureche cu deosebite adnotații, și în frumoasa precuvîntare ce face la această scriere sfîrșaşte poftind romînilor să vază „veacuri mai *slobode*". Afară d-aceste scrieri istorice ne-au mai rămas de la Miron și niște încercări poetice, cele dintîi de acest fel ce cunoastem în limba romînească: o mică poemă întitulată *Viața lumei*, precedată de un scurt tractat de versificație romînească, și o epigramă către mitropolitul Dosftei.

Cantemir-Vv. era un om bun, înzestrat cu mari talente ostășești, dar neînvățat cu totul, încrezîndu-se lesne, și iute la mînie și iubind tare a mînca și a bea bine. El avu nenorocirea de-și dete în urmă toată credința unui fanariot gonit pentru intrigile lui din Țara Romînească, anume postelnicul Iordache Roset, pe care îl făcu visternic mare. Acesta intrigă de scoase pe Velicico din hătmănie, făcîndu-l vornic de Țara de sus și în locu-i puse pe Bogdan, ginerile domnului. Toată cîrmuirea țării căzu atunci numai în mîna lui Iordache Roset și a hatmanului, care se uniseră între dînșii. Abuzurile lor și dăjdiile, sau, cum se zicea atunci, „orînduielile", ce lăcomia vistierului scotea adesea pe țară, mîhni tare pe pămînteni și începură a murmura. Miron Costin striga și sta mai tare pentru țară decît toți. De multe ori intrînd în vistierie, spune cronica[1], el zicea cam cu glumă: „Visternice, mai încet cu orînduielile!" aceea ce nu plăcea de loc vistierului. Asemenea și frate-său Velicico, fiind cam semeț, adesea înfrunta pe Bogdan ce-i urmase în hătmănie. Alteori iarăși, fiind la masă la vodă, Miron îi zicea: „Mai des cu paharăle, măria ta, și mai rar cu orînduielile; că birul țării este iertat de la Poartă, și-i vrea să-ți dai măria ta seama odată și nu-i putea"[2]. Această purtare a fraților Costini făcu pe ambii miniștri să caute ocazie să-i piarză. Ocazia nu întîrzie, boierii cei mari erau supărați de trufia și lăcomia acestor miniștri, iar mai mult încă pe Cantemir-Vv., căci îi desprețuia foarte, își alcătuise curtea în loc de feciori de boieri, de feciori de mojici, cum îi numea ei, și căci el adesea zicea „că domnul face neamurile, domnul le stinge, și că feciorii de boieri îi sînt urîți

[1] Vezi cronica lui Mustea (n.a.).
[2] Vezi cronica lui Neculcea (n.a.).

să nu-i vază în ochi". O seamă din acești boieri se adunară cu prilejul unei nunte la Băcanu, din sus de Bîrlad, și acolo se sfătuiră și giurară cu toții să fugă în Țara Romînească la domnul Constandin Brîncoveanul, cu agiutorul căruia să meargă la Poartă, să ceară mazilia lui Cantemir și să rîdice domn pe Velicico Vornicul, care luase asemenea parte l-acel sfat. Între complotiști se găsi un trădător, anume Ilie Țifăscul, poreclit Frige-vacă, care îi pîrî la domn. Acesta trimise îndată noaptea boierenași d-ai lui cu slujitori să-i prinză pe toți. Unii dintr-înșii luară de veste și fugiră în Țara Romînească, iar pe alții i-au prins și i-au adus în Iași. Între aceștia era și Velicico Vornicul, pe care văzîndu-l Cantemir, cînd îl aduseră la curte, se turbură de mînie și începu a-l bate cu buzduganul; pe urmă îl închise supt beciul de supt casa cea mică din curtea domnească. Atunci Iordache Roset vistiernicul, uitînd că Velicico i-a scăpat odată viața, cînd Cantemir-Vv. voia să-l omoare, se duse la domn și îi zise: „De vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut, nu-l lăsa viu: păzește de-l omoară, că de va scăpa viu, mîine, poimîine, el ne va omorî pe toți". Cantemir-Vv. necinsti atunci printr-o crimă bătrînețea sa și o domnie nepătată încă de sînge; el trimise noaptea următoare de scoase pe Velicico din închisoare, și fără a-l judeca după lege, îl duseră la fîntîna din curtea domnească, și acolo îi tăiară capul, fiind față la această osîndă și bezdadea Dimitrache Cantemir, istoricul.

Sîngele lui Velicico, acestui bărbat de care aveau toți sfială, zice Neculce, căci era mai bun decît toți, nu potoli setea viclenilor miniștri. Ei se apropiară iarăși de domn și îi ziseră: „Acum de vreme că ai omorît pe Velicico, trimite de prinde pre frate-său, Miron logofătul, de-l omoară; ori vinovat, ori nevi-

novat, să nu scape, că apoi a fi mai rău și de tine și de noi". Domnul se plecă încă o dată la vicleanul sfat al miniștrilor și trimise să aducă pe Miron. Acesta se afla la moșia lui la Bărboși, în ținutul Neamțului; el nu știa nimic de sfatul boierilor și de moartea fratelui său; nu avea dar nimic a bănui din partea cîrmuirei, cu atît mai mult încă că-și logodise pe fiul său Pătrașcu Cămărașul cu fiica domnului. Era însă tare întristat căci își pierduse soția și se ocupa de trista datorie d-a o înmormînta, cînd sosi fără veste armașul al doilea, Racoviță, cu poruncă ca să-l ia și să-l ducă la Iași. Vederea venerabilă a acestui bătrîn boier, respectat de toată țara, poziția cea tristă în care se afla și aceea ce îl aștepta, însuflă slujitorilor un simtiment de compătimire și îi ziseră să fugă în Cetatea Neamțu, ce se afla în apropiere. Miron însă refuză, știindu-se drept și gîndind că mergînd la Iași lesne se va îndrepta. El îi rugă să-l îngăduie numai pînă și-o înmormînta soția și apoi să plece. Într-acea vreme iată sosi și Dumitrașcu Macri, vataful de păhărnicei, cu a doua poruncă către lefegiii din Roman, ca oriunde îl vor găsi, acolo să-l și taie. Îndată, fără a mai asculta rugăciunea lui d-a-l duce la Iași, îl smulseră din brațele familiei sale și ducîndu-l în tîrg în Roman, îl îngenuncheară și îi tăiară capul. Trupul lui fu înmormîntat a doua zi împreună cu al soției sale.

Într-acest chip pieriră nevinovați logofătul Miron Costin și frate-său Velicico vornicul. *„Și nu i-au scos la divan Cantemir-Vodă*, zice o cronică[1], *să le arate vina sau vicleșugul, să vază lumea. Ce așa cu tirănie i-au omorît*; *nice cărți viclene arătînd, ce numai așa ori pre vina lor, ori cu năpaște i-au omorît. Așa*

[1] Vezi cronica lui Mustea (n.a.).

au deprins de-nceputul lumei pizma și zavistia, și nu părăsește a mușca pe toți, și nimeni de dinții ei a se feri nu poate".

Lui Miron i-a rămas trei feciori: Ion Sărdarul, Nicolae Logofătul, care a continuat cronica tată-său, și Pătrașcu Cămărașu.

SPĂTARUL IOAN CANTACUZINO

Niciodată oamenii n-au lipsit evenimentelor, a zis famosul Montesquieu. Acest adevăr s-a simțit asemenea și în Țara Romînească; căci ea a avut norocirea ca de cîte ori s-a aflat în vremi grele să se ivească în sînu-i cîte unul din acele spirite înalte pe care Providența seamănă a le trimite din timp în timp spre a face gloria, cinstea și mîntuirea statelor. Unul dintr-acei romîni care au binemeritat de la patrie a fost și spătarul Ioan Cantacuzino. D-abia a trecut o jumătate de veac de cînd el strălucea într-această țară, și faptele lui ca și numele sunt uitate de noi. Dar datoria istoriei este d-a le păstra și d-a aduce suvenirei acestui vrednic patriot tributul recunoștinței ce romînii îi sunt datori.

El să născu în 20 ianuarie 1757 la Constantinopol, unde să afla duși părinții lui de cîtva timp. Tatăl său era clucerul Răducanul Cantacuzino[1], iar mumă-sa

[1] Acesta era fiul banului Matei Cantacuzino și strănepotul logofătului Drăghici sau Traian Cantacuzino, fiul cel mai mare al postelnicului Costandin Cantacuzino, care s-a așăzat mai întîi în Țara Romînească la 1631.

domnița Ecaterina, fata lui Ioan-Vv. Mavrocordat, domnul Moldaviei. Peste doi ani (1759), părinții săi îl aduseră la București, unde el priimi o educație îngrijită și petrecu copilăria sa.

La 1769 să iviră manifestele împărătesii Rusiei Ecaterina II chemînd pe toate popoarele supuse Turciei la arme, făgăduindu-le libertate și independență. Ioan Cantacuzino, în entuziasmul său copilăresc, crezu că a sosit timpul ca patria lui să-și dobîndească libertatea după care ofta de un veac și jumătate, și la 1771, d-abia în vîrstă de 15 ani, el alergă la arme intrînd în slujba rusească ca praporcic[1] la regimentul al treilea al grenadirilor.

La 1773, la luarea Silistrei, în vreme ce tatăl său cu regimentul său de husari romîni să încărca de glorie și scăpa armata rusească de o prăpădenie totală[2],

---

Este cunoscut că familia Cantacuzino este originară din Franța, din ramura Valois și că pe la veacul XI s-a tras cu alte familii ale occidentelui în imperiul orientelui, unde, aliindu-se cu însemnatele familii Comnenii, Paleologii și Asanii, regii romîni din Misia, deteră acelui imperiu un împărat și mai multe capete de stat deosibite. Vezi Ducange, p. 258-264; Ville-Hardouin. t. II, p. 159 (n.a.).

[1] *praporcic* — sublocotenent.

[2] În vremea acestui război, clucerul Răducanul Cantacuzino, cu voia împărătesii Ecaterina II, formase cu cheltuiala lui un regiment de tineri aleși, munteni, moldoveni și ardeleni, numindu-l *Ursascoi voloscoi polc* (Polcu de husari romîni). Ecaterina II îl recunoscu deopotrivă cu regimentele armatei sale și numi pe Răducanu Cantacuzino colonel la acest regiment. Uniforma regimentului era dolman verde, scurteică albă cu blană de miel albă cu ceaprazuri și țesăturile de fir, pantalon roșu, curea de piele neagră încrucișată pe piept și căciulă ungurească. Acest regiment se deosibi mult într-acest război cu turcii, pentru a cărui vitejie feldmareșalul a dat două publicații pe toată armata și în toată Țara Romînească și Moldavia. Vitejia însă cea mai mare o arătă la încunjurarea Silistrei, cînd turcii năvălind asupra aripei oștirei rusești comandată de

tînărul Cantacuzino petrecea 14 ceasuri în șanțuri și pentru vitejia ce arătase se înălță de graful Rumianțov în rang de leitenant. La 1774, el pierdu pe tată-său și împreună cu frate-său cel mai mic, Nicolae, rămaseră supt epitropia unchiului lor, banul Mihai Cantacuzino. Acesta, după două călătorii zadarnice ce făcuse în Rusia, trimis fiind din partea țărei, una la 1770 și alta la 1774, cînd el ceru ca ambele țări romîne să rămîie libere sub protecția Rusiei, Austriei și Prusiei, văzînd că țara este osîndită să cază iar supt jugul Turciei, speriat încă și de graful Potemkin care îi declară că Rusia nu poate chezășui viața lui despre turci de va rămînea în țară, hotărî a se expatria și a locui în Rusia. Atunci el luă cu sine și pe Ioan Cantacuzino cu frate-său Nicolae.

La 1783, tinerii Cantacuzino viind în vîrstă, hotărîră a se întoarce în patria lor, și cu voia împărătesii plecară spre Țara Romînească, zăbovindu-să în Galiția la ruda lor contesa Odonel, fata lui Radul, fiul lui Ștefan-Vv. Cantacuzino, cel din urmă domn pămîntean, pînă la 1784 cînd Poarta le dete voie să intre în țară. Aflîndu-se în Austria, austriacii avînd ochiu asupra Țării Romînești, le propuseră să intre în slujba lor, dar ei refuzară. În Țara Romînească, unde domnea atunci Mihai Suțu, ei fură bine priimiți. La

---

generalul Kakavinski, au înfrînt pe acest general și l-au pus în fugă luîndu-i și toate tunurile. Atunci Răducanu Cantacuzino cu regimentul său făcu o diversie, aruncîndu-se asupra unei baterii turcești de 12 tunuri pe care a coprins-o. Turcii ce gonea pe Kakavinski, văzînd bateria luată, s-au speriat și s-au întors înapoi. Atunci romînii au năvălit într-înșii ca niște zmei, după expresia pitorescă a timpului, și i-au gonit pînă i-au băgat în cetate, luînd îndărăt și toate tunurile ce ei luaseră de la Kakavinski. Toate acestea le poate vedea cineva mai pre larg în jurnalul grafului Rumianțov: *Genealogia familiei Cantacuzino* (n.a.).

iunie 1786 se mazîli acest domn și în locu-i să trimise Nicolae Mavrogheni, fiu al unui zidar dintr-o insulă a Arhipelagului. Mavrogheni intră mai întîi slugă la Assan-bei Capudan-Pașa[1], apoi ajunse dragomanul lui și, cînd acesta se făcu mare vizir, el se numi domn.

Mavrogheni se arătă un om cu totul original și fantastic, urînd și desprețuind aristocrația, dar fiindu-i milă de cei mici și de cei săraci, maltratînd pe reprezentanții puterilor streine și pe turci, pe care îi oprea d-a supăra pe locuitori și își rîdea de legea lor, încît aceștia dobîndiseră mare frică de dînsul; și cu toate acestea slujind Porții cu cea mai mare credință. Adesea îl vedea cineva, dupre cum spun bătrînii noștri, alergînd călare pe ulițile Bucureștilor c-o suită prea puțin numeroasă, purtînd pe cap cuca[2] domnească, iar încolo prost învășmîntat, ba încă și cu picioarele desculțe în iminei[3]. Adesea iar, cînd vrea să pedepsească pe cîte un boier îl chema și îi spunea că a visat noaptea că i-a făcut cutare pedeapsă, sau că boierul îi dăruia o sumă de bani, și visul trebuia îndată a să realiza. Spre a-și arăta și mai mult desprețul său către această aristocrație coruptă și egoistă, el adună într-o zi pe toți boierii, și înaintea lor îmbrăcă caftan pe calul său de paradă numit Talabași, declarîndu-l boier și dîndu-i titlu de clucer mare.

Mavrogheni priimi bine pe tinerii Cantacuzini, făcînd pe Ioan agă și pe Nicolae armaș. Ioan însă peste puțin, neașteptînd mult de la Mavrogheni, trecu în Moldova unde domnea unchiul său despre mumă Alexandru Mavrocordat, care îi dete rangul de spătar. La 1787 se mazîli acest domn și se duse în Rusia, adu-

[1] Căpetenia flotei turcești.
[2] *cucă* — căciulă domnească.
[3] *iminei* — pantofi boierești de marochin.

cîndu-şi aminte că această putere a dobîndit Crîmul[1] în vremea pe cînd el era mare dragoman al Porții; iar în locul lui se orîndui domn Alexandru Ipsilante. În vremea interegnului, Ioan Cantacuzino împreună cu alți boieri moldoveni se arestaseră. Ipsilante viind în Iași, se văzu, cu mirarea tutulor, a-i libera, măgulind încă mult pe Cantacuzino. Pricina era că acest domn dorea să dobîndească tronul romînesc, şi căuta a pune pe Ioan Cantacuzino în interesurile sale. Aceasta făcu pe Mavrogheni să-l priimească foarte rău cînd el se întoarse în Țara Romînească. El atunci începu a petrece o viață prea retirată.

La 3 avgust 1787 se declară războiul între Rusia şi Turcia. Sultanul, spre a se asigura de credința lui Mavrogheni, dete la 5 avgust un firman prin care îndatora pe domn şi pe romîni să fie credincioşi Porții şi să apere cu toate puterile lor țara împotriva ruşilor. Mavrogheni, luînd acest firman, îl publică împreună cu proclamațiile sale în toată țara şi începu a strînge oştiri. El alese de capete armatei sale 25 tineri boieri, între care şi Ioan Cantacuzino, silindu-l fără de voia lui să priimească, supt cuvînt că cunoaşte tactica rusească. Mavrogheni, în capul acestei oştiri în neorînduială, înaintă către hotarul Austriei, care în luna lui fevruarie 1788 se declarase şi ea împotriva Porții. Pe cînd oştirea se apropiase de Ploeşti, Ioan Cantacuzino însoțit de Scarlat Cîmpineanu[2] fugiră pe ascuns şi, mergînd pe la Măgureni, trecură în Transilvania la Sibiiu. Acolo ei fiind bine priimiți, Cantacuzino îndrăzni a prezenta împăratului Iosif II un plan prin care povățuia că trebuie a ataca pe Mavrogheni formînd

---

[1] Crimeia.

[2] Tatăl logofătului Ioan Cîmpineanu, controlerul statului (n.a.).

oștirile numai într-o coloană, iar nu a le slăbi formîndu-le în trei coloane, după sistemul adoptat de mareșalul Lassi.

Fuga lui Cantacuzino și Cîmpineanu a făcut zgomot în Țara Romînească, căci ei avură și alți următori. Nicolae Cantacuzino se arestui și nu putu să scape decît intrînd în slujba turcească la ieniceri, în a 30-lea orta[1], fără însă a-și schimba religia. Boierii cei mici către care domnul se arăta cu dragoste îl îndemnară atunci ca să trimiță pe boierii cei mari cu familiile lor zălog la turci. Mavrogheni izbuti a dobîndi un firman prin care exilă pe bătrînul ban Pană Filipescu cu fiii lui Niculae și Costandin la monastirile muntelui Atos, iar pe frații Brîncoveni, Nicolae și Manuil, frații Ghiculești, Costandin și Scarlat, Ioan Văcărescu cu fiul său Alexandru, Dimitrie Racoviță și Ioan Muruz la insula Chipru. Ioan Cantacuzino, temîndu-se ca apropierea lui de Țara Romînească să nu fie vătămătoare fratelui său care se afla în mîinile neprietenilor, se duse la Hotin, unde se prezentă prințului Coburg ce îl asedia împreună cu contele Solticov. Acolo el întîlni pe Matei Cantacuzino, vistier al Moldaviei[2], și unindu-se împreună, merseră în gubernementul Caminiețului la mareșalul Rumianțov, de care ei fură bine priimiți.

În vremea aceasta Mavrogheni cu oștirea sa compusă de romîni, bulgari și arnăuți, și cu oștirea turcească peste care el se numise seraschir[3], bătu pe nemți,

---

[1] *orta* — regiment de ieniceri.

[2] Vistierul Matei Cantacuzino împreună cu episcopul de Roman merseseră la prințul Coburg trimiși din partea Divanului Moldaviei ca să-i propuie din parte-i un ajutor de 6.000 arnăuți (n.a.).

[3] *seraschir* — general comandant.

coprinse Sinaia și Cozia ocupate de dînșii, și năvăli în Transilvania unde făcu multe pustiiri. Dintr-altă parte marele vizir mută operațiile sale din Țara Romînească și Moldavia în Bosnia și Banat, unde intră în 7 avgust 1788 și bătu pe nemți; dar peste puțin însă fu silit a se trage îndărăt. În Moldavia, contele Rumianțov ocupă Ieșii și prințul Coburg Romanu. Ioan Cantacuzino se afla necurmat în ambele taberi. La 1789 prințul Coburg priimi poruncă să ocupe Țara Romînească și să formeze Divanul cîrmuitor urmînd întru toate legile țărei. Împăratul Iosif numi însuși pe Ioan Cantacuzino spătar și pe Scarlat Cîmpineanu agă, iar celelalte posturi le lăsă în dispoziția prințului Coburg. Acesta la 7 martie se apropie de hotarul Țării Romînești c-o oștire de 40.000 oameni, și după ce, împreună cu Suvarov, bătu pe turci la Focșani (31 iunie) și la Martinești (22 septemvrie), porni spre București. Cantacuzino și Cîmpineanu plecară mai nainte de la Focșani povățuind avangardia austriacă supt comanda leitenantului-colonel Fișler, și ocupară Bucureștii, pe care Mavrogheni și turcii îl părăsise, trăgîndu-se în Bulgaria. La 10 noiemvrie intră și prințul Coburg în București. Mitropolitul cu boierii și cu tot poporul îl întîmpinară afară din oraș și îl priimiră cu bucurie ca pe un aliat. Dintr-altă parte, prințul Hohenhole, după ce bătu pe turci la Porozeni peste Olt (6 octomvrie), ocupă Craiova (13 noiemvrie).

În București se întocmi atunci Divanul cîrmuitor astfel: prezident prințul Coburg, viceprezident generalul baron Enzenberg, secretar și translator Hofrath (consilier de curte) Markelius, mitropolitul Cosma, episcopul de Rîmnic Filaret, episcopul de Buzău Dositei, marele ban Dimitrie Ghica, marele vistier Scarlat Cornescu, marele vornic Radu Slătineanu, marele logofăt Radu Golescu, Ioan Damali, Costandin Dră-

gănescu, vistierul Matei Fălcoianu, aga Scarlat Cîmpineanu și spătarul Ioan Cantacuzino. Acesta, prin talentele sale și caracterul său cel drept, dobîndi îndată o mare influință asupra Divanului și a țării; însuși nemții îl respecta, cu toate că știa că el nu-i iubește. Cantacuzino se folosi de această influință ce dobîndise, spre binele țării. Cea dintîi slujbă însemnată ce el făcu patriei sale fu cînd nemții arătară fără de veste boierilor că ei a doua zi trebuie să facă jurămîntul de supunere Austriei. Articolile acestui jurămînt, scrise în nemțește și romînește, coprindea: că nemții mîntuind țara de robia turcească numai prin puterea armelor, romînii cu toți jur, pentru dînșii și pentru următorii lor, credință și supunere Austriei, ca unii ce au fost odată tributari regilor Ungariei. Aceste articole era de tot nedrepte: mai întîi că ele nu chezășuia nici unul din privilegiurile prințipatului, a doua căci pretenția că romînii ar fi fost vr'odată supuși Ungariei nu era întemeiată pe nici un adevăr, de vreme ce suzeranitatea Ungariei în Țara Romînească nu s-a întins decît numai asupra Banatului Severinului. Boierii, văzînd aceste articole, rămaseră înmărmuriți; Ioan Cantacuzino singur nu se descurajă. Știind că prin împotrivire n-ar cîștiga nimic, hotărî c-ar fi mai bine a înșăla pe nemți. Nedescoperindu-se Divanului, el merse numai la mitropolit și îi zise să numească o comisie secretă spre a analiza jurămîntul propus. Spre acest sfîrșit[1] să numi episcopul Filaret, Cornescu si Ioan Cantacuzino. Ei se adunară la 7 ceasuri dimineața și jurămîntul se hotărîse a se face la 12 la mitropolie. Cantacuzino zise colegilor săi: „Nemții sunt prevăzători, noi însă le vom dovedi că suntem mai isteți decît dînșii cînd e vorba de fericirea patriei noastre; să

[1] *sfîrșit* — scop.

aruncăm dar jurămîntul romînesc scris de dînșii și să scrim altul întemeiat pe cel mai mare folos al țărei. Noi îl vom da apoi mitropolitului ca să-l scoață din sîn în minutul ce va trebui a jura; nemții nu vor pricepe nimic; translatorul Markelius trebuie să fie încunjurat de boieri care vor căuta să-l distreze și să facă zgomot mult, încît el să n-auză articolile jurămîntului".

Toate s-au întîmplat după dorința boierilor; nemții fură înșălați; articolile scrise de comisie se iscăliră de tot Divanul și ele în viitor slujiră de pavăză binefăcătoare țărei, cîtă vreme a ținut ocupația ei de nemți.

Este însă adevărat că prințul Coburg, care era înzestrat cu multe calități strălucite, și nemții să purtară bine în țara noastră și nu supărară mult pe locuitori. Cantacuzino, ca spătar, privighea pentru liniștea țărei, și prin spionii săi ispitea mișcările turcilor. El comunica observațiile și planurile sale prințului Coburg și ținea o corespondință întinsă cu prințul Potemkin, cu prințul Repnin prin maiorul Diring, trimis într-adins în București de Potemkin, și cu prinții Suvarov și Galițin prin maiorul Luiss. Prin relațiile ce avea cu aceste persoane însemnate, Cantacuzino începu a lucra și a întrebuința influința sa spre a redobîndi țărei dreptul de a-și alege prinți pămînteni. Peste puțin vederile sale se întinseră mai departe, și, ca strămoșul său Șerban-Vv. Cantacuzino, el începu a visa libertatea tutulor popoarelor europene ce gemea supt turci și posibilitatea d-a forma în Turcia un stat creștin mare și puternic. Spre acest sfîrșit el se puse în relație cu căpitanii greci și cu toți cei ce dorea să scuture jugul barbariei turcești.

Într-aceste timpuri celelalte puteri ale Europei, văzînd cu neplăcere înaintările nemților și rușilor

într-acest război, iar mai cu seamă Englitera[1], care de la 1759 simțise importența europeană a provințelor romîne și își ațintase ochii asupra lor, intrigară la Austria ca ea în deosebi de Rusia să facă pace cu turcii. Bunul împărat Iosif II murise și succesorul său Leopold nu arăta aceeași statornicie în caracter, nici aceeași dorință de război. Se hotărî dar a să deschide un congres pe Dunăre la Șistov. Prusia, Olanda și Englitera, care povățuiseră pacea și intraseră mijlocitoare, trimiseră acolo fiecare cîte un ministru *(Chargé d'affaires*[2]*)*. Din partea Prusiei era marchezul Lukizini, cunoscut de un om cu mare capacitate intelectuală. El a cerut de la boieri ca să-i arate pre unul dintr-înșii cu care să se poată înțelege asupra intereselor celor mari ale țărei. Boierii aleseră pe Ioan Cantacuzino, dîndu-i deplină putere.

Scopul marchezului Lukizini era d-a escuza purtarea turcilor și d-a dăpărta pre romîni din partida Rusiei și Austriei, căutînd să dovedească că unirea cu aceste puteri nu le va fi de nici un folos, de vreme ce cu toate făgăduielile lor soarta acestor ambe țări nu se va putea hotărî fără celelalte puteri ale Europei. La aceste vorbe Cantacuzino îi răspunse hotărît și cu vrednicie: „Cu nedrept, marcheze, imputezi romînilor necredința către turci. Țara Romînească este o țară liberă, ea își are drepturile sale; și acei ce vor voi a le desprețui sau a le silui, noi îi vom numi și pe dînșii tirani și îi vom urî ca și pe turci. Aplecarea către Rusia se poate ierta privind tractatele de la Cainargi și conferința de la Aïlunkavak și nici una din puterile Europei n-au făcut pînă acum pentru țară aceea ce au făcut rușii. Nu uita, domnule, că Țara Romînească în vreme de

---

[1] Anglia.
[2] Însărcinat cu afaceri (fr.).

trei veacuri s-a luptat cu turcii, pe cînd Turcia era în temeiul puterei sale și cînd ea făcea să tremure Europa. Silită de împrejurări fatale, Țara Romînească trebui în urmă să se plece, să se recunoască supt protectoratul Turciei, iar niciodată a-i fi roabă". Cantacuzino în urmă adăogă: „Pentru ce Prusia, în loc d-a apăra interesele Porții, nu ia supt protecția sa Țara Romînească, care ar fi mai mulțumită să fie supt protecția ei decît supt a unor state vecine tari și puternice și prin urmare totd'auna primejdioase pentru dînsa în rivalitatea lor. Prusia, prin poziția sa geografică, nu poate fi primejdioasă pentru Țara Romînească, dar interesele, mai cu seamă cele comerciale, le-ar fi comune. Ea ar putea vinde principatului productele sale manufapturiale și să priimească în schimb producte brute. Mă mir cum marelui Frederic II i-a scăpat aceasta din vedere, și iată acum o ocazie care ți să înfățișază ca să faci fericirea principatului, întemeiat fiind pe interesele Prusiei, și eu crez că în împrejurările de acum, domnia-ta vei putea cu înlesnire să dobîndești învoirea și reazemul Porții pentru aceasta". Ioan Cantacuzino, în urmă, cu curățenia de inimă ce îl caracteriza, făcu cunoscut acest cuvînt prințului Potemkin.

Ministru olandez, un bătrîn slab ce ocupa postul de ambasador la Constantinopol, era mai de tot uitat de cabinetul său. El își arăta entuziasmul pentru tot ce era oriental, iubea prea mult portul boierilor și era mîndru că vorbește turcește. Gelos de influința ce marchezul Lukizini începuse a dobîndi între boieri, el începu a-i încredința că nu trebuie să dea nici un crezămînt acestui ministru, căci el nu are nici o instrucție de la cabinetul său, decît numai ca Țara Romînească să se întoarcă turcilor fără nici o condiție. Ministrul englez era prea rece cu boierii și întemeia

numai vorbele ministrului olandez. Aceste împrejurări credem că făcură ca relațiile între boieri și ministru prusian să înceteze.

Cu tot congresul, războiul să urma. Suvarov amenința Brăila și Coburg Vidinul. La 2 iunie 1790, acesta merse să ia Giurgiu dar fu reîmpins pînă la Argeș de garnizoana turcească supt comanda lui Turnavitu, leitenantul lui Mavrogheni. Garnizoana nemțească și locuitorii din București să spăimîntară; Coburg trimise în grab la Suvarov de ceru un ajutor de patru mii ruși. Turcii atunci se traseră îndărăt și se închiseră în Giurgiu și Rusciuc. Mavrogheni c-o nouă armată de bulgari, arnăuți și sîrbi trece Dunărea în banatul Craiovei și înaintează oarece; dar biruindu-se de nemți la Calafat în 26 iunie 1790, el se întoarse în Bulgaria. Turcii era pretutindenea biruiți; marele vizir Asan-Pașa, desperat că nu a priimit încă poruncă să facă pace, să otrăvește singur. Succesorul său, Celebi Asan-Pașa de la Rusciuc, fiind vrăjmaș vechi al lui Mavrogheni, trimise din tabăra sa de la Șumla la Pelin, lîngă Șistov, unde acesta se afla, un capigi-bași[1] care îi tăie capul. Aceasta fu răsplătirea ce priimi Mavrogheni pentru credința cu care slujise Porții! Ioan Cantacuzino, în memoarurile sale, asigurează că: boierii exilați la Chipru, peste un an și jumătate viind la Nicopol, intrigară la noul vizir spre a omorî pe Mavrogheni, și că prin urmare aceștia ar fi fost pricina morții lui.

După plecarea prințului Coburg din București, să trimise în locu-i un prieten al lui Cantacuzino, generalul conte Mitrovski, un om bun, drept și cinstit. Pacea era aproape a să încheia în congres; ca-

---

[1] *capigi-bașa* — demnitar turc cu însărcinări speciale în îndepărtarea domnilor vasali căzuți în dizgrație.

binetul austrian văzînd că Țara Romînească o să-i scape din mînă și că îi mai rămîne d-abia o ocupație de vr'o șase luni, vru încai să-i smulgă bani și ceru a i se da birurile pe un an întreg înainte. Cantacuzino fu cel dintîi care se declară pe față împotriva acestii cereri, întemeindu-se pe jurămîntul făcut. Nemții cerea mereu, Divanul răspundea că nu sunt bani; aceea ce înțelegînd împăratul opri toate cererile.

Curînd după aceea, nemții, vrînd să încheie socotelile lor cu principatul pentru buget, numiră o comisie de revizie și o trimiseră la București. Dar Cantacuzino și boierii, întemeindu-se tot pe jurămîntul făcut, nu vrură s-o recunoască, pretextînd că ea este împotriva regulamentului principatului și că Austria n-a dobîndit țara prin puterea armelor, ci romînii au chemat-o ca pre o prietenă; și comisia se desființă.

Pe cînd tot se urma congresul la Șistov, turcii, fără voia austrienilor, începură să plutească pe marginea stîngă a Dunărei și să-și treacă oștirile la Brăila, aflîndu-se în război cu rușii. Ministru turcesc la congres vrea să încredințeze pe ceilalți miniștri ai puterilor că ambele mărgini ale Dunării sunt ale Turciei. Ioan Cantacuzino avea de la unchiul său Mihai o colecție de toate hrisoavele de hotară date în deosebite vremi și întărite de hatișerifuri[1] prin care să lămurea pentru totd'auna hotarăle țărei. El trase o copie după aceste acte și le alătură pe lîngă un protest din partea Divanului împotriva mincinoaselor dovezi ale ministrului turcesc ce se afla la congres. Dar cea mai mare anevoință era ca să silească pe boieri să subscrie acest protest, fiindcă le era teamă de turci. Cantacuzino atunci, desperînd d-a putea altfel izbuti, căută un copist

[1] *hatișerif* — ordin sau decret al sultanului, subscris de mîna sa.

meşter şi-l puse de subscrise pe mitropolit, episcopii şi toţi boierii, atît de bine încît înşuşi ei n-ar fi putut tăgădui. El a dat acest protest contelui Mitrovski, care îl trimese îndată la Şistov, la baronul Herbert, ambasadorul Austriei la congres şi mare prieten al turcilor. Acest protest cu actele alăturate spăimîntă pe miniştrii turci. Herbert scrise lui Mitrovski că de ar fi fost în locul lui el n-ar fi iertat să se facă un asemenea protest, care îi răspunse că şi el d-ar fi fost în locu-i ar fi slujit pe suveranul său cu mai multă cinste. Cantacuzino izbuti în dorinţa lui, turcii nu mai putea opri mişcările ruşilor şi hotarăle ţărei rămaseră nesupărate. „*Şi în conştiinţa mea*, zice el în memoarurile sale, *crez că aceste iscăliturі mincinoase nu trebuie a mi să împuta, căci ele a slujit la folosul patriei mele*".

După aceea Cantacuzino se trimese din partea Divanului şi a tutulor boierilor la prinţul Potemkin ca să-l roage să nu uite interesele ţării la încheierea păcii[1], care îi dete un răspuns prea nehotărît. Descura-

---

[1] Prinţul Coburg dete atunci lui Cantacuzino această scrisoare de recomandaţie către prinţul Potemkin:

Mon Prince,

Le grand Spatar de la Walachie Prince Kantakouzin, partant pour la Moldavie, vient de me prier de le recommander à la puissante protection de votre Altesse.

Je rends avec d'autant plus de plaisir la justice due à ce jeune homme que les qualités estimables dont il est doué, le mettent de toute façon bien au-dessus de la plus part de ses compatriotes.

Charmé, mon Prince, que cette circonstance puisse me rapeller à l'honneur de son souvenir et me procurer l'occasion de réitérer à votre Altesse les assurances les plus sincères de cet

jat de aceasta, Cantacuzino se întoarse în patria sa, unde văzu cu părere de rău că boierii caută a se împăciui cu turcii; de atunci el începu a se îndoi de viitor. În sfîrșit, pacea de la Șistov din 4 avgust 1791, între nemți și turci, sfărîmă cea din urmă a sa speranță. El văzu că țara va cădea iar supt tirania fanarioților pe care îi ura tare, deși după mumă-sa se rudea cu multe din familiile lor; pentru aceea, cu inima întris-

---

attachement réel et de la plus haute considération avec lesquels j'ai l'honneur d'être

Mon Prince
de Votre Altesse
le très humble et très
obéissant serviteur
Pr. Coburg

Au camp de Vacarest, 12 fbr. 790
A Son Altesse Mr. le Prince Feldmareschal Potemkin Tauritien (n.a.).

In traducere:

Principe,

Marele spătar al Valahiei, prințul Cantacuzino, plecînd în Moldova, m-a rugat să-l recomand puternicei protecții a alteții voastre.

Recunosc cu atît mai multă plăcere dreptatea cuvenită acestui tînăr cu cît însușirile cu care e înzestrat îl așază din toate punctele de vedere înaintea celor mai mulți dintre compatrioții săi.

Încîntat, principe, de faptul că această împrejurare mă poate reaminti alteței voastre și-mi dă prilejul de a reînoi alteței voastre încredințarea cea mai sinceră a devotamentului adevărat și celei mai înalte considerații cu care am onoarea a rămîne,

principe,
al alteții voastre
foarte umil și prea
supus servitor,
Pr. Coburg

Tabăra Văcărești, 12 fbr. 790
Alteței sale Prințului Feldmareșal Potemkin Tauritianul.

tată, hotărî a-şi părăsi patria. Nevrînd să mîhnească pe bătrîna sa mumă, îi zise că o lasă pentru puţină vreme numai şi ieşi din Bucureşti în ziua în care intră Mihai Suţu ce se orînduise domn. Sosind la Ieşi, merse să vază pe prinţul Potemkin, care îl priimi într-un chioşc, o jumătate de ceas departe de oraş. Cînd Cantacuzino intră la dînsul, îl găsi bolnav tare, culcat pe o lungă sofa în toată întinderea trupului său colosal; la picioare-i şădea nepoată-sa, contesa Branicica, născută Engelgard, şi lîngă dînsul, pe sofa, leitenantul-general Romanov, favoritul său. Bolnavul, văitîndu-se ne'ncetat, cînd îl văzu, d-abia pronunţie aceste cuvinte: — Cînd ai venit? Ce mai fac p-acolo? Cantacuzino se trase, şi cîteva zile după aceea vestitul Potemkin muri, şi în locu-i se orîndui cap al oştirilor Mihai Kahovski. Peste puţin sosi în Ieşi contele Alexandru Bezborotko cu deplină putere să facă pace sau să urmeze războiul. Cantacuzino nu ştia ce să hotărască, să meargă în Austria, în Rusia, sau să rămîie în Moldova. Un minut el să îndoi de n-ar fi mai bine să meargă la Constantinopol, unde să mijlocească ca cu vreme să se facă domn Ţării Romîneşti. Ambiţie iertată cînd acel ce o are posedează într-adevăr idei organice[1] şi mari pentru fericirea patriei sale, pe care nu le poate cu alt mijloc pune în lucrare. Dar, în sfîrşit, contele Bezborotko, prin mijlocirea generalului De Ribas, îl înduplecă să meargă în Rusia.

La 1791, Ioan Cantacuzino sosi la Petersburg, unde, după ce aşteptă multă vreme făgăduinţele lui Bezborotko, se priimi în sfîrşit în armată ca colonel de cavalerie uşoară. La 1796, împărăteasa Ecaterina II, privind sărăcia lui, îl dărui c-o moşie în Rusia nouă, şi într-acelaş an el se trase din slujbă şi se duse

---

[1] ce privesc organizarea.

l-acea moșie, în guvernementul Hersonului, pe marginea dreaptă a rîului Bug, în fața Vosnecencului, unde, împreună cu frate-său Nicolae ce-l însoțise în Rusia, întemeie tîrgul Cantacuzinca. După aceea, întorcîndu-se la Petersburg, mai petrecu acolo vr-o patru ani și la 1813 veni la Odesa, unde șezu pînă la 1818, trăind în mare intimitate cu guvernorul general, duca de Richelieu. În acest an Cantacuzino, sătul și ostenit de lume, se trase la moșia lui. Acolo, în pustiile Rusiei, el petrecu 11 ani ca un adevărat filozof, posedînd o mare bibliotecă, priimind deosibite jurnaluri streine; el redijă[1] mai multe memoaruri interesante pentru Țara Romînească și la 3 iulie 1828 muri în brațele nepoților săi și se îngropă în grădina sa într-un loc ales de dînsul de mai nainte.

Spătarul Ioan Cantacuzino n-a fost niciodată însurat; toată dragostea lui o concentrase asupra fratelui său și a fiilor acestuia. El era d-o talie de mijloc, avea o figură spirituală și plăcută, dar stricată în junețea lui de vărsat. Caracterul lui era drept, statornic și cam original; el își iubea mult patria și multă vreme a visat libertatea ei, a Moldaviei și a Greciei. Ca toți strămoșii săi, începînd de la Șerban-Vv. Cantacuzino, el a căutat razămul împărățiilor streine ca să rădice patria sa; dar, aci credem că s-a înșălat. Într-adevăr, pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea și în veacul al XVIII-lea. nci avurăm patrioți, oameni vrednici și cu bună-credință, dar ei luară un drum greșit, ale cărui rele efecturi ne era dat nouă acum să le simțim. De la moartea lui Matei Basarab (1654) și mai cu seamă de la Șerban-Vv. Cantacuzino (1679-1688), domnul și boierii să izolară de popor, aceea ce făcu pe acesta să fie indiferent la glasul lor. De atunci patrioții

[1] *rediger* (fr.) — a redacta.

noştri, uitînd experiinţa veacurilor care ne dovedeşte lămurit că niciodată o naţie nu se poate mîntui decît prin sine însuşi, pierzînd confiinţa[1] în puterile sale, începură a cerşători ajutor strein. Aristocraţi, ei se uita împrejurul lor, vedea oameni corupţi şi degradaţi şi striga cu desperare: „Unde sunt acum vitejii lui Mircea, Vlad Ţepeş, Radu de la Afumaţi şi Mihai!“ Ei nu privea jos, prea jos, poporul care se tîra la picioarele lor şi să muncea ca să le hrănească lenea; ei nu gîndea că din acest popor au ieşit toţi acei viteji; că el a mîntuit ţara într-atîtea rînduri, şi că ar mîntui-o încă daca ei făcînd un apel la dînsul l-ar fi interesat la pricina ţărei şi i-ar fi dat drepturi şi o patrie a apăra. Ei nu ştia ce poate face un popor cît de mic cînd îşi apără ale sale şi cînd e aprins d-o sfîntă şi nobilă idee. Ei nu ştia încă nici acestea că chiar în sufletul acelor oameni amorţiţi de o lungă tiranie, orbi sau corupţi, este un glas ascuns care le vorbeşte ne'ncetat de adevăr, virtute... şi care la trebuinţă îi preface în Eroi[2].

---

[1] *confiance* (fr.) — încredere.

[2] Izvoarăle acestii biografii sunt: Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, t. II, p. 60-62; Fotino, t. II, p. 360-376; *Genealogia familiei Cantacuzino*, scrisă la 1787 de banul Mihai Cantacuzino şi *Memoarurile* lui Ioan Cantacuzino, manuscrise în ruseşte, ce ni s-a împărtăşit de nepoţii şi moştenitorii săi ce locuiesc acum în Rusia (n.a.).

POSTELNICU COSTANDIN CANTACUZINO

Nici un veac nu va fi vr'odată într-atîta dezmoştenit de cer încît să ne înfăţişeze neamul omenesc astfel precum îl vrea despotismul. Ura asuprirei, fie în numele unuia, fie în numele tutulor, a trecut din vîrstă în vîrstă; viitorul nu va trăda această frumoasă cauză. Totd'auna se vor afla oameni pentru care dreptatea este o necesitate, apărarea slabului o trebuinţă. Aceşti oameni se vor lăsa totd'auna a se povăţui de această impulsie măreaţă. Mulţi vor suferi, mulţi vor pieri poate; dar pămîntul cu care se va uni ţărîna lor, va sălta prin această ţărînă şi va crăpa curînd sau tîrziu.

Benjamin Constant

În cea din urmă jumătate a veacului al XVI-lea, la Anhial, în Turcia, se afla un neguţător c-o mare reputaţie, ale căruia posesii să întindea pînă la ţărmurile Dunărei. Acest om poreclit de turci Seitan-Oglu (fiul dracului) se numea Mihai Cantacuzino. După ce acesta se sugrumă la 1575 de sultan Selim I, celelalte membre ale familiei lui, temîndu-se de tirania turcească, fugiră la insula Creta ce se stăpînea atunci de veneţieni. D-acolo cinci fraţi Cantacuzini ce singuri rămăseseră din toată această familie, dobîndindu-şi cu vreme iertare de la Poartă, se întoarseră în Constantinopol[1]. Aci este cunoscut că ei se despărţiră; cel mai mare, Mihai, a rămas în Constantinopol; cel d-al doilea, Dimitrie, s-a dus în Crimeia şi s-a

[1] După un act aflat de generalul Mavru la Mesemvria (n.a.)

turcit[1]; alți doi, anume Toma și Gheorghe, s-au dus la Moldova, și cel mic, Costandin, a venit în Țara Romînească în domnia lui Radul Mihnea-Vv[2]. Numele ce purta și caracterul său blînd și cinstit făcu pe acest domn și pe succesorii lui a-l priimi în slujbele statului. Matei Basarab, urcîndu-se pe tron, îl luă în favor, îl făcu postelnic mare și îl însură cu Ilinca, fata lui Radu-Șerban-Vv.[3]. El avu de la dînsa șase fii, anume: Drăghici, Șerban, Costandin, Mihai, Matei și Iordache, și șase fete pe care le-a măritat trăind el. Cea dintîi după banul Vintilă Corbeanu[4], a doua după un Catargiu, a treia după Papa Brîncoveanu, a patra după spătaru Pană Filipescu, a cincea nu se știe după cine și a șasea după un boier de familie Costin.

Costandin Cantacuzino, înavuțit de moștenirea socrului său și de ceea ce-i dedese cumnată-său, Costan-

---

[1] Pe atunci Crimeia era cotropită de turci.

[2] *Genealogia familiei Cantacuzino* arată cu greșală că el ar fi venit la 1631, în domnia lui Matei Basarab (n.a.).

[3] Unii din istoriografii noștri au zis că Radu Șerban-Vv. a fost ginere lui Mihai-Vv. Viteazul. Aceasta nu e adevărat. Radu Șerban a avut soție pe Elena, fata jupînesei Mariei de la Coiani și a lui Udriște Vistierul, feciorul bătrînului vornicul Drăghici de la Mărăcineni. Cu această soție Radul Șerban a făcut două fete, Elena și Anca (Costandin Basarab, fiul său, a fost bastard). Cea dintîi s-a măritat după Costandin Cantacuzino și a doua după Pătrașcu, fiul lui Mihai-Vv. Viteazul, cu care a făcut numai o fată, anume Elena, care după moartea tată-său Pătrașcu, întorcîndu-se cu mumă-sa în Țara Romînească la 1644, s-a căsătorit cu Evstratin, vtorii vistier, și de la care n-a rămas nici un copil. Acestea le-am descoperit din mai multe acte particulare, care neavînd alt interes istoric, am socotit de prisos a le mai reproduce (n.a.).

[4] Familia *Corbeanu*, una din cele mai semnate ale țărei, s-a stins la 1748, în persoana *slugerului* Costandin Corbeanu. Corbenii din urmă n-au fost adevărați; ei s-au tras din Maria, soția acestuia, care căsătorindu-se în urmă cu un grec fără nume de familie i-a dat ea numele de Corbean (n.a.).

din Basarab-Vv[1], aliat cu cele mai mari familii ale țării prin însurarea fiilor și fetelor lui, bucurîndu-se de o mare popularitate în patria sa adoptivă, trăi o viață fericită în curs de mai mulți ani. Dar ceasul răstriștei sună pentru dînsul.

La 1658 mazîlindu-se cumnatul său Costandin Basarab-Vv., un grec obscur, Mihnea-Vv., se trimise domn de la Poartă. Vrăjmaș a lui Costandin Basarab care îl turburase în cele dintîi luni ale domniei lui, năvălind în țară, Mihnea-Vv. începu a prigoni pe Cantacuzino. Acesta atunci își dete demisia de logofăt mare și se trase la moșia lui la Filipești, supt chezășuirea în scris a domnului că-l va lăsa să se odihnească în pace. Cîteva luni după aceea, domnul, pizmuind pe boieri căci nu voiseră să se plece a să răscula asupra Porții, măcelări pre o seamă dintr-înșii. În urmă trimise pre marele armaș Dincă Sîrbul la Tîrgoviște să omoare pe banul Preda Brîncoveanul, și pe căpitan Odor cu ostașii din Tîrgoviște și cu plăiașii Ialomiții la Filipești ca să omoare pe Cantacuzino și pe ginere-său, spătarul Pană Filipescu. Cantacuzino trăind retirat, nefiind amestecat în sfaturile boierilor, nu bănuia nimic din partea domnului, și cu atît mai mult că doi fii ai lui se afla cu slujbă credincioasă lîngă domn: Drăghici care era trimis ambasador în Ardeal și Șerban care era postelnic. În 16 avgust 1659, într-o marți dimineața, izbiți fără de veste la casele lor, Cantacuzino și Filipescu d-abia avură prilej să fugă. Goniți două zile și două nopți prin munții Prahovii, ei în sfîrșit fură norociți a scăpa în Brașov. Deși Cantacu-

[1] După moartea acestuia și a doamnei Anni, soția lui Pătrașcu și a fie-sei Elenii, în familia lui Cantacuzino se concentră trei stări însemnate: a Mărgineanilor, a Craioveștilor sau Băsărebeștilor și a lui Mihai-Vv. Viteazul (n.a.).

zino dobîndise cu vr'o patru ani mai înainte un hrisov de la prinţul Transilvaniei Gheorghe Racoţ, ca la întîmplare d-a veni el în acea ţară să-i dea toată protecţia, dar cunoscînd alianţa acestuia cu Mihnea-Vv., s-a temut şi a trecut în Moldova cu toată familia lui, scriind şi fiului său Şerban de a fugit de la Mihnea-Vv. cînd acesta era cu tabăra la Sibiu, şi a venit lîngă tată-său la curtea lui Gheorghe Ghica, domnul Moldaviei. Domnul, mîhnit că n-a putut pune mîna pe aceşti boieri, scrise la Poartă pîrîndu-i că sînt haini şi revoluţionari. În urma acestei pîri, vizirul Chiupruliu trimise doi capigi-başi de rădică pe Costandin Cantacuzino din Moldova şi îl duse la Constantinopol. Acolo el a ieşit înaintea Divanului împărătesc de s-a judecat cu boierii trimişi de domn capichihaele[1] într-această pricină, anume Colcea Doicescul, Necula Sofialiu şi alţii. Apărarea lui a fost atît de frumoasă, încît a tras în parte-i pe toţi miniştrii turci care mai întîi îi era împotrivitori, cîştigaţi fiind de banii domnului. De atunci Cantacuzino dobîndi o mare consideraţie la Poartă.

Pe cînd acestea se trecea în Constantinopol, Mihnea-Vv. stăruind în părerea sa, cu toată împotrivirea boierilor, mai omorî o seamă dintr-înşii şi să revoltă împotriva Porţii, măcelărind pe toţi turcii ce se afla în Tîrgovişte şi Bucureşti.

Unii din istoriografii noştri, coprinşi de un nobil entuziasm pentru orice faptă privitoare la independenţa patriei, ţintă statornică a romînilor din toate timpurile, au osîndit pe boieri, învinovăţindu-i de laşetate căci nu s-au unit cu domnul împotriva Porţii. Socotinţa noastră este că această mustrare nu e meritată. Într-adevăr, care era starea ţărei de atunci? Care

[1] *capichihae* — trimisul domnilor la Poartă.

era șansele de izbîndă ce avea Mihnea? Avea el oare talentele trebuincioase ca să puie bine în lucrare un plan ce avusese mărimea a face? Iată întrebările ce istoriografii trebuia să dezlege, și soluția ar fi fost în favorul boierilor. Căci, la aceste întrebări, istoria ar răspunde: Turcia, atunci supt administrația vestitului vizir Chiupruliu, se împuternicise, iar țara era slăbită de războaiele ce Matei-Vv. Basarab ținuse cu moldovenii și cazacii, de nenorocitele răscoale ale ostașilor, și plină de oștiri turcești și tătărăști care trecea în Transilvania. Singurul ajutor al lui Mihnea era Racoți, Racoți care după catastrofa din Polonia, întorcîndu-se în țara lui, se afla într-o poziție foarte critică: ardelenii nemaivrîndu-l domn și aflîndu-se cu puțină oștire strîns de aproape de turci. Cum că Racoți și Mihnea n-avea talentele trebuincioase pentru o asemenea mare întreprindere, faptele lor au dovedit. Căci în loc să-și concentreze puterile ca să cază deodată asupra turcilor, ei și le-au răschirat trimițînd pe Costandin Basarab c-o oștire de 30.000 romîni și transilvani să cuprinză pe seamă-i tronul Moldaviei. Pentru aceea un judicios cronicar a avut dreptate să zică: „*Cum se vede, nebunește umbla Racoți ca și Mihnea-Vodă și Costandin-Vodă, că nu căuta să-și isprăvească întîi treaba lui din Ardeal cu turcii, apoi să se apuce de domniile acestea, ci vrea să facă mai multe trebi deodată, și pe urmă nici una n-au putut isprăvi; că răschirîndu-se oștile prin țările romînești și Racoți rămîind cu oaste puțină, avînd război cu turcii la Ghiula l-au biruit*"[1]. Mihnea-Vv., aflînd deodată învingerea de la Ghiula și cea de la Iași a lui Costandin Basarab, pierdu curajul, își părăsi armata și fugi în Transilvania.

---

[1] Cronica lui Cost. Căpitanul (n.a.).

Acestea care le aduserăm noi aci ca să escuzăm purtarea boierilor într-această împrejurare, mărturisim că n-am făcut-o mișcați de vreo simțire de dragoste sau binevoință către dînșii, dar căci am socotit că acesta este adevărul istoric. Încît pentru aristocrația noastră, noi care studiem de atîta vreme istoria patriei noastre, suntem convinși mai mult decît orișicare, că egoismului, mîrșavei ambiții și lașetății ei, țara a fost datoare toate suferințele sale.

După fuga lui Mihnea-Vv., Costandin Cantacuzino se întoarse în țară. Gheorghe Ghica I se orînduise domn. Acesta, după o domnie de 9 luni și 10 zile, se văzu într-o zi pus în hiare de Mustafa-Pașa de la Silistra și pornit la Constantinopol, supt pricinuire, zic unii, că n-a plătit haraciul la vreme, iar alții că vrea să fugă la nemți.

„*Atuncea*, zice un cronicar, *era împărăția la Odriiu (Adrianopol), și s-au întîmplat de au fost acolo și Costandin Postelnicul Cantacuzino, fiind chemat de vizirul ca să-l întrebe de zăbava haraciului, cum au fost lucrul, și-l pedepsea zicînd că au făcut Ghica-Vodă și romînii meșteșug* (*vicleșug*) *și rușine împăratului de n-au adus haraciul la vreme, și cum împăratul biruiește de la răsărit pînă la apus, și nu este altă țară mai rea decît Țara Romînească, că nu apucă o nebunie să se potolească, și alta se ridică. Și îndată porunci vizirul ginere-său Mustafa-Pașa să vie aicea în țară să fie domn, adecă pașă, și rîndui 4.000 de turci să vie cu dînsul, și au poruncit să omoare și pre Ghica-Vodă. Iară Costandin Postelnicu, bunul creștin și vrednicul de slujbă, el dacă înțelese de aceasta, mult plîngea și să văieta pentru săraca de țară, cum va să-și piarză legea, și sfintele biserici să se facă meceturi*[1] *turcești, și-și căuta ajutor într-o parte*

---

[1] *mecet* — biserică turcească.

și într-alta și pe nimenea nu-și găsi, fără cît pre cel puternic Domnul nostru Isus Hristos care întări inima robului său Constantin Postelnicului, și vitejaște cuteză de intră la viziru Chiupruliu, și cu mare groază deschise gura lui, și cu multe lacrămi i se ruga ca să se mai milostivească încă o dată pre Țara Romînească să-i ierte greșala, prinzîndu-se tare că nu vor mai face ce au făcut, ci vor da haraciul la vremea lui, și multe ca acestea zicea aducîndu-i aminte în tot chipul. Atuncea dete Dumnezeu de-și conteni vizirul mînia și îndată opri pre ginere-său Mustafa-Pașa să nu vie în țară. Că pentru voia lui Costandin Postelnicu a iertat și pre Ghica-Vodă de moarte, și pre Țara Romînească de greșală. Căci pre acest Costandin Postelnicu foarte îl avea Chiupruliu iubit, căci îl aflase că grăiește drept și ține cu raiaoa împăratului și pohtește binele săracilor. Avut-au această săracă de țară noroc cu acest om bun, care sta în toată vremea pentru binele ei și îl durea inima de creștinătate și de pămîntul Țării Rumînești, ca să nu-l piarză, că și el era moșnean în țară cu case și cu altele ca și alți boieri.

După ce Cantacuzino izbuti d-a depărta d-asupra țărei răul ce o amenința, vizirul îl întrebă daca voiește să priimească domnia ; aceea ce el refuzînd, îi porunci să-i recomande pe cine va vrea el să-l facă domn. „*Atunci înțelegînd aceasta, domnii greci țărigrădeni,* adaogă cronica, *făgăduia bani mulți și îl ruga să facă pre unul din ei domn. Iar el știindu-i că sînt greci avani și încărcați de datorii, nici unuia nu îngăduia pentru binele țării ca să o prade și să o jăfuiască cum sînt ei învățați.*"[1]

Gligorașcu Ghica, fiul fostului domn, aflîndu-se la Constantinopol, scrise și el lui Cantacuzino rugîndu-l să-l facă pe el domn, făgăduindu-se că îi va fi ca un

---

[1] Cronica lui Tudosie Stoian (n.a.).

părinte și nu va ieși din cuvîntul lui. Cantacuzino, socotind că acesta fiind născut în Moldova, cunoscînd obiceiurile, limba și starea țărei, este cel mai bun din cîți pretendenți se afla, îi scrise să vie la Adrianopol. Acolo viind, Cantacuzino, după ce dobîndi de la dînsul un înscris prin care să jura că-l va privi ca p-un tată (vezi actul nr. 1)[1], îl duse de sărută poala împăratului și dobîndi steag de domnie.

După această ceremonie, Costandin Cantacuzino se duse la Constantinopol ca capichihaea al domnului. Grigore-Vv. încă nu se întorsese în țară cînd priimi veste că Poarta să căiește că a scăpat ocazia să facă în țară pașalîc, și că se încearcă din nou a îndeplini vechea ei dorință. Aceasta ni se lămurește din scrisoarea domnului adresată atunci către capichihaelele sale (vezi actul nr. 2). Cantacuzino, prin influința sa lîngă miniștrii turci, mîntui de a doua oară țara și apoi se întoarse la casa sa, unde, refuzînd orice dregătorie, trăia retirat după făgăduința domnului, petrecîndu-și viața în faceri de bine.

Grigore Ghica-Vv. nu era lipsit de oarecare calități bune, și în cele dintîi vremi se arătă un domn vrednic. Iar în urmă, avînd nenorocirea să-și dea încrederea la niște oameni răi, jafurile și abuzurile începură. Costandin Cantacuzino, din locul său de retragere, adesea făcea domnului observații. Aceasta simțind-o curtezanii, hotărîră să-l mîntuiască de un cenzor incomod, ca să poată și ei mai fără sfială prăda poporul. Intre dînșii se deosibea două vase rele, cum îi numesc cronicele, unul numit vornicul Stroe Leur-

---

[1] Aceste trimiteri ale lui Bălcescu, regăsite și în alte scrieri din acest volum, se referă la documentele publicate de el drept anexă în *Magazinul istoric.*

deanu[1], și celălalt cămărașul Dimitrie[2]. Ambii aceștia era datori existența lor lui Cantacuzino. Pe cel dintîi îl scăpase în două rînduri de la moarte și în urmă își făcuse pe fata lui noră, măritînd-o după fiul său Șerban Cantacuzino. Pe cel d-al doilea îl adusese din Constantinopol, îl crescuse, îl boierise și îl ținea încă în casa lui. Aceștia, nesocotind datorințele ce avea către dînsul, hotărîră să-l piarză. Rămîind ei caimacami în lipsa domnului care însoțise oștirea turcească în Ungaria la asediarea cetății Uivarul, făcură complot împreună cu doamna Maria, și scriseră lui Grigore-Vv. în tabără pîră mincinoasă cum că Cantacuzino îl pîrește că este hain către turcii dupre marginea Dunării, că nu bagă în seamă pe doamnă, luînd-o în rîs, că oprește țara să dea bir și altele multe. Întorcîndu-se domnul în țară, Leurdeanu nu încetă a-i scrie, împrospătîndu-i pîra și povățuindu-l ca, nemaiîntîl-

---

[1] Vornicul Ivașcu Golescul a avut numai două fete, pe care Matei-Vv. Basarab, neavînd copii și fiind văr bun cu dînsul, le-a făcut fete de suflet (după *Genealogia familiei Cantacuzinilor* însă, aceste fete era lui Matei-Vv. nepoate de soră).

Pe una a măritat-o după Preda, fiul lui David Brîncoveanu, iar pe a doua, anume Vișa, după vornicul Stroe Leurdeanu. Acesta a mai avut un frate, anume Matei, carele mergînd la Camenița, a murit ne'nsurat. Din vornicul Stroe a rămas numai un fiu ce s-a numit spătaru Radu Golescu, și a ajuns în urmă o persoană istorică. Acesta a avut numai trei fete, pe muma Bălăcenilor, muma Prăscovenilor și pe Ana, care, însoțindu-se c-un Știrbei, a făcut pe banul Radu Golescu, tatăl Goleștilor din zilele noastre. *Notă păstrată în familia Golescu* (n.a.).

[2] Acest Dimitrie, după cronice, era lui Cantacuzino nepot de văr premare. Iar după *Genealogia familiei Cantacuzino* el îi era nepot de frate, fiind fiu al lui Mihai Cantacuzino, ce rămăsese în Constantinopol. El ajunse în urmă și domn în Moldavia (n.a.).

nindu-se cu Cantacuzino, cum va sosi în capitală să trimiță să-l omoare fără de veste[1]. Grigore-Vv. se plecă acestor povețe, uită îndatoririle ce avea către Cantacuzino și, cum ajunse la București, trimise noaptea dorobanții de-l rădică din așternut și îl duseră la monastirea Snagov. Era sîmbătă spre duminică 20 dechemvrie 1664. Acolo, îngenunchindu-l înaintea icoanelor, îl lăsară să asculte liturghia; după aceea se precestui[2]; și seara pe la cină îl omorîră în trapezaria[3] monastirei. Trupul lui îl rădică soția sa și copiii, și-l duseră de-l înmormîntară la monastirea lor la Mărgineni.

Vestea acestei crime a domnului răsună cu durere în toată țara. Cronicarii timpului mai toți jăluiesc moartea lui Cantacuzino. „*Toată țara îl plîngea*, zice ei, *că au pierdut un stîlp carele sprijinea toate nevoile țărei. Plîngu-l săracii că și-au pierdut mila; plîngu-l că au avut de la el multă căutare și tuturor le-au părut rău de moartea lui, și creștinilor și păgînilor.*"

Domnul încă preste vr'o cîteva zile, coprins fiind de mustrare de cuget pentru fărădelegea sa, se arătă înaintea mitropolitului și, îngenuchind în fața icoanei, declară că Cantacuzino n-a fost nimic vinovat și blestemă amar pe cei ce l-a povățuit să-l omoare.

Moartea lui Cantacuzino avu rele urmări pentru țara noastră. Fiii lui vrînd să-i reabiliteze memoria și să-l răzbune, deteră pricină de se despărți toți boierii în două partide care sfîșiară țara și o aduse la mare

---

[1] *Genealogia familiei Cantacuzino* și toate cronicile acelui timp, afară d-a lui Costandin Căpitanul, care se vede a fi prea ostil Cantacuzinilor, mărturisesc că domnul nu s-a întîlnit cu Cantacuzino și tac despre răscoala ce Șerban vrusese să facă în tabără. Costandin Căpitanul arată dimpotrivă (vezi acea cronică) (n. a.).

[2] *precestui* — a se împărtăși.

[3] *trapezarie* — sală comună de mîncare.

ticăloşie. La ianuarie 1665 Grigorie Ghica-Vv. fugind în ţara nemţească, Costandin, al treilea fiu al postelnicului Cantacuzino, se luă după dînsul şi, după ce îl trase în zadar pe la judecată la curtea Austriei, întîlnindu-l în sfîrşit în Veneţia, dobîndi de la dînsul o carte prin care afurisea pe Leurdeanul, mărturisind că el l-a îndemnat la acea crimă, cum şi trei scrisori autografe ale lui Leurdeanu către comisul Costandin Vărzarul, scrise pe cînd acesta se afla în tabără lîngă domn şi Leurdeanul caimacam, prin care îl silea să facă în tot chipul să înduplece pe domn să omoare pe Cantacuzino. Dintr-altă parte, fraţii Cantacuzini ce rămăseseră în ţară dobîndiră de la Obşteasca Adunare a ţărei un act mărturisitor de nevinovăţia părintelui lor, în care se vede iscălit şi Leurdeanul (vezi actul nr. 3), şi altul de la Partenie, patriarhul Constantinopolului, şi de la Sinod, întărindu-l şi mărturisind asemenea. Cu aceste acte şi cu scrisorile dobîndite, cum şi cu un alt act de la următorul patriarh al Constantinopolului, Metodie[1], ei cerură de la Radul Leon-Vv., ce se orînduise domn, ca să dea în judecată pe Leurdeanu. Dar domnul, cu toată trebuinţa ce avea de Cantacuzini, nu-i iubea într-atît cît să se strice cu partida opozantă. Pentru aceea ei nu dobîndiră atunci decît numai un act din partea domnului care asemenea constatează nevinovăţia părintelui lor (vezi actul nr. 4). În acelaşi an (1669), mazilindu-se Radul Leon-Vv., vornicul Antonie de la Popeşti din judeţul Prahova se urcă pe tron. Cantacuzinii găsiră acum ocazie şi se porniră cu plîngere către domn. Cererea lor fu prii-

---

[1] Aceste cărţi ale patriarşilor, necoprinzînd nimic mai deosebit decît ceea ce se coprinde în actele ce reproducem, le-am lăsat. Ele se află în original la d. Căpitanul Costandin Cantacuzino (n.a.).

mită şi se hotărî ca Leurdeanu să se dea în judecata Obşteştii Adunări a ţării, care, după vechea noastră constituţie, avea drept să judece în pricini de vini mari şi de stat întocmai ca Camerile Pairilor de acum din Franţa şi Engletera. În urma acestora se şi strînse Obşteasca Adunare în sărbătorile Paştelui în divanul cel mare, aprilie 20, anul 1669, unde era adunaţi după obicei mitropolitul, episcopii, egumenii de pre la monastiri, toţi boierii mari şi mici şi norod mult. Acolo mai întîi mitropolitul adresă Adunării o carte povăţuind pe toţi care cunosc pricina a mărturisi adevărul (vezi actul nr. 5). Leurdeanu întru-ntîi tăgăduia tot. Cînd îi arătară scrisoarea Ghicăi-Vv., prin care îl mărturisea de vinovat, el răspunse că Ghica -Vv. poate să scrie ce-i va fi voia, iar el nu ştie nimic despre aceasta; iar cînd Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui către Vărzarul, el nu mai putu tăgădui şi se mărturisi de vinovat.

Curata destăinuire a acestui scelerat de intrigile ce făcuse ca să omoare pe Cantacuzino, răsculă o mişcare de ură în toată adunarea acea numeroasă. „*Atuncea îl cunoscură toţi*, spune cronica, *şi-l batjocorea şi mari şi mici, şi-l suduia muierile şi copiii*".

Adunarea îl osîndi la moarte ca pe un omorîtor şi îl dete pe mîna armaşilor să-l omoare. Cei răi sunt totd'auna laşi. Leurdeanu, cu toate bătrîneţele lui, iubea viaţa. În acea nevoie văzîndu-se, el căzu cu rugăminte la postelniceasa Elena Cantacuzino şi la fiii ei să-l ierte şi să se roage la domn să-l lase cu viaţă. Rugămintea lui se ascultă. Domnul îi iertă viaţa supt condiţie ca să se călugărească tot la monastirea Snagov, unde omorîse pe Cantacuzino şi să plătească jaful ce făcuse casii lui (vezi actul nr. 6). Atunci îl scoaseră cu mare necinste din Adunare, şi puindu-l numai în antereu cu răvaşele de trădare spînzurate pe piept,

într-un car cu doi boi, îl plimbară prin tîrg și apoi îl duseră la monastirea Snagov. Spun că văzîndu-se Leurdeanu că-l călugăresc fără de voia lui, cînd auzi puindu-i nume de călugărie Silivestru, strigă cu furie: *ba mai bine Mahomet.*

Astfel se răsplăti nevinovata ucidere a postelnicului Costandin Cantacuzino. Această răzbunare însă ațîță mai mult dezunirea și furia partidelor, și țara trebui să sufere mai multă vreme din pricina loi[1].

---

[1] Izvoarele acestii biografii, afară de actele aci alăturate și citate, sunt: Cronicele lui Tudosie Stoian, Costandin Căpitanul, altele anonime și *Genealogia familiei Cantacuzino* (n.a.).

DESPRE STAREA SOȚIALĂ A MUNCITORILOR PLUGARI ÎN PRINCIPATELE ROMÎNE ÎN DEOSEBITE TIMPURI

Privilegiurile se vor sfîrşi, dar poporul rămîne vecinic.

Mirabeau

Deosebirea ce se vede în starea muncitorilor plugari între mai multe popoare își are pricina în instituțiile ce cîrmuiesc proprietatea. Unele popoară au priimit împărțirea pămîntului în proprietăți private, în vreme ce altele au păstrat principiu că tot pămîntul este al statului. Este cunoscut că romanii ca și grecii, fenicienii și cartaginezii, adoptaseră pre cel dintîi și îl întrebuințară în toate coloniile lor. El este astăzi comun la toate popoarele europene. Cel d-al doilea s-a adoptat mai deobște în Asia. S-a găsit asemenea la peruvieni, mexicani, în cele mai multe din insulile Sudului și la popoarele dinlăuntru Africei. Mai mulți se învoiesc a zice că pricina acestui deosebit obicei este că cele dintîi societăți s-au așăzat prin colonizație, în vreme ce cele d-al doilea s-au format prin concuistă[1]. Împregiurările care deosibesc aceste două moduri de organizație soțială sunt că coloniștii ce se expatriază ca să dobîndească pacea, libertatea sau

[1] *conquista* (ital.) — cucerire.

bunastare materială ce le lipsește în locul lor de naștere, sunt agricultori și alcătuiesc o adunare de familii sau asoţiaţii egale, care fireşte că împart pămîntul coprins în părți, și la toată familia, poate și la tot insul să dă o parte. De simt oarecare împotrivire de la locuitorii acelui pămînt, ei nu-i robesc, ci se mulțumesc numai a coprinde locul ce le trebuie, trăind sub legile sale și gata a priimi de cetăţeni pe cei vechi locuitori. Popoarele concherante[1] însă, supuse fiind neapărat unui cap războinic, îndrăzneț și învestit cu o putere nemărginită, sunt mai adesea streine agriculturei. Ele să mulțumesc mai bine a cere de la supușii lor productele pămîntului, decît a le dobîndi prin înțelegerea și silințele lor. Despotismul dar este sufletul concuistei după cum egalitatea este sufletul colonizației.

După aceste considerații generale nu ne mai îndoim că romanii, colonizînd Dacia, au împărțit, după obiceiul lor, pămîntul între coloniști. Năvălirile barbarilor în această provință nu putură vătăma acest obicei, căci barbarii, după cum știm, au fost mai mult trecători printr-acest loc. Pe lîngă aceasta ei era cu totul străini agriculturei. Ei nici nu atingea plugul, zice Amian Marcelin[2]. Coloniștii dar, rămîind singuri a se îndeletnici cu agricultura, putură a-și păstra obiceiurile străbune, căci, deși încungiurați și coprinși de barbari, ei nu avură nici un amestec cu dînșii, după cum o mărturisește Gibbon[3]. Mulți încă dintr-acești coloniști n-avură a suferi nimic de barbari, căci, retrăgîndu-se în Carpați, ei își păstrară libertatea lor.

[1] *conquérant* (fr.) — cuceritor.

[2] *Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contigit.* Ammianus Marcellinus, lib. 31, cap. 2 (n.a.).

[3] *The Walachians are surroundod by, but not mixed with, the barbarians.* Gibbon: *History of the Decline of the Roman Empire*, cap. XI, nota 13 (n.a.).

De unde, cînd barbarii mai slăbiră, ei se pogorîră ca niște alți pelasgi[1], se întinseră cu încetul în cîmpie și își redobîndiră locurile strămoșești. Astfel în veacul al XIII-lea, familia Negru, suverană în Făgăraş, își mută capitala în Cîmpulung, și după o jumătate de veac în urmă, familia Dragoş, suverană în Maramureș, se coborî în Moldova.

Unii din istoriografii noștri, necăutînd printr-o critică sănătoasă a se orienta prin întunerecul, ce din mulțimea fabulilor acopere începutul istoriei noastre, precum a tutulor popoarelor vechi și nouă, s-au plecat a crede că Radul Negru în Țara Romînească ca și Bogdan Dragoş în Moldova au fost niște concheranți ce au coprins aceste țări și le-au împopulat, găsindu-le pustii. D-aci s-au întemeiat a zice că tot pămîntul a fost proprietate a statului și că împărțirea lui în proprietăți private a urmat prin voința și dăruirea stăpînitorului. Nouă această părere ni se pare rătăcită. Mai întîi, că încă înainte de 1290, epocă cînd cronicele și hrisoavele pun venirea Radului Negru-Vv., se afla prinți romîni, între care la 1247, unul numit Limoi și altul Seneslav, a căror stăpînire Bela IV, regele Ungariei, o întărește în diploma prin care dă Banatul Severinului cavalerilor Ierusalimului (vezi actul nr. 1). Al doilea, că de ar fi fost Țara Romînească pustie în acea epocă, cum se putea ea împopula în vr'o cîțiva ani atît de mult, încît chiar de la 1330 romînii să poată sprijini lupte așa crîncene, mai întîi cu ungurii și apoi cu turcii? Asemenea și Moldavia, cum ar fi putut fi pustie, cînd știm că în veacul XII și XIII în acea țară înflorea mai multe republici vestite, precum Bîrladul, Cetatea Albă, Galații, Kilia, Hotinul și Teghina? Noi dar găsim adevărată păre-

[1] Strămoșii legendari ai grecilor.

rea Obșteștii Adunări a Moldaviei de la 1817, care, chemată fiind a dezlega această întrebare, a dovedit prin citații de istorici și acte ale domnilor, că Moldova era lăcuită la venirea lui Dragoș, că pămîntul era împărțit în proprietăți private și că locurile domnești era numai *locurile de pustiu*, adecă cele ce nu se stăpînea de nimeni din nepomenit veac, *braniștile domnești*, și *locurile tîrgurilor* (vezi actul nr. 2).

Daca Radul Negru și Bogdan Dragoș au găsit țările populate, ei n-au putut fi concheranți, căci niște stăpînitori de staturi așa mici ca Făgărașul și Maramureșul nu putea avea destulă putere spre a coprinde asemenea provințe[1]. De n-au venit ca concheranți, ei n-au putut robi, n-au putut desposede un popor întreg, ci dinprotivă au trebuit a respecta obiceiurile lui, după cum istoria lămurit ne spune că au respectat pe ale banatului Craiovii. Feudalitatea dar nu se putu întroduce în țări cu acești domni. Munții era mai populați, și tot locuitorul a trebuit să-și aibă moșia sa. Acum încă cei mai mulți moșneni[2] se află la munți. Cîmpia, care din apăsarea năvălirei barbarilor pe alocurea rămăsese pustie, trebuie să fi rămas pe seama statului, formînd aceea ce la romani se numea *ager publicus*[3]. Din aceste locuri domnii făcea dănii. Ele însă au trebuit să fie puține la număr căci curînd după aceea vedem pe domni a fi siliți a cumpăra moșii de la moșneni spre a face danie vreunui boier

---

[1] Spre înțelegerea subiectului ce tractăm, noi am țintit aci numai a refuta părerea de o concuistă a acestor țări, rămîind a developa mai mult această întrebare, și a arăta părerea noastră cum înțelegem venirea acestor domni, într-un tractat hronologic ce lucrăm asupra domnilor (n.a.).

[2] *moșnean* — țăranul liber în Țara Romînească, căruia îi corespundea în Moldova *răzeșul*.

[3] Ogorul liber.

sau a înzestra vr'o mănăstire. Cîmpia trebui în urmă să se împopuleze, şi mai cu seamă la 1320, sub Mihai I Basarab, cînd năvălirile turcilor în Tracia sili pe mai mulţi din romînii Misiilor[1], să treacă în Ţara Romînească.

Asemenea şi în Moldova proprietarii cîmpiei sau a Ţării de jos şi-a adus colonii din locuitorii de Ţara de sus cum şi din alte ţări vecine, de i-au aşăzat pe moşiile lor[2]. Atunci stăpînul pămîntului făcu trei părţi din domenul său, din care două le împărţi în părţi mici pe la coloniştii săi, şi ceealaltă fu cultivată de aceştia în folosul lui, prin mijlocul *clăcii*, adecă a unui număr de zile de lucru. Dar în starea de atîrnare şi supunere desăvîrşită în care se afla cultivatorii săraci şi dezarmaţi, înaintea stăpînului lor războinic, care avea puterea în mînă şi care era proprietar absolut nu numai peste pămînt dar şi peste tot ce slujea a-l exploata, înaintea stăpînului de la care ei avea hrana din toate zilele, ei era foarte slabi şi peste puţin se văzură siliţi a suscrie la legile cele mai aspre. Mai curînd sau mai tîrziu, le luă şi libertatea şi îi făcu robi ai pămîntului. Astfel a urmat în toată Europa, astfel a trebuit să urmeze şi la noi; căci robia este o consecuenţă neapărată a sistemii de clacă, ea totd'auna a însoţit-o sau a venit îndată după dînsa. La început însă era puţini la număr aceşti nenorociţi, cea mai mare parte a populaţiei fiind moşneni sau răzaşi. Curînd însă desposedarea acestora începu a se face, numărul lor a se împuţina din zi în zi şi moşioarele lor a se concentra în proprietăţi mari.

Interesul, nevoia şi sila conlucrară la aceasta.

---

[1] Din Moesia, regiune de la sud de Dunăre.
[2] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, P. 2, c. 16 (n.a.).

Interesul, căci proprietarii cei mari, dobîndind de la stăpînitori dreptul de scutire de dăjdii pentru satele lor, și toată greutatea statului rămîind numai pe moșneni, mulți dintr-aceștia, spre a scăpa de tirania guvernului și spre a se bucura de folosurile ce le da scutirea dăjdiilor și protecția unui stăpîn puternic, preferară a se vinde ei cu moșiile lor cu un preț prea ușure.

Nevoia, căci îndată libertatea țărilor fiind amenințată de națiile vecine, moșnenii trebuiră să alerge s-o apere. Ei au apărat-o vitejaște și au mîntuit-o. Dar în vreme ce patria își păstra libertatea sa, ei ș-o pierdea pe a lor. Un istoric modern a observat-o prea bine. „*Aceste războaie*, zice el, *au făcut să piară egalitatea din țară. Bătrînul soldat, întorcîndu-se la casa sa, își găsește femeia plîngînd, fata sau feciorul ce a lăsat în leagăn au pierit. Sărac, căci s-a luptat numai pentru patrie, el este silit a-și vinde țarina sa, coliba sa, și peste puțin, neputînd altfel a-și plăti îndatoririle sale către stat, a să vinde și pe sineși; și în vreme ce pînă atunci era numai războinici, boieri și moșneni, să făcu războinici și supuși, care se prefăcură curînd în boieri și clăcași, adecă stăpîni și robi. Aceasta este pentru Țara Romînească, chiar și pentru Moldova, rezultatul a treizeci și trei ani de război a lui Mircea I*[1]. Studiul hrisoavelor ne-a făcut să cunoaștem că această observație e dreaptă. Într-adevăr, din zilele principilor războinici, sau curînd după dînșii, se găsesc cele mai multe acte prin care moșnenii își vînd moșiile sau le sunt răpite de către stăpînitori și boieri. În actul aci alăturat se poate vedea un exemplu (vezi actul nr.3).

---

[1] *La Roumanie* par I. A. Vaillant, t. I, p. 187 (n.a.).

Noi avem multe asemenea acte, dar pe toate nu le puturăm reproduce[1].

Cum că *sila* asemenea a contribuit mult spre deposedarea moşnenilor şi robirea lor, hrisoavele şi cronicile care împreună o mărturisesc nu ne mai lasă să ne îndoim. În lauda ce un cronicar face domnului Costandin Duca-Vv., zice: *„că acest domn făcea dreptate tutulor, şi mai cu seamă celor ce pîra pentru vecinătate nu-l da fie cum la vecinătate şi fără jurămînt, ci mai cu dinadinsul răspundea celuia ce avea nevoie de vecinătate zicîndu-i: pas de-ţi caută trei sau patru oameni jurători, cum n-au fost nici tată-său, nici moşul său vecin de moşie aceluia cine-l trăgea; şi aşa jurînd, îi da volnicie*[2] *să fie slobod în veci de vecinătate, că acum făcuse boierii obicei nou de zicea: cine au şăzut în sat boieresc doisprezece ani, să rămîie vecin; iară Costandin Duca-Vodă nu se uita acolo, şi încă zicea: cu păcat este ă-l robeşti pe frate-tău, căci păgînii îşi cumpără robi pe bani, şi în al şaptelea an îi iartă, iară alţii şi mai curînd le dau slobozenie; iară tu eşti creştin şi neluîndu-l*

---

[1] Între alte acte însemnăm şi unul de la Costandin Basarab Vv. din 10 iunie 1654 prin care întăreşte familiei *Buzeştilor* stăpînirea a 128 de moşii ce le avea parte rămase de la moşi şi strămoşi, parte cumpărate. Într-aceste din urmă figurează vr'o douăzeci cumpărate de postelnicu Radu Buzescu de la moşneni în zilele lui Mihai-Vv. Viteazul. *„Aceste sate*, zice hrisovul, *au fost cnezi (adecă domneşti, slobozi) şi cu moşiile lor de mai nainte vreme. Apoi, cînd au fost în zilele răposatului Mihail-Vv., l. 7102, ei văzînd atîta nevoie şi greutate pentru birurile, şi n-au avut cu ce să se plătească de greutăţile lor, ci au venit la jupan Radul, Clucerul Buzăscul fiind atunci velspătar, ei de a lor bună-voie şi s-au vîndut* vecini, *ei cu toţi fii i lor, şi toate părţile lor de moşie pre bani gata. Însă Cîrstea cu st. 50 aspri 1875, Dan cu st. 10 aspri 375 ş.c.l.“*. Tot în acel act, mai la vale, se zice că un aspru de argint umbla atunci 2 bani (n.a.).

[2] *volnicie* — îngăduinţă.

pe bani, și fiind creștin ca și tine, și tu vei în veci să-l vecinești"[1]. Cantemir asemenea mărturisește: „*că o parte din clăcași sînt din răzașii care pentru sărăcie și-au vîndut moșiile lor cele părintești, și i-au silit cu strîmbătate să priimească jugul supunerii*"[2]. Hrisovul Clococenilor asemenea arată „*că adesele turburări ale locurilor și marea îmbelșugare a unora au făcut pe cei mai mulți din rominii Transilvaniei hobagi sau robi, precum în Valahia sînt rominii și în Moldavia vecinii*", (vezi actul nr. 4).

Acestea fură, după socotința noastră, pricinile care stinseră egalitatea străbună de drepturi și de stare în țările noastre și formară acea monstruozitate scțială ca o țară întreagă să robească la vr'o cîțiva particulari. O aristocrație de bani sau de stare, singurul fel de aristocrație ce a fost totd'auna în țara noastră, se întocmi atunci. Puternică prin avuțiile sale, ea se organiză mai bine din zi în zi și se întemeie pe robia gloatelor. Această robie nu putu însă fi complectă decît prea tîrziu din pricina turburărilor țărei care favorizea oarecît pre țărani, dîndu-le prilej a rătăci dintr-o parte a țărei într-alta și operînd astfel o adeasă strămutare în stări. Mihai Viteazul fu cel dintîi domn care legiui printr-un *așăzămînt* al său că fiecare țăran p-a cui moșie se va afla atunci acolo să rămîie *rumîn vecinic* (vezi actul nr. 5)[3]. Acest act barbar făcut de un prinț ce a lucrat atîta pentru libertate, anevoie s-ar putea pricepe de n-am ști că aristocrația, puternică atunci, a trebuit să-l silească la aceasta. De atunci să desăvîrși regimul feudal în țara noastră. De atunci

[1] *Letopisițile Țării Moldovei*, t. I, p. I, f. 46 (n.a.).
[2] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, P 2, c. 16 (n.a.).
[3] Despre acest *așăzămînt*, afară de actul însemnat cu nr. 5, se pomenește și în hrisovul lui C. Basarab Vv. din 1654, care l-am citat în nota precedentă, cum și [în] alte acte (n.a.).

clăcașii transformați în robi nu numai că urmară a se vinde împreună cu pămîntul, dar și numele lor începu a se trece în actul vînzării, deși nu se putea vinde deosebit de pămînt ca robii țigani; de atunci proprietariul, murindu-i robul fără moștenitori, putea să-l moștenească; de atunci el putea să-i îndatoreze a-i munci cît va voi. Singurul drept ce să da țăranului rob era ca stăpînul lui să nu-i poată răpi după voință banii, vitele și instrumentele de arătură și d-a-l nu putea pedepsi decît corecțional, iar nu a-l omorî, căci făcînd-o se osîndea ca un ucigaș, iar nevasta și copiii ucisului rămînea slobozi.

Fără a ști cînd s-a desăvîrșit sistemul feudal în Moldova, știm că pe acea vreme aceleași obiceiuri era și acolo. Legiuirile lui Vasilie-Vv. din Moldova și a lui Matei Basarab-Vv. din Țara Romînească mai întări în urmă acest obicei, adăogînd pentru proprietarul care ar priimi un rob strein pe moșia sa, o pedeapsă de 12 litre argint către stăpînire și 24 către stăpînul acelui rob.

Așa *robia* fu răsplata claselor de sus ale soțietății către clasele de jos, care le-au hrănit, le-au respectat totd'auna, le-au păstrat în poziția lor și au jărtfit și muncă, și bani, și viață pentru patrie și libertate. De atunci, de la Mihai Viteazul, țara se împărți în două tabere vrăjmașe avînd interesuri împotrivite. De atunci poporul se făcu nesimțitor la glasul domnului și al boierilor, nu mai vru a se jertfi pentru o patrie unde nu i s-a lăsat drepturi, și pentru o libertate de care el nu se poate bucura, și țara în loc d-a se realța merse cu grăbire spre scădenie. Timpuri nenorocite o copleșiră în urmă. Acea lege înaltă a naturei că toată fapta trage după sine răsplata sa, acea lege se manifestă în sfîrșit cumplit asupra capetelor boierilor. Ei, care făcuseră din frații lor robi, fuseră atunci siliți să-și

plece trufașul lor cap și să geamă supt jugul robilor din Fanar. În acele minute cînd toate duhurile era preocupate de trista vedere a ruinei acestor țări, cînd obiceiurile, instituțiile, drepturile lor se corupea și se sfîșia de gheara de fier a fanarioților, cînd țăranii desperați de îndoita tiranie ce îi apăsa, își părăsea în gloate patria[1] sau își căuta ușurarea chinurilor ce-i muncea în tîlhărie[2], umblînd să dobîndească prin silă aceea ce li se răpise prin silă. În acele triste minute Dumnezeu vorbi în inimile celor puternici ai țărei. Ei recunoscură vina lor și osînda cerească și își aduseră aminte că sunt creștini și că Hristos s-a jertfit pe pămînt ca să piară robia. În seanța de la 5 august 1746, Obșteasca Adunare a Țărei Romînești declară *„că ea nu cunoaște mai greu și mai mare păcat decît a avea pe frații noștri cei întru Hristos supt jugul robiei noastre, de vreme ce Sf. Evanghelie ne zice: iubește pe aproapele tău ca însuși pre tine. Ca următori dar aceștii porunci nu trebuie să robim pre frații noștri. Că robia n-a fost de nici un folos, ci încă un obicei de mare pagubă sufletelor noastre, rămasă fiind de la strămoși ca un blestem asupra capetelor noastre“*. Ei hotărîră atunci libertatea tutulor țăranilor (vezi actele nr. 6 și 7). Această declarație răsună cu putere în inimile tuturor, și Obșteasca Adunare a Moldaviei nu întîrzie a lua asemenea hotărîre (vezi actul nr. 8).

---

[1] În acele vremi despopulația Țării Romînești a fost foarte repede. La catagrafia [recensămînt — n.n.] făcută de Costandin-Vv. Mavrocordat la 1741, se găsise 147.000 familii birnici. La 1746 nu s-a găsit decît 70.000. Numai din județul Dolj a fugit odată 15.000 familii. Zece ani după aceea, la 1757, făcîndu-se catagrafie d-abia se găsi 35.000 familii de birnici. Le Général de Baur, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, p. 271; Kogalniceano, *Histoire de la Valachie*, p. 394 et 395 (n.a.).

[2] haiducie.

Aceste acte fură cele din urmă făcute de Obşteştile Adunări alcătuite de toate stările, astfel cum era în vechime şi cum de atunci n-a mai fost, căci divanurile ce fură după aceea pînă la Regulament, deşi urma a se numi pe sine *Obştească Adunare*, dar era tare deosebite de cele dintîi şi prin compoziţia şi prin atribuţiile lor.

În urma acestor acte se hotărî un număr de *scutelnici* şi *posluşnici*[1] spre indemnizaţia proprietarilor pentru jertfa făcută, şi să legiui şi urbariul[2]. Dar măsura ce se luă atunci, sau din neexperiinţă, sau că interesele egoiste biruiră, fu greşită şi anulă cu totul folosul ce ar fi adus acele acte. Astfel, în loc d-a asigura starea materială şi viitorul ţăranilor, făcîndu-i proprietari pe părţile de pămînt trebuincioase hranei lor cu o răscumpărare în bani din parte-le potrivită şi omenoasă, dupe cum să urmează astăzi în Ungaria, sau cel puţin a le da un drept ereditar pe acele părţi de pămînt, pentru care să li să ia o plată uşure de embatic[3] pe fiecare an, ei hotărîră ca ţăranii să lucreze 24 zile de clacă, să dea dijmă din sămănături, fîn, şi deosebite dări pentru unile vite, şi să nu poată ieşi din satul lor fără voia stăpînirei (vezi actul nr. 9).

Pînă în acea epocă ţăranii se deosibea în *moşneni* sau *cnezi*, carii avea moşiile lor, în *vecini*, *romîni* sau *robi* şi în *oameni slobozi* sau *domneşti*, carii locuia pe moşii boiereşti sau mănăstireşti, fără a fi robi ai pămîntului. Aceşti din urmă, în mic număr, era din cei ce viind mai tîrziu din ţările vecine nu apucaseră a se robi, cum şi din ostaşii carii ieşea din slujbă după ce slujea

[1] Scutelnicii şi posluşnicii, slujind direct boierilor sau domnitorului, erau scutiţi de dări.

[2] *urbariu* — legiuire privitoare la relaţiile dintre proprietari şi ţărani.

[3] *embatic* — un fel de arendă pe termen îndelungat.

în oarecare cete deosebite, cum era în Moldova a călărașilor, a curtenilor și a aprozilor[1]; înainte ei lucra proprietarului moșiei unde se afla, tot nehotărît ca și robii; iar nemții, ocupînd Banatul la 1718, hotărîră ca ei să lucreze proprietarului numai 48 zile[2]. Asemenea și în Moldova Costandin Vv. Mavrocordat, la 1744, le hotărî ca să lucreze numai 24 zile[3]. De la emanțipația vecinilor, aceste două clase, vecinii și cei slobozi, se împreunară într-una și țăranii nu se mai deosebiră decît în *moșneni* și *clăcași*.

Soarta țăranilor nu să îmbunătăți prin emanțipația lor, căci, după cum un scriitor a observat-o prea bine, *„emanțipînd pe țărani, nu facem nimic, sau mai nimic pentru soarta lor. Servagiul (robia) este o urmare neapărată a clăcii; el stă în dependența absolută în care să află țăranul sărac către stăpînul său, care singur numai posedează și poate a-i da instrumente de lucru. Legea care îl declară slobod nu schimbă nimic la această stare a lucrurilor. Aceea ce e de lipsă este cultivatori capitaliști sau proprietari putînd să întreprinză cultura pe seama lor. Capitalul nu mai poate asigura independența țăranului“*. Astfel această independență rămase numai recunoscută în lege, iar în faptă relațiile lui cu proprietarul rămaseră tot aceleași, cu singura deosebire că proprietarul găsi în această înnoire prilej d-a scăpa de îndatorirea ce avea d-a da țăranului instrumentele de cultură și d-a-l hrăni la vreme de boală sau de foamete. Afară de aceasta, deși se legiui ca țăranul să lucreze proprietarului 24 zile, iar peste puțin să scăzu la 12 zile, dar după natura sistemii de clacă și după cum un act public mărturisește, *„țăranii,*

---

[1] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, P. 2, c. 16 (n.a.).
[2] Baur, f. 271 Ἱστορία τῆς Βλαχίας, Viena, 1806 (n.a.).
[3] Vezi hrisovul acestui domn în *Arhiva romînească*, t. 2 (n. a.).

obicinuiți de mai nainte vreme a fi supuși stăpînilor moșiei la toate slujbele, iarăși fără soroc slujea și pentru rînduitele zile" (vezi actul nr. 10). Deosebit de cele ce ziserăm, țăranii avură a suferi atunci și toată povara birurilor, de care mai nainte ca robi era scutiți.

Așa numai prin păstrarea clăcii, libertatea țăranilor se făcu iluzoară, robia se păstră și starea lor merse din rău în mai rău. „*Mărimea cea nemărginită a dăjdiilor și a mîncătoriilor, tirania fanarioților și a boierilor pămînteni*, zice un istoriograf, *făcură pe țărani să fie cei mai nenorociți oameni din Europa. Niciodată ei nu era siguri de munca lor, niciodată ei nu știa de vor mînca pîinea ce au semănat, căci la tot minutul un satelit al domnului putea să vie să le răpească instrumentele de arătură și vitele. Speriați cu totul, nefiind siguri de nimic, ei neîngrijiră agricultura, nu lucrară pămîntul fără numai pe cît le trebuia ca să aibă pîine pentru nenorociții lor copii. Temerea ca productul muncei lor să nu cază în mîna asupritorilor lor produse apatia, și apatia născu lenea, vițiu ce li să impută acum atît de mult. Astfel să vedea mulți dintr-înșii în desperarea lor a-și părăsi țara, aceea ce făcea cei după margini, sau a se face tîlhari de drumuri, aceea ce obicinuia mai ales cei dinlăuntrul țării carii n-avea înlesnire să fugă*"[1].

Într-acest chip încă o dată interesele egoiste ale proprietarilor aduseră ruinarea acestor țări. La 1760, Țara Romînească era mai despopulată, și domnul Alexandru Scarlat Ghica numai cu făgăduieli mari și cu deosebite privelegiuri putu a întoarce pe vr'o cîțiva țărani la locul lor (vezi actul nr. 11). Dar experiența trecută nu slujea întru nimic. Îndată ce țăranii intra în țară, jăfuirile și asupririle iar începea și

[1] Kogalniceano, *Histoire de la Valachie*, p. 461 (n.a.).

aceștia, după obiceiul lor, din nou pribegea sau se făcea tîlhari. Astfel la 1775, mai mult de zece mii țărani lăsaseră plugul și să apucaseră de tîlhărie. Alexandru-Vv. Ipsilante cu mare nevoie, făgăduieli și scutiri putu a-i întoarce iarăși la muncă[1].

În Moldova, asemenea, țăranii în desperare începură a nu mai vroi să plătească dăjdiile și a lucra cele 24 zile la proprietar, dupe cum se legiuise la 1749, Grigorie Ghica-Vv., văzînd aceasta, povățuit și de niște simțiri mai omenoase, prin hrisovul său din 1 ianuarie 1766, scăzu numărul zilelor de lucru la 12. Boierii să nemulțumiră de aceasta, dar o suferiră pînă la 1775, cînd mitropolitul și cu șapte boieri, îndrăznind a se numi pe sine *Obșteasca Adunare*, propuseră aceluiași domn ca să binevoiască a hotărî: *„Ca locuitorii să lucreze la stăpînii moșiilor pe care se hrănesc și se chivernisesc din zece zile una, dînd și dijmă din roduri din a zecea după obicei. Și această rînduială de slujbă a locuitorilor*, adăoga acei șapte boieri filantropi, *socotim că nu le vor fi lor de stricăciune, ci încă spre îmbelșugare și fericirea țării și a tuturor de obște“* !!! (vezi actul nr. 10) Domnul nu numai că nu vru a priimi această anafora asupritoare, ci încă întări hrisovul său cel dintîi printr-un alt hrisov de la 1 aprilie 1777. Nemulțumirea boierilor crescu și mai mult și pierderea domnului se hotărî. El însă rămase statornic în vroința sa. De abia cu o zi înaintea morții sale, cînd văzu că furtuna era să se spargă asupra capului său, de abia atunci se hotărî a face ceva spre a-i împăca. Prin hrisovul său din 30 septemvrie 1777, el așază ca pe lîngă acele 12 zile de lucru locuitorii să mai dea proprietarului două zile de clacă și o podvadă[2] pe an și să tocmească

[1] Fotino, t. II, f. 354 (n.a.).
[2] *podvadă* — corvoadă cu carul.

acareturile dupe moşii, însă numai pre acele vechi. Dar această măsură era luată prea tîrziu şi nici nu putea mulţumi pe boieri, de aceea bietul domn pieri a doua zi într-un chip grozav[1].

Nici acest nou urbariu nu ţinu mult. Pe la 1790, domnind Alexandru Moruz, boierii găsiră pretext că locuitorii se află în stare bună *„şi atît pentru aceasta*, zice un memoar scris de un boier de pe atunci, *cît şi ca să se curme pricinile şi prigonirile ce să născuse pentru lucrul zilelor între ei şi între stăpînii moşiilor, şi mai ales pentru ca de-a pururea să fie îmbelşugare în hrana norodului, şi a împlinirei poruncilor împărăteşti în zaherele*[2] *ce se trimit la Ţarigrad, sfat obştesc* (?) *făcîndu-se şi aflîndu-se chipurile cele mai folositoare obştii,* (!) *s-au fost pus la cale ca să lipsească zilele de lucru din mijloc, şi locuitorii să urmeze lucrarea pămîntului la stăpînii moşiei în măsură hotărîtă*". Cu toate că acest nou urbariu era mai asupritor decît ce era mai nainte, însă tot era cu mult mai uşure decît ce s-a legiuit în urmă de Regulament (vezi actul nr. 12).

În Ţara Romînească starea ţăranilor merse din zi în zi mai rău pînă la 1821, cînd desperarea lor izbucni. Dar această mişcare întreprinsă numai în favorul lor, nu le folosi întru nimic,din pricina unor împregiurări fatale. Ţara, sau ca să zicem mai bine clasele înalte care singure se folosesc de drepturile ţării, cîştigară mult, dar poziţia ţăranilor nu luă nici o prefacere. În sfîrşit, după noile zdruncinări a războiului din urmă[3], în care ţăranii şi-au plătit tributul lor şi de muncă şi de sînge şi au cooperat puternic la izbînda oştirilor

---

[1] Vezi *Foaia ştiinţifică şi literară*, Iaşi, 1844, nr. 29, f. 226 (n.a.).

[2] *zaherea* — provizie.

[3] Războiul ruso-turc din 1828—1829.

creștine, spre recunoștința acestora tractatele încheiate asigurară drepturile țării călcate de vreme îndelungată. O reformă complectă și radicală în toate instituțiile noastre era atunci trebuincioasă, și să și lucra. Poporul și cu toți acei oameni luminați și filantropi care iau parte la suferințele lui era plini de nădejde în acea reformă. Dar... Însă aci credem de cuviință a ne opri. Documentele nu ne lipsesc. Noi avem acum înaintea noastră multe și prea interesante, între care corespondința de mai mulți ani urmată între guvernul trecut și Obșteasca Adunare, dar socotirăm că vremea nu le-a venit spre a le publica. Într-o zi ne vom întoarce asupra acestui sujet, vom completa acest articol, vom judeca fără patimă și fără părtinire tot ce s-a făcut și pe cei ce au lucrat într-această pricină, și vom plăti tributul nostru de laudă sau de hulă la cei ce le-ar fi meritat. Pînă atunci noi ne-am socoti fericiți daca acest articol, cu toată imperfecția lui, daca actele ce reproducem, doveditoare de o prigonire înverșunată de mai multe veacuri a claselor de jos de către clasele de sus, ar deștepta în inima acestora simtimente de omenire și de dreptate, daca ele s-ar pătrunde de trebuința d-a înfrăți deosibitele clase ale soțietății, d-a le interesa pe toate deopotrivă la apărarea și fericirea patriei comune, și aceasta: luminînd și rădicînd poziția soțială a claselor de jos, dîndu-le drepturi deopotrivă și îmbunătățind mult starea lor materială. Căci vai de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor! Ele pier! Astfel noi văzurăm în zilele noastre o nație puternică și vitează, cu care odinioară ne luptam împreună pe cîmpul slavei pentru libertate și creștinătate, o văzurăm căzînd cu zgomot, zdrobită în bucăți, o văzurăm

chiar în anul acesta frămîntîndu-se în mormîntul său fără a se mai putea rădica, nu din nevoia puternicilor săi vrăjmași, dar din pricină că și acolo o aristocrație egoistă călcase în picioare drepturile omenirei!

DESPRE ÎMPROPRIETĂRIREA ȚĂRANILOR

Din toate chestiile cîte s-au discutat de la glorioasele evenimente din 11 iunie încoa, cea mai grea, cea mai delicată și totdeodată aceea care a iscat mai multe patimi în țară este fără îndoială chestia de a face pe țăran proprietar. De aceea ne propunem a o tracta și noi, a o discuta supt toate fazele sale și a o lămuri pe cît ne vor permite puterile noastre intelectuale.

Orce măsură socială, ca să fie adevărat bună, cată să satisfacă din trei punturi de vedere diferite: cată să fie națională, cată să fie morală și dreaptă, și, în sfîrșit, cată să fie folositoare tutulor. Să examinăm dar daca proiectul de a face pe țăran proprietar este totdeodată național, moral și folositor; și,daca la această întreită întrebare răspunsul va fi totd'auna pozitiv, să avem curajul, lăsînd la o parte orce patimă, orce prejudiție, de a ne uni cu toată bunavoință, de a alerga din toate puterile noastre la singurul mijloc de scăpare pentru o țară slabă și născîndă ca a noastră, la singurul remediu de a avea o patrie tare și strînsă; daca, din contră, această măsură va fi defavorabilă

naționalității noastre, contrarie orcărui simtiment de dreptate, de moralitate, primejdioasă, vătămătoare adevăratelor interese atît ale țăranilor, cît mai cu seamă ale proprietarilor, atunci să avem asemenea curaj, cel mai mare din toate în timp de revoluție, acela de a nesocoti o opinie greșită, a tăgădui popularitatea, mai bine decît a sacrifica interesele unei clase, cît de mică ar fi. Să nu ne ferim de a tracta de față o chestie de o așa mare importanță, din a cării dezlegare atîrnă nu numai viitorul Țării Romînești, ci a toatei romînimei, să fim curați la inimă,să fim drepți, să fim neinteresați și să nu uităm nemărginita îndatorire ce ne este impusă că suntem romîni și că avem a organiza o patrie, a scăpa o patrie.

Oamenii de stat, istoricii, atît vechi cît și noi, toți se unesc a zice că dintre nații, acelea ai căror locuitori posedă pămînturi au nemărginite avantagiuri asupra celor ai căror locuitori nu sînt decît niște simpli arendași; acelea apără mai bine pămîntul nașterii lor, sînt mai bine pătrunse de simtimentul național, se împrotivesc cu mai multă energie năvălirilor streine, într-un cuvînt acelea se unesc mai mult la interesele sacre ale patriei. Această faptă este atît de învederată încît n-are trebuință de multă explicație; destul, ca să zic așa, de a o enunția, ca fiecare să o înțeleagă numaidecît. Altfel apără un lucrător patria sa, altfel o apără un proprietar; afară de ideile și simtimentele de care fiecare va putea fi deopotrivă adăpat, un proprietar va îmbrățișa totd'auna cauza țării sale cu mai multă căldură, cu mai mult devotament decît un om cît de bogat ar fi, a cărui stare însă va sta în bani sau în obiecte mișcătoare. Să comparăm un minut populația lucrătoare sau simplă arendătoare cu populația țăranilor proprietari și veți cunoaște numaidecît diferența cea mare ce este

între ele și toată superioritatea uneia asupra alteia. mai cu seamă cînd e vorba despre apărarea pămîntului nașterii. Cea dintîi poate în orce minut să părăsească teritoriul sau să se mute dintr-un loc într-altul. fără a primejdui nimic, fără a lăsa nimic în mîinile inemicilor; ceealaltă, la cea mai mică despărțire de vetrele sale, numai ideea de a se vedea scoasă afară din bunurile sale, din vîlcelele sale, ajunge ca s-o despereze, să-i armeze brațul și să hotărască a birui sau a muri pentru patria sa. Pentru unii, stare, familie, fericire, toate acestea se află concentrate în vîlcelele lor, în vetrile lor; a-i goni de acolo, va să zică a le compromite interesele, a-i ruina; pentru ceilalți din contră, patria este acolo unde își pot scoate pîinea lor din toate zilele, și sunt mulțumiți numai ziua de mîine să le fie asigurată; și daca năvălirea armiilor inemice poate să le aducă ceva mai mult de lucru, pot să se mîngîie chiar și de această calamitate publică.

De altă parte, economiștii, filozofii, asemenea au băgat de seamă că într-aceeași nație, dintre clasele agricole proprietare și clasele agricole lucrătoare sau numai simplu arendătoare, cele dintîi întrec cu mult pe cele de al doilea în moralitate, ordine și trai bun. Cîteva cuvinte vor fi de ajuns spre a se pricepe și mai mult această nepotrivire; țăranii arendași au toată starea lor în buzunare sau în posesie de obiecte mișcătoare și de puțin preț; la orce alunecare, cîrciumile, plăcerile, traiul rău, la orce trebuință trecătoare sleiesc numaidecît slabele lor economii sau se desfac de obiectele lor lesne vînzătoare, într-astfel de chip că prea rar ajung a strînge îndestul ca să poată cîștiga o avere stabilă de oarecare preț. Din contră se întîmplă cu țăranii proprietari: averea acestora fiind compusă din vite, din case făcute cu sudoare, anevoie se hotă-

răsc a se lipsi de dînsele; preferă mai bine a face economii sau a-și încărca zilele de lucru ca să se plătească de datorii, decît a-și pierde proprietățile; numai într-o mare nevoie și cînd trebuința se face neapărată, se hotărăsc a lua această măsură de desperare. Urmează dintr-acest contrast și dintr-acest îndoit cuvînt, că unde țăranii proprietari sunt pretutindeni un element de regulă și de putere pentru societate, lucrătorii și țăranii arendași sunt un element de slăbiciune și de dezordine, că unde unii sunt economi, bogați și îmbogățesc o țară, ceilalți sunt cheltuitori, săraci și sărăcesc țara, în sfîrșit la unii este un temei de onestate, de moralitate și totdeodată de demnitate ce nu se află dezvoltat într-același grad la ceilalți.

Această îndoită faptă soțială este astfel de legată de natura omenească și atît de esențială pentru progresul și prosperitatea unei soțietăți, încît, de șaizeci de ani aproape, de la marea revoluție franțozească, de cînd lumea a început să scuture lanțurile a orce fel de robie, toate popoarele continentului european, fiecare în felul său, s-au silit să îndeplinească această trebuință legitimă, s-o hotărască într-un fel! Franța, cea dintîi, a hotărît-o într-un chip revoluționar, în mijlocul a nenorociri neauzite și a turburări pricinuite de o aristocrație pribeagă și vitregă. Toate pămînturile emigranților, care luaseră armele împrotiva mumei lor patrii, fură confiscate, împărțite în mici părți și vîndute cu preț jos.

Astfel Franța de astăzi numără optsprezece milioane de proprietari din treizeci și cinci milioane de locuitori ce are. De aceea din toate țările, Franța reprezentă pe aceea care e cea mai puțin vulnerabilă, cea mai strînsă, cea mai tare. Prusia, mai norocită, a hotărît-o într-un chip pacinic, decretînd, sunt douăzeci și cinci de ani de atunci, pe cînd Europa

se bucura de o pace adîncă, că fiecare nobil proprietar trebuie să dea jumătate din pămîntul său țăranilor și să dispozeze pentru dînșii numai de ceealaltă jumătate. Fiecare țăran trebuia să răscumpere părticica sa de pămînt, numai guvernul se pusese chezaș și luase asupră-i indemnizația, avînd a se despăgubi și el, în fiecare an, de la țărani. După aceşti douăzeci de ani măsura fu împlinită, și astăzi Prusia, după Franța, este patria care are mult viitor.

Sunt cîteva luni, ministerul unguresc, preocupat de aceeași gîndire, adică de o patrie viitoare, de o patrie mare și tare, și supt inspirația simtimentelor celor mai exaltate, s-a oprit la aceeași măsură, și printr-un decret, într-adevăr mărinim, a declarat pe țărani proprietari pe tot pămîntul ce ocupaseră pînă acum, totdeodată declarînd pe stat dator pentru toată îndemnizația la care nobilul expropiat ar avea drept. Și fiindcă ungurii, în amorul lor fanatic pentru țara lor, trec orce măsură rezonabilă, visează o patrie monstruoasă peste toate marginile hotărîte de Providență, fiindcă voiesc să domnească peste populații streine naționalității lor (faptă ce, în parentes, nu va putea duce mult, fiind în contra naturei, în contra intereselor omenirei și voinței divine), fiindcă acest simtiment, zicem, este exagerat într-înșii, au decretat această măsură nu numai în favorul țăranilor unguri, dar chiar în favorul țăranilor croați, slavoni, sîrbi și romîni. Așadar, vă întrebăm daca ungurii împinși de simtimentul exagerat s-au hotărît a face pe țăranul romîn proprietar, a-l declara posesor al unei părți din pămînturile ce era ale nobleții unguresți, cu cît mai mult noi, care voim un lucru drept, o patrie legitimă, o patrie plăcută lui Dumnezeu, trebuie să ne învoim la aceeași măsură? Ce, streinul lucra-va oare mai mult la fericirea romînului, face-l-va oare proprietar?

și noi înșine romîni, în numele a ce avem mai scump, în numele mîntuirii noastre, vom refuza aceasta?

În sfîrșit și în Rusia, guvernul a simțit trebuința d-a merge înaintea acestei trebuințe sociale și de a o hotărî din puntul de vedere rus. Împăratul, printr-un ucaz, a poruncit ca pe viitor la orce vînzare de pămînt, statul să fie preferat ca cumpărător; aceste pămînturi vor fi împărțite și vîndute în părți mici. Căutînd bine această măsură, este aproape de nimic și de puțin efect; nu se poate hotărî cîte veacuri vor trebui ca să se întroducă proprietatea cea mică într-acest mare imperiu.

Dar trebuie să cunoaștem asemenea că în Rusia, împăratul, în orce proiect de reformă, are totd'auna a se lupta și cu spiritul castelor nobile, și cu prejudecățile seculare ale țării, și cu propria sa putere absolută, care este una din cele mai mari, daca nu și cea mai mare stavilă la orice reformă serioasă, căci anevoie un despot este socialist, anevoie se învoiește a fi reformator. Afară de țările ce arătarăm în particular, nu e loc în Europa unde să nu se fi luat măsuri mai mult sau mai puțin energice, mai mult sau mai puțin în favorul creșterii proprietăților celor mici prin împărțirea în bucăți a proprietăților celor mari, și aceasta, se înțelege bine, fără a aduce vătămare interesclor legitime ale vechilor posesori și îndemnizîndu-i de părțile de pămînt ce au dat. Singura țară care pînă acum s-a împrotivit la această pornire generală de transformare a proprietății mari în cea mică este Englitera. Dar și din toate popoarele este acela care este amenințat de cele mai mari catastrofe, de cele mai mari nenorociri; la cea dintîi zguduire, la cea mai mică mișcare serioasă, nu se poate prevedea care ar putea fi grozavele sfîrșituri. Se numără în Englitera șase milioane de săraci și nu mai mult de șase sute familii

proprietare; cum poate să fie această țară fericită și cum pot locuitorii să se lipească de o patrie atît de parțială pentru unii și atît de vitregă pentru alții? De acum nu e an în care să nu se expatrieze cîte o sută mii de englezi sau pentru Canada, sau pentru America, sau pentru Antile; și chiar acum citim în jurnale numărul extraordinar de 240.000 de ființe ce s-au despărțit pentru totd'auna de muma lor patrie. Dar daca toate popoarele, afară de englezi (și într-o zi nobleța englezească, numai daca lăsînd la o parte egoismul, va voi și ea să dezlege această mare chestie, se va căi mult), daca toate popoarele țintesc fără osebire a transforma proprietatea cea mare în cea mică, daca toate urmează orbește același drum, negreșit că trebuie să fie pentru aceasta vreun motiv secret, vreun mare cuvînt, o gîndire divină; altfel cum să explicăm această unanimitate a popoarelor pentru același obiect, această pornire a tutulor către același scop? Acest motiv, acest cuvînt înalt l-am arătat mai sus: mai întîi că orce nație, în ceea ce privește interesele sale dinăuntru, e totd'auna mai bine, mai în voia ei, traiul ei cel bun e mai întins, posedă la un grad mai 'nalt ideile de ordine și de moralitate, cînd cea mai mare parte din naționalii săi sunt proprietari, decît cînd sunt lucrători sau numai simpli arendași; al doilea că o naționalitate nu e sigură de dînsa, nu poate să scape de ambițiile streine și să se apere în contra a orice năvălire, decît iar numai atunci cînd cea mai mare parte din locuitorii săi sunt proprietari, sau cu alte cuvinte cînd au interes văzut, pipăit, strîns legat cu acela al țării. Mai voiește cineva încă o a treia și netăgăduită dovadă de influința ce are proprietatea asupra mulțimei? Deschideți Istoria și vedeți ceea ce s-a petrecut în Europa într-acei timpi grozavi și de întunerec cînd gloatele de barbari copleșiră tot conti-

nentul și aduseră toate populațiile la robie: cîteva municipiuri romane, așezate în Galii, și comunele risipite ici și colea din veacul de mijloc, care singure scăpase de vandalismul barbarilor și care mai poseda încă averi nemișcătoare, ele fură care păstrară sacrul depozit al libertăților omenești, se luptară mult în contra sclavagiului ce voia să se impuie și scăpară lumea redobîndind propria lor independență. Fără ele, și mai cu seamă fără drepturile comunale și municipale, întemeiete pe proprietatea cea mică, astăzi Europa poate că ar geme în adîncul întuneric al barbariei. În adevăr, orășănimea, corporațiile, clasele comerciale s-au deosebit totd'auna printr-un spirit liberal și prin țintirea lor la egalitate, la fraternitate. De aceea mai de multe ori sunt îndestule, sunt destul de puternice ca să se lupte cu folos în contra tutulor privilegiilor, tutulor despotismurilor dinăuntru; aceasta este glorioasa lor rolă, sunt adevărații păstori ai libertăților publice. Dar cînd e vorba de apărarea teritoriului național, de a apăra patria de o năvălire streină sau de a [o] scăpa daca este ocupată, atunci orășenimea, orcît de bravă să fie, este fără putere; atunci corpurile armate, soldații nu ajung, atunci trebuie ceva mai mult decît toate acestea: trebuie o populație întreagă armată, țărani fanatici, pătrunși de sacrul foc al amorului de patrie, trebuie într-un cuvînt proprietari mici cu arme în mînă.

Să conchidem dar toți cîți sîntem bogați sau săraci, mici sau mari proprietari sau nu proprietari, că pentru a avea o patrie, spre a o putea apăra și a apăra naționalitatea noastră, este de neapărată trebuință a face pe țăran proprietar; fără aceasta nu e viitor, nu e naționalitate, și care e omul, care este romînul, care este nobilul care să nu voiască o patrie, care să nu aspire la o Romînie?

Dar va zice cineva, ce măsură va trebui să adoptăm ca să facem pe țăran proprietar, cîte pogoane i se va da, care sînt mijloacele de indemnizare de care despune statul? Toate acestea sînt chestii ce vom tracta la timp și la locul lor; deocamdată ceea ce este important a ști, ceea ce este constant pentru toată lumea, ceea ce este adevărat pentru tot romînul bun sînt cuvintele de ordin (les mots d'ordre) sacramentale ce cată a circula din gură în gură, din cătun în cătun, din palat în palat: a face pe țăran proprietar.

Să trecem acum la a doua întrebare, adică daca este drept, daca este moral a face pe țăran proprietar, cu alte cuvinte daca este drept, daca este moral a expropia pe vechii posesori de o parte din pămîntul lor, de a-i indemniza de dînsa, și pămînturile răscumpărate a le împărți la cele 375.000 familii de țărani. Cititorule, ți s-a întîmplat vreodată să încerci acel fel de bucurie infernală, nelegiuită, de a te felicita de nenorocirea, de neputința în care se află compatrioții tăi de a decifra o foaie tipărită? Ei bine, iată cazul! Cel puțin noi, pe seama noastră, ne socotim norociți în momentul acesta de a ști țara noastră cufundată în cea mai adîncă neștiință și de a fi prea siguri că numai boierii, numai proprietarii vor fi în stare a ne citi, altfel ne-am fi păzit de a scri rîndurile următoare; și aceasta, de frică ca nu zicînd adevărul, să deșteptăm indignația țăranilor în contra acelora care de timpuri nepomenite nu încetează a-i exploata și care îndrăznesc încă și astăzi, în ziua dreptății, să-și propuie întrebarea: trebuie oare să ușurăm pe aceia care drept soartă au avut numai plîngeri, ticăloșie și tînguiri, și ne-au păstrat nouă și copiilor noștri fericirea și îmbilșugarea? Ce, stați încă să vă întrebați daca este drept ca statul să ia o părticică din pămîntul vostru, să vi-l plătească și să-l dea acelora care suferă

din pricina voastră? Ce, interesul astfel v-a orbit încît să nu mai aveți, nu pretindem inimă, dar nici chiar o rămășiță de simț bun? Dar spuneți-ne, vă rugăm, voi proprietari și nobili totdeodată prin drept de moștenire, vi s-a întîmplat vreodată să vă întrebați cum sunteți posesori ai averilor voastre, pentru ce luați pe fiecare an așa de mari venituri și care este întinderea drepturilor voastre asupra pămînturilor ce ocupați? Suntem siguri că n-ați avut niciodată această curiozitate, că niciodată o asemenea întrebare nu v-a trecut prin minte; de aceea și noi voim a vă împlini această capriție și a vă ajuta în întrebările și răspunsurile ce vă veți face. Veți auzi adevărul, adevărul astfel precum este înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și înaintea conștiinței voastre chiar, daca aveți vreuna. Ne vorbiți de drepturile voastre, de pămînturile voastre, ne ziceți: „Aceste pămînturi, aceste drepturi sunt ale noastre; le-am moștenit de la părinții noștri, de la moșii noștri și părinții noștri, moșii noștri de la părinții lor, de la moșii lor“ și așa mai încolo, și conchideți toți: „Așadar aceste pămînturi sunt absolut ale noastre, numai ale noastre și nimeni n-are să se amestice“. Rătăcire, fatală rătăcire, căci țăranii, de-ar avea nițel spirit, și mulți încep a și avea, ar putea prea bine să se slujească împrotiva voastră chiar cu argumentele cu care v-ați slujit și să vă răspunză astfel: „Pe aceste pămînturi unde ne aflăm astăzi, se aflau și părinții noștri și moșii noștri; afară de aceasta în timpurile mai depărtate, cea mai mare parte a țării era acoperită de păduri și cîmpii întinse pline de mărăcini (toți bătrînii de optzeci de ani pot să mărturisească că pădurile se întindeau pînă la marginele Bucureștilor). De atunci pădurile au pierit, mărăcinii s-au curățat și pămînturile ocupate de dînșii s-au făcut bune de arături, de fînează, și veniturile

voastre s-au înzecit și îmbilșugarea asemenea; dar părinții noștri și noi care am grămădit sudori peste sudori, muncă peste muncă ca să schimbăm pămînturile voastre nelucrate în cîmpii roditoare, de ce schimbare, de ce folos avem să ne bucurăm și noi în trista și neschimbata noastră soartă? De nimic, și iar de nimic; aceeași ticăloșie, aceleași suferințe, aceleași tînguiri ca și mai nainte. Dar aceasta este o nedreptate, voi v-ați însușit lucrul întreg și ceasul dreptății a bătut și trebuie să vă recunoașteți creditorii noștri; avem un drept asupra pămînturilor voastre, dreptul ce ni-l dă munca noastră și a strămoșilor noștri, adăugată din generație în generație, din veac în veac, munca care a folosit numai vouă cînd trebuia să ne folosească și nouă, fiindcă în orce exploatare în comun, daca unii se folosesc, ceilalți trebuie asemenea să se folosească; căci daca voi ați contribuit cu pămînturile voastre, și noi am contribuit cu brațele noastre, contribuire care este o proprietate tot așa de legitimă, tot așa de sacră ca și proprietățile voastre; căci daca voi ca posesori pretindeți, și aveți drept să pretindeți, a întrebuința pămînturile voastre și a trage beneficiuri, și noi ca lucrători ar fi trebuit să fim stăpîni pe brațele noastre, să ne folosim de munca noastră, singura noastră stare, singurul mijloc de scăpare nouă, dezmoșteniții acestii lumi; muncă, în sfîrșit, care, daca de timpi nepomeniți ar fi fost adunată, întrebuințată în folosul nostru, astăzi am fi fost destul de bogați, în destulă îmbilșugare ca să refuzăm bucățelele de pămînt ce unii vor să ne dea și pe care zgîrcenia voastră ni le dispută încă. Așadar, daca voi, ca proprietari, aveți un drept asupra pămînturilor voastre, noi, ca vechi lucrători, care de veacuri am întrebuințat puterile noastre la îmbunătățirea pămînturilor voastre și care am fost rău răsplătiți de ostene-

lele noastre, pentru că astăzi încă suntem în ticăloșia în care era părinții noștri, avem să prețuim munca noastră și a părinților noștri, care nu ne-a fost plătită, avem dar ca și voi un drept asupra pămînturilor voastre, așadar o parte din veniturile pămînturilor voastre, acel prisos de valoare care este numai rodul muncei noastre, care nu poate fi atribuit decît numai brațelor noastre și brațelor părinților noștri și fără care astăzi pămînturile voastre ar fi încă necultivate și în starea lor primitivă și v-ar aduce prea slabe venituri, acel prisos de valoare în veniturile voastre este averea noastră, este proprietatea noastră". Și, să nu ne înșelăm, rezonamentul țăranilor este tot așa de drept și pentru proprietarii prin drept de moștenire ca și pentru cei ce s-au făcut mai în urmă prin cumpărătoare; căci pentru ceea ce un posesor de ieri, de alaltăieri, a cîștigat cu bună-credință, pretențiile țăranilor sunt oare mai puțin adevărate, mai puțin drepte, și lucrat-au ei mai puțin în folosul celorlalți, fără plată, fără să tragă și ei cel mai mic folos, și acest adevăr făcutu-s-a oare pentru aceasta o minciună? Nu, tot ce ar dovedi aceasta este că vechiul proprietar a vîndut un lucru din care numai de o parte putea dispoza ligitim. În sfîrșit, ca argumentația țăranilor să fie adevărată, să nu se poată refuta, n-are trebuință a se rezima și a alerga la un trecut atît de depărtat de noi, îi ajunge să argumenteze numai de la cei optsprezece ani din urmă încoa, de la întroducerea faimosului și omenosului Regulament.

Iată limbagiul ce țăranii și revoluția ar fi putut să ție proprietarilor acelora care se posomorăsc cu totul în contra a orce idee de expropriație cu indemnizație, și, vorbind astfel, revoluția ar fi fost dreaptă, s-ar fi ridicat la înălțimea cerului, ar fi ținut un limbagiu pe care chiar Dumnezeu cel nesfîrșit bun, cel nesfîrșit

drept, ar fi ţinut. Dar nici ţăranii, nici cei ce au făcut revoluţia în numele lor nu vor să atingă această parte ilegitimă a veniturilor voastre, nici să cerceteze mijloacele cu care cea mai mare parte s-a slujit ca să ajungă la proprietate; istoria stă de faţă, atît trecută cît şi contimporană, ca să acuze cea mai mare parte din posesiile de astăzi ca rău cîştigate şi ca să ne spuie toate vicleniile, toate mijloacele ruşinoase ce au întrebuinţat unii ca să se facă proprietari. Nu ne pasă, revoluţia e generoasă şi în zborul său către viitor, către perfecţie, către Dumnezeu, uită toate relele trecutului; pătrunsă de amor şi de viaţa evanghelică, nerăbdătoare de a vedea întemeindu-se domnirea fraternităţii, se grăbeşte a arunca un văl des peste tot ce fu şi totdeodată îşi zice: „Să ne închipuim că cei patru mii de proprietari ce posedă astăzi, posedă cu tot dreptul, că orcînd în împărţirea veniturilor n-au vătămat interesele ţăranilor, şi să ne silim a face pe aceşti din urmă în număr de 375.000 familii, să-i facem mai mulţumiţi, mai fericiţi şi aceasta fără a lua nimic din fericirea celorlalţi, să ne silim să-i facem proprietari pe atîtea pogoane cîte va putea statul să răscumpere". Şi la un asemenea limbagiu evanghelic, cînd e vorba a întoarce două milioane de oameni la viaţă, la fericire, fără a vătăma pe nimeni, se aud proprietarii strigînd: „Cabale[1] şi comploturi spre a turbura liniştea patriei noastre!" O, copii ingraţi ai unei mumi prea parţiale! Astfel zdrobiţi sînul care v-a hrănit cu toate: cu laptele său, cu sîngele său, care v-a păstrat tot ce avea mai bun şi care îşi propune a urma favorurile sale, dar care totdeodată, mişcată de compătimire şi pentru ceilalţi fii ai săi, fraţii voştri, ce aţi lăsat în ticăloşie, nemîngîiată de părăsirea lor,

[1] *Kabale* (germ.) — intrigă.

e hotărîtă în sfîrșit a-și îndrepta greșala, a le întinde un sîn matern, și astfel, după o nedreptate de mai multe veacuri, a-i face fericiți ca și pe voi și a face astfel ca pe viitor fericirile voastre să fie solidarii. Și îndrăzniți să strigați pretutindeni că e apăsare, tiranie, voi, care nu mai departe decît ieri, încă apăsați, voi care de veacuri abuzați de carnea, de viața fraților voștri... Dar să ne grăbim a lăsa acest subjet, căci face a se cufunda prea mult inima, mintea, toată ființa ni se revoaltă și nouă ne trebuie liniște, o indulgență evanghelică în timpurile care trăim. Să venim la adevărata chestie și să examinăm daca un stat poate, pentru interesul general, pentru fericirea tutulor, să exproprieze prin forță pe particulari, indemnizîndu-i. Nu este popol în Europa, mare sau mic, care să nu fi recunoscut acest princip și trebuie ca o nație să fie prea înapoiată, prea barbară, ca să priimească principul contrariu, adică că interesul tutulor trebuie să se supuie interesului caprițios al unora; zicem caprițios, căci ce este un interes care se împrotivește fericirii tutulor, dreptului imperial care are orce soțietate de a lucra la fericirea acelora care pînă acum au fost sacrificați. A face să spînzure interesul tutulor de interesul unora, va să zică a stărui în barbarie, va să zică a condamna o soțietate întreagă la nemișcare, la suferință, a se folosi de dînsa o minoritate egoistă. Daca a sacrifica pe unii în folosul tutulor este o nedreptate, cu atît mai mult nedreptatea strigă cînd e vorba a sacrifica pe toți unora; dar aici nu e vorba de sacrificiuri, nici chiar de interese vătămate, căci daca pe de o parte statul ia țiganii ca să-i libereze, un rînd de case ca să înfrumusețeze orașul sau să facă un drum mare, părți de pămînt ca să împarță la cei întrebuințați, de altă parte indemnizează pe posesori de toate pierderile ce au avut, dă cu o mînă ceea ce

a luat cu ceealaltă, indemnizează cu bani țiganii, casele, pămînturile de care soțietatea a avut trebuință. Singurul rău ce face minorității este că-i contrariază gusturile sale, voințele sale, prejudicățile, o silește a nu mai avea robi sau o casă în cutare loc, sau pămînturi neatinse precum le-a avut pînă în ziua de astăzi. Dar în toate acestea unde se vede sacrificiul din partea minorității, în ce s-au vătămat interesele sale, și trebui-va oare pentru pizma unora, pentru niște prejudecăți ruginite, să condamnăm o soțietate întreagă la suferință, la moarte morală, cea mai degradătoare, cea mai tristă din toate? Pentru ce să respecteze cineva mai mult ideea greșită a unora pentru ideea dreaptă, adevărată, socială a tutulor; ar fi o nebunie, un lucru absurd, și lumea protestează în contra a orce nebunie, în contra a orce absurditate. Astfel Franța și Englitera în coloniile sale, Țara Romînească și Moldavia în sînul lor, n-ar putea niciodată să se scape de infamul sclavagiu; persoanele interesate ar veni să ne zică: astfel o cere interesul nostru; astfel mijloacele de comunicare publică, canalurile, drumurile de fier n-ar fi cu putință; la orce aliniare de drum, domnii interesați ar veni să zică că pe acolo e proprietatea lor și că n-ar voi să-și vază moșiile lor împărțite în două părți, nici chiar pămînt grămădit în mai multe locuri; astfel instituțiile barbare din Veacul de mijloc, robia cu toate grozavele ei urmări ar fi încă în sînul Europei civilizate; signorii din Franța și Germania ca și ex-signorii noștri ar avea încă oameni clăcași și iobagi (corvéables et taillables); în sfîrșit, lumea ar trăi încă în întunerec și în haosul primitiv, sau s-ar afla astăzi într-același punt în care se afla sălbaticii, sunt cîteva mii de ani. Așadar ceea ce deosibește pe o soțietate civilizată de o soțietate barbară, ceea ce desparte pentru totd'auna aceste două

poluri opuse ale omenirei, este că într-una se proclamă dreptul soțietății mai presus de dreptul individului, fără a lăsa interesul acestui din urmă, adică indemnizînd pe acei ce--i expropiază prin forță, în ceealaltă se pune interesul individului mai presus de dreptul soțietății, și zice, mai bine să piară dreptul soțietății decît un drept personal. Tot acela este și limbagiul ce țin la noi unii proprietari, aceia ce se însemnează cu numele de reacționari; ei zic: noi nu voim să vindem; dar interesul soțietății o cere... se poate, dar nu voim să vindem. Astfel două milioane de oameni să sufere pentru că 3.000 nu vor să înțeleagă. Aceasta nu se poate, o astfel de nedreptate nu se poate sprijini decît într-un popol barbar și România a declarat că nu mai vrea să se numere între popoarele barbare.

Daca dar pretutindeni este drept și moral a expropia în folosul public, și în cazul special ce ne ocupă este drept și moral a exproprìa pe posesorii de moșii de o parte din pămînturile lor, cum s-a făcut aceasta în Prusia și cum se face acum în Ungaria, cu atît mai mult ar fi drept și moral la noi, unde țăranii, precum am văzut mai sus, au fost lipsiți de beneficiul muncii lor în folosul proprietarilor și, ca să fim consecuinți, să le dăm o părticică chiar fără indemnizație. Astfel să conchidem pentru a doua oară că este nu numai necesar din puntul de vedere național de a face pe țăran proprietar, dar că aceasta este încă și din puntul de vedere al dreptății și al moralei.

Ne rămîne acum a cerceta cel din urmă caz, adică de este și folositor a împroprietări pe țărani; de este în interesul atît al țăranilor cît mai cu seamă al proprietarilor de a expropria pe aceşti din urmă de o parte din posesiile lor, indemnizîndu-i, și de a împărți bucățile răscumpărate celor din urmă? Daca această mă-

sură urmează să aibă de efect sărăcirea proprietarilor, daca în loc de a mări va trebui să micșoreze venitul, noi suntem dintre cei d-întîi a ne împotrivi, a lepăda o asemenea propunere. Dar ne înșelăm mult daca socotim această măsură contrarie intereselor proprietarilor, ba încă, nemijlocitele sale efecte vor fi de a îndoi în puțin timp venitul moșiilor; în mai puțin de cinci ani vom avea ocazie să ne convingem, și iată cuvintele principale: Ce poate îmbogăți un popol? Este oare de a se vedea înconjurat de popoare sărace și în ticăloșie, sau mai bine de a se vedea înconjurat de popoare bogate și în îmbilșugare? De o jumătate de veac, diplomația națiilor sta în a sărăci cît ce putea mai mult națiile vecine și a se bucura de sărăcia lor; astfel se credea pe atunci că cu cît o nație va fi mai mult împresurată de nații sărace și jumătate barbare, cu atît ea este mai bogată, mai puternică, mai îngrozitoare. De atunci politica și popoarele au început a vedea altfel. Astăzi se întrec a lucra pe cît pot spre îmbogățirea vecinelor lor. Aceeași greșală se făcea și în ceea ce se atinge de interesele deosebitelor clase ale aceleeași nații. Își închipuia că o clasă ar fi cu atît mai fericită cu cît celelalte ar fi relativ mai slabe, mai sărace, mai nenorocite. De aceea toate clasele, înțelegînd și pe cele mai în bunăstare, cele mai bogate, era atunci sărace în comparație cu ceea ce sunt astăzi și în comparație cu ceea ce ar fi putut să fie chiar atunci daca clasele mai de jos ar fi fost favorizate, daca traiul lor ar fi fost mai bun. Acest adevăr cunoscut, întemeiat pe tot ce este mai rațional în ceea ce se atinge de ordine, de bogăție și de fericire soțială, este pricina că astăzi pretutindeni, la toate națiile pe drum de civilizație, clasele mai fericite, mai bogate au o singură preocupație: a lucra la fericirea claselor sărace, a îmbunătăți soarta lor cît se va putea mai mult. Și

cum lucrurile ar putea fi altfel, cum ar pretinde cineva ca o nație să fie bogată, daca vecinile sale vegetă în ticăloșie; astfel, să cităm un exemplu, de ce folos poate fi nația arabă pentru comerțul german, ea care cu puțin orez, cîteva mii de corturi și un mare număr de cai, scoși chiar din țară-le, și-a împlinit toate neapăratele trebuințe anuale; astfel și Egiptul și amîndouă principatele noastre, unde locuitorii sunt așa de săraci încît luxul lor în hrană nu merge mai departe de usturoi și de pastramă; ce ar veni să cumpere germanul în aceste trei țări? Ce ar veni să vînză? Nimic, mai nimic; trebuințile locuitorilor acestor trei țări ridicîndu-se la prea puțin lucru, vor cumpăra asemenea puțin din streinătate, dar de altă parte cumpărînd puțin, vor vinde asemenea puțin, căci spre a putea vinde trebuie să poată cumpăra, și cine nu produce ca să vînză, n-are nici cu ce să cumpere; dar să ne închipuim că aceste trei țări se fac deodată întreprinzătoare, bogate, și că produc ele cîtetrele de două ori atît cît produce Franța (nu este peste putință), adică mărfuri și producte agricole pentru patruzeci de miliarde, și vom vedea de ce utilitate, de ce avantagiu nemărginit se fac îndată aceste trei țări pentru Germania. Îndată aceasta se va pune a produce mult mai mult decît pînă aci, căci cererile noastre, consumațiile noastre se vor mări și cată să se mărească, căci precum am zis că un popor care produce puțin consumă puțin, asemenea cînd produce mult consumă mult. Și în astfel de chip Germania se interesează a vedea bogăția, îmbilșugarea, civilizația prosperînd la noi; și astfel propria sa fericire este imediat legată de fericirea celorlalte popoare; și iată cum este solidaritate de bogăție și sărăcie între toate națiile globului, lege devină, lege cerească, care silește pe popoare a-și voi bine unul altuia.

Tot asemenea este și pentru deosebitele clase ale aceleeași nații; cum ar putea una fi în adevăr bogată și într-aceeași vreme fericită (facem această restricție, căci se întîmplă adesea ca o clasă să se facă prea bogată cînd celelalte vegetă în ticăloșie; dar atunci această bogăție este aparentă, periculoasă, fără fericire, unei astfel de bogății îi trebuie totd'auna reazem și putere, nu e niciodată sigură pe a doua zi și clasa care se bucură de dînsa e în tot timpul d'asupra unui vulcan), cum ar putea una, zicem, să fie bogată și fericită cînd celelalte gem în sărăcie și nenorocire, căci în ce ar sta bogăția sa daca marea majoritate a lăcuitorilor se află în sărăcie, n-are cu ce face schimbul, nu poate nici să cumpere nici să vînză? Fără îndoială, în relație cu ticăloșia acesteia, cea d-întîi se află într-o îmbilșugare aparentă, se socotește bogată și norocită; dar cît e de mare greșala sa și cît de mult seamănă pilda sa cu aceea a chiorului între orbi; cît ar fi de bogată, de norocită, cît de mari avuturi ar fi veniturile sale, daca celelalte clase, în loc de a trăi în lipsă, ar putea să se bucure și ele de oarecare trai bun, să se împărtășească de oarecare bogăție. Dar să știe bine că numai atunci va fi bogată, bogată cu milioanele, cînd și surorile sale ele mici vor poseda ceva; și este prea natural, bogăia nu poate naște decît din bogăție, fericirea decît în mijlocul fericirii tutulor; acolo unde suferințele și dezordinile, unde ticăloșia și degradația este singura parte a gloatelor, acolo fericirea, bogăția nu sunt posibile, nici chiar pentru clasa priveligiată! Voiește ea să posede în realitate, și să posede mult, cată să facă ca și surorile sale cele nenorocite să poată poseda ceva; voiește să fie fericită, să lucreze la fericirea claselor uitate, suferinde, atunci și numai atunci va putea să se numească bogată, fericită, să se socotească norocită, atunci se va bucura de propria sa fericire, de

acea fericire pămîntească care este unicul său vis, care se va realiza pentru sine, numai cînd îl va face realizabil pentru celelalte. Astfel cere voința divină, lege sfîntă, lege de amor care se slujește chiar de patimile oamenilor, de egoismul cel nedezlipit de clasele priviligiate, ca să le silească a lucra la fericirea a toatei societăți, lege care adresîndu-se la dînsa îi vorbește astfel: „Tu ești bogată, tu ești puternică, prea fericita pămîntului, și cu toate acestea ești săracă, slabă, prea puțin fericită; vrei să-ți mărești proprietatea, singura-ți norocire? Întinde o mînă amică surorilor tale nenorocite, ajută-le, sprijini-le și tot binele ce le vei face, să știi că ție ți l-ai făcut; dar daca stăruiești în egoism, daca ai cîștigat pe nedrept, pe nedrept ți se va lua; daca hrănești în inima ta dispreț și ură, dispreț și ură ți se va da".

Dar toate acestea, va zice cineva, sunt numai o teorie frumoasă, să venim la fapte și dovedește-ne daca poți că făcînd pe țăran proprietar, adică, că indemnizîndu-ne de o parte din pămînturile noastre expropriate, starea noastră, veniturile noastre, în loc de a scădea, să vor îndoi îndată, să vor întrei ș.c.l. Ei bine! Fiindcă aveți așa de puțină încredere în prinţipurile eterne, care sunt niște dovezi divine, să venim la fapte, dovezi și demonstrații pămîntești; iată două incontestabile și a căror autenticitate nimini nu va îndrăzni să o tăgăduiască. Înaintea revoluției Franței de la 1789, cînd într-această țară domnea proprietatea cea mare totodată cu robia, și cînd populația se ridica la 26.000.000 locuitori, veniturile publice nu se urca mai sus de 500.000.000 de franci, și să știe cu ce silă și cu ce blesteme din partea populațiilor se aduna; astăzi, cînd există proprietatea cea mică și populația este de 35.000.000 de locuitori, veniturile publice se ridică aproape la două miliarde, și ar putea fi îndoite, fără ca

aceasta să pricinuiască tot acele rele de atunci, cu alte vorbe aceasta vrea să zică, că prin întroducerea proprietății cei mici, locuitorii atît săraci cît și bogați sunt de patru, de cinci ori mai mult posesori decît mai 'nainte, cu această deosebire că atunci poseda numai unii și astăzi Franța numără trei milioane și jumătate de familii proprietare. Și cu toate că grozavele turburări prin care Franța a trebuit să treacă, războaiele neîncetate și ruinoase ce a ținut în timp de douăzeci și cinci de ani cu toată Europa, au fost destule piedici la prosperitatea sa, destulă întîrziere la o fericire pacinică și neîntreruptă; de n-ar fi fost aceste evenimente grozave, astăzi Franța ar fi putut fi de două, de trei ori mai bogată decît este; o dovadă despre aceasta, și care va sluji deodată și de a doua faptă spre sprijinirea principelor ce am pus, este că Prusia, care n-a avut a trece prin anarhie, prin catastrofe și schimbări iuți și neprevăzute de revoluții sîngeroase, și care și-a realizat reforma, a înșesit veniturile sale în mai puțin de douăzeci și șase de ani. Am zis mai sus că acolo fu regele, care printr-o ordonanță regească decretă reforma, îndatorînd pe fiecare proprietar a da jumătate din pămînturile sale țăranilor. Mai întîi fură strigări, blesteme, nemulțumiri generale; dupe vorbele interesaților țara mergea spre ruină și nobilii vor fi cele dintîi jertfe; cu toate acestea astăzi Prusia este bogată, fericită, și naționalitatea sa e din cele mai strînse, și nobilii, cu toată micșorarea pămînturilor lor pe jumătate, iau venituri care întrec pe cele vechi cu de trei ori valoarea lor, adică că veniturile s-au înșesit, pentru că în timp de douăzeci și șase de ani cît a ținut răscumpărarea au luat dobînzile indemnizației și, în sfîrșit, chiar indemnizația.

Iată trista perspectivă la care vor fi la noi expuși țara și proprietarii daca vom face pe țăran proprietar!

Și cum putea fi altfel? Cînd o mare majoritate de locuitori care era pînă atunci în ticăloșie, adusă în urmă, prin niște măsuri soțiale, la trai bun, la bogăție, se face mai activă, mai întreprinzătoare, mai fericită, nu e natural ca aceia ce poseda mult să posede acuma mai mult? Daca, spre exemplu, la noi cele trei sute mii de familii de țărani care sunt mai toate în necesitate și în goliciune, s-ar găsi deodată într-o stare de două, de trei ori mai bună, noi proprietarii nu ne-am face chiar printr-aceasta de două, de trei ori mai bogați? Cine poate să tăgăduiască această faptă că îmbogățirea tutulor îmbogățește pe acela care mai posedă, precum sărăcia tutulor sărăcește chiar pe aceia care se numără între bogați? Pînă acum, la noi, am rezonat noi proprietarii cum rezona acum douăzeci și cinci de ani proprietarii din alte țări, și am fost pedepsiți în partea unde eram mai simțitori, în iubirea noastră de argint; tot voind a ne îmbogăți din spinarea gloatelor, a stoarce de la țăran cît putem mai mult, ne-am redus pe noi și țara la o băgăție aproape de sărăcie; și în adevăr, ce sunt veniturile noastre pe lîngă nemărginita întindere a pămînturilor? Ce este un venit de o mie sau două mii de galbeni pentru un pămînt care ar fi trebuit să dea de trei, de patru ori mai mult? Nu este așa că Dumnezeu știe să pedepsească bine, să izbească bine, că cunoaște partea simțitoare a orce egoism, a orce urîtă patimă? Am fost iubitori de argint, egoiști, am voit tot pentru noi, nimic pentru alții, și iată că ne pedepsește cu iubirea noastră de argint, cu egoismul nostru, făcîndu-ne să vedem că veniturile noastre sunt o a treia parte, o a patra parte din ceea ce putea fi daca am fi lucrat cît de puțin la îmbogățirea țăranilor. O, Dumnezeule! Fă să pricepem că o clasă numai atunci poate fi bogată și fericită cînd vor fi și celelalte; căci așa e voința ta, tu nu suferi fericire

excepţională, căci tu voieşti să fie solidaritate între toate clasele, că daca una e bogată, fericită, să fie şi celelalte.

Astfel, or în ce chip vom tracta chestiunea, supt orce punt de vedere vom privi-o, ajungem totd'auna la aceeaşi concluzie, adică că este de trebuinţă a face pe ţăran proprietar, şi aceasta nu numai din puntul de vedere al naţionalităţii, nu numai din acela al dreptăţii, dar chiar din puntul de vedere al utilităţii. Să conchidem dar pentru cea din urmă oară că orce posesor de pămînturi care-şi înţelege bine interesul, care mai are o rămăşiţă de simtiment de moralitate şi de dreptate, care mai păstrează în inima sa oarecare amor de patrie trebuie să se hotărască la o expropriaţie de o parte din pămîntul său, dupe o dreaptă indemnizaţie din partea statului.

MERSUL REVOLUŢIEI ÎN ISTORIA ROMÎNILOR

[FRAGMENTE]

Revoluţia romînă de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut şi viitor, fără altă cauză decît voinţa întîmplătoare a unei minorităţi sau mişcarea generală europeană. Revoluţia generală fu ocazia iar nu cauza revoluţiei romîne. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferinţe şi lucrare a poporului romîn asupra lui însuşi. Ea fu o fază, o evoluţie istorică naturală, neapărată, prevăzută, a acelii mişcări providenţiale care tîraşte pe naţia romînă, împreună cu toată omenirea, pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive, regulate, către ţinta prea înaltă ce Dumnezeu ne ascunde şi unde el ne aşteaptă.

Să deschidem Istoria, cartea de mărturie a veacurilor, şi, luminaţi de filozofia ei, vom vedea că de optsprezece veacuri naţia romînă n-a vegetat, n-a stat pe loc, ci a mers înainte, transformîndu-se şi luptîndu-se neîncetat pentru triumful binelui asupra răului, al spiritului asupra materiei, al dreptului asupra silei, pentru realizarea, atît în sînul său cît şi în omenire, a

dreptăţii şi a frăţiei, aceste două temelii a ordinei absolute, perfecte, a ordinei dumnezeieşti. Vom vedea pe naţia romînă ieşind d-abia din vijelia năvălirii barbarilor care o bîntui mai multe veacuri şi o prefăcu împreună cu toată lumea, a căuta mereu a-şi constitua unitatea sa complectă şi a se organiza înlăuntru dupe principiul egalităţii. Domnii însă, reprezentanţi ai principului autorităţii, apuc cu încetul puterea absolută, fac principul monarşic predomnitor, personifică statul într-înşii, mîntuie ţara de anarhie şi de duşmanii dinafară, caută a păstra pe romîn în drepturile sale de naţie puternică şi neatîrnată, îi dă demnitate şi puterea de a-şi împlini misia în omenire, d-a apăra creştinătatea şi civilizaţia născîndă, dar apăsă cu totul libertatea dinlăuntru. Capii poporului, boierii, în numele libertăţii, princip contrazicător al autorităţii, încep atunci o luptă îndelungată împotriva domnilor şi izbutesc a le surpa puterea. Vitează, roditoare în fapte eroice, în pilde sublime de jertfire, clasa boierilor reprezentează simtimentul războinic al naţiei şi udă cu sîngele său laurile patriei. Dar, această clasă ieşită din popor caută a păstra pe seamă-i numai libertatea, rodul biruinţei cîştigate de toţi, şi se formează în castă priveleghiată, întemeindu-şi puterea şi fericirea ei pe robirea poporului. Ea nu se mulţumeşte numai a concentra în mîinile sale toate drepturile politice, a organiza statul boieresc, dar încă preface rînduiala economică, înghiţind proprietăţile mici ale ţăranilor în proprietăţile cele mari, şi robeşte pe popor pămîntului. Cîrmuirea unei clase substituată la cîrmuirea unui individ era un progres, dupe cum şi servagiul era un progres către robia veche din vremea împărăţiei romane. Dar, interesele celor mulţi nu pot niciodată sta sigure în mîna celor puţini. Boierii izolîndu-se de popor şi apăsîndu-l, îl fac apatic

și nepăsător la nevoile țării. Poporul se degradează prin robie și sărăcie, ca și boierii prin bogăție și asuprire. Țara slăbește și turcii se folosesc de ocazie spre a-i călca și a-i hrăpi drepturile. Societatea întreagă se afla atunci alcătuită pe un șir de clase și individualități, fiecare cu privelegiul său. Mare și monstruoasă clădire de tiranii puse una asupra alteia și toate rezemate și apăsînd pe popor, pe țăranul muncitor! Cine va zdrobi această tiranie? Cine va nimici această clasă de apostați, care, ieșind din sînul poporului, robi pe frații și părinții lor și batgiocorî omenirea? Iată că izbînditorii poporului sosesc: sunt și ei niște robi și, pentru ca pedeapsa și rușinea să fie mai mare, sunt niște robi streini.

Înălțarea fanarioților la putere avu cu totul caracterul înălțării orășeniei[1] în apusul Europei. Din nenorocirea romînilor însă, această orășenie era alcătuită de oameni corupți, mișei, streini și dușmani ai lor. Ei înșelară lesne pe popor și îl traseră în căile lor, vorbindu-i de libertate și de răzbunare în contra boierilor ce îl chinuia; și, dupe o luptă de un veac, boierii cad zdrobiți și statul se face fanariot.

Un veac de apăsare și jefuire, de corupție și degradație, de slăbiciune și apunere a naționalității începe pentru romîni. Epocă de ispășire ce poporul trebuie să sufere supt legile lui Dumnezeu și ale gîndirei! Dar una din condițiile dezvoltării oamenirei este nu numai că progresul naște progresul, dar că adesea și din covîrșirea răului iese binele. Astfel și fanarioții, fără știrea și voia lor chiar, împlinesc o misie providențială și ajutorează progresul. Ei revoluționează întru tot țările romîne, Constituția politică a Vîrstei de mijloc cu întreptatele ei priveleghiuri și tiranii se zdrobește. Ade-

[1] Aici în sensul de burghezie.

văr că constituţia lui Mavrocordat, ce se pune în locu-i, nu e mai bună: ţinta ei e mai mult fiscală. Ea regulează însă oarecare ramuri ale statului, sfarmă libertăţile boierilor şi concentrează puterea în mîinile fanarioţilor care zdrobesc în puţină vreme cu totul vechea aristocraţie militară şi feodală a ţării. Boierii pier de moarte silnică, pribegesc pentru totd'auna în ţări streine, sau ruinaţi cu totul întră în clasa ţăranilor, de unde ieşiseră ca să chinuiască şi să exploateze pe fraţii lor. O clasă de biurocraţi, numiţi de popor *ciocoi*, fără ilustraţie şi rădăcină în ţară, corupţi şi degradaţi, se rădică pe lîngă fanarioţi în locul pierduţilor boieri. Într-aceeaşi vreme, servagiul se zdrumică şi el, şi ţăranul se declară liber în drept deşi încă nu în faptă, căci nu i se asigură libertatea prin împroprietărire, şi rămîne în stare de proletar. În sfîrşit, simtimentul naţional ce se slăbise cu totul în veacul al XVII-lea, prin prigonire se hrăneşte şi cîştigă puteri nouă; şi cînd răul ajunge la culme, cînd poporul despuiat cu totul nu mai are ce să mai dea, cînd misia fanarioţilor de zdrobire a rînduielilor vechi s-a împlinit, atunci un nou atlet ce de veacuri se părea adormit se deşteaptă şi se arată în arenă. Poporul se scoală mare, puternic şi îngrozitor şi mătură ţara de fanarioţi.

Această deşteptare a poporului fu pregătită în parte de acea lucrare înţelegătoare ce ieşi din munţii învăţatei Transilvanii, azil vecinic al naţionalităţii romîne. Căci, în acea vreme fraţii noştri de peste Carpaţi, avînd a se emancipa de supt domnirea unei aristocraţii mult mai nesuferite, fiindcă era de neam strein, călca cu paşi iuţi în calea progresului prin lucrările învăţaţilor lor şi prin insurecţie, acel drept legitim al popoarelor chinuite.

Ce voiește, ce strigă la 1821 poporul romîn, acum în picioare și deșteptat?

Poarta călcase drepturile țării: poporul cere ca să le consfințească din nou; fanarioții și ciocoii prădaseră un veac țara: poporul cere ca puterea să se ia din mîinile lor, ca tot romînul să fie liber și egal în țara lui; într-un cuvînt cere ca statul să se facă romînesc, cere domnirea democrației.

Vladimirescu, care avu norocirea d-a purta glasul în numele poporului și a personifica deșteptarea lui, avu încă norocirea d-a-și da viața pentru credința sa și d-a fi ucis d-acești fanarioți pe carii și dupe moarte-i umbra lui urmează a-i mătura din țară. Căci revoluția nu moare cu dînsul; și turcii, care intervin în țară cu toate împotrivirile Rusiei ce de mult proteja pe fanarioți, ia puterea din mîna lor; dar în loc d-a o încredința poporului, o lasă în mîna ciocoilor, și ciocoii, spre recunoștință, trec la 1828 în partea rușilor, ridicînd țara în contra turcilor.

....

Regulamentul Organic de la 1831, care desființează reforma lui Mavrocordat și se pune în locu-i, e contractul care robește țara ciocoilor...

Dar Regulamentul nu se mulțumește a dezmoșteni un popor întreg și a organiza statul ciocoiesc; ci încă, cu toate că recunoscu drepturile de posesie ale țăranilor asupra pămîntului lucrat de dînșii din veci, urcă nemăsurat drepturile proprietarilor și în faptă robește pe om pămîntului și monopolizează proprietatea în mîinile ciocoilor. Niciodată oligarhia nu fu mai bine întărită, înlăuntru țării pe Regulament, dinafară pe sprijinul puternic al Rusiei. Cu toate acestea, această tiranie spăimîntătoare moare ucisă prin covîrșirea ei chiar

Regulamentul, cu toate relele sale, aduse însă oarecare principuri folositoare și se făcu un instrument de progres. El recunoscu în drept principiul libertății comerțiale, despărțirea puterilor judecătorești, administrative și leguitoare și întroduse regimul parlamentar. Spiritul național și patriotic luase o putere mare din revoluția de la 1821 și din restatornicirea unui guvern mai național decît cel trecut; și în vreme ce partida ciocoilor cu noua partidă fanariotă reîntemeiată la 1830 își dispută puterea..., o jună partidă națională se întocmește și își ia de misie d-a continua programa revoluției de la 1821 și d-a realiza întru tot dorințele și trebuințele poporului, surpînd ciocoismul și fanariotismul și înălțînd romînismul la putere. Ca la 1821, partida națională voiește a mîntui poporul prin popor, adecă este o partidă revoluționară. Ea nu era numeroasă, dar era jună și înfocată și știa că adevărul și viitorul e cu dînsa, că mulți în fundul inimei lor simt și gîndesc ca dînsa și că stindardul ei va fi împregiurat de o mulțime de prozeliți în ziua ce îl va înălța. Nerăbdătoare de lucrare, ea se ispitește la 1840 a preluda la o mișcare; dar timpul nu sosise și ea nu izbutește alt fără numai a înscri vr-o cîteva nume mai mult în șirul martirilor libertății romîne. De atunci își mărginește lucrarea în propaganda tainică și de față a ideilor, în scrieri literale și caută a pregăti revoluția viitoare și a formula sinteza ei. Ideile și interesele poporului se prefăcuseră și revoluția așteptată nu se mai putea mărgini în sinteza de la 1821. Acum nu era de agiuns a voi numai ca statul să se facă romînesc; trebuia încă a dezlega problemul sărăciei poporului, a da o altă organizație proprietății, baza societății, a bogăției și fericirei publice. Zdrobind Regulamentul care monopolizase statul, proprietatea pămîntului și capitalul în mîinile ciocoiului, era

neapărat a proclama: democratizarea statului prin egalitatea drepturilor, a pămîntului prin împroprietărirea țăranilor și a capitalului prin instituțiile de credit organizate de stat. D-aci nevoia d-a opera o revoluție democratică și socială. Astfel fu programul Revoluției de la 1848.

Într-acest chip vedem că printr-atîtea stavili, războaie, vărsări de sînge, chinuiri, în șirul veacurilor istoria ne arată revoluția ducînd pe nația romînă din prefaceri în prefaceri, în calea acelii legi universale a dezvoltării istorice a națiilor: *înălțarea plebeianismului la putere* sau, dupe cum o formulăm noi, *întregirea romînului, vecinul, serful Veacului de mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean și de nație*. Într-adevăr, în această ochire istorică văzurăm că statul din *domnesc* sau absolut s-a făcut *boieresc* sau aristocratic, apoi *fanariot* sau orășenesc (bürger), apoi *ciocoiesc* sau biurocrat, și acum este pe cale a se face *romînesc* sau democratic[1]. Asemene poporul din *rob* se preface *serf*, apoi *proletar*, apoi *posesor*, și acum azvîrle cea mai din urmă exploatație și este a se face *proprietar*. Și fiecare din aceste transformații succesive a fost un progres pe lîngă starea de mai nainte și a născut un progres.

Revoluția de la 1848 căută a reîntregi pe romîn numai în drepturile sale de om și de cetățean, fără a căuta a-l reîntregi în drepturile sale de nație.

---

[1] Sunt unii moderați care propun ca o tranzacție ca să se întindă drepturile politice la starea de mijloc, la negustorime numai, adecă a se întocmi un stat negustoresc sau orășenesc, fără a se gîndi că aceasta ar fi a reîncepe epoca fanarioților, căci acum, ca și în acea vreme, starea de mijloc la noi e streină. Numai întocmind statul romînesc sau democratic putem absoarbe clasele corupte de sus în popor și a întineri și împuternici statul (n.a.).

....

....

Vrem să fim o nație una, puternică și liberă prin dreptul și datoria noastră, pentru binele nostru și al celorlalte nații, căci voim fericirea noastră și avem o misie a împlini în omenire.

....

Aceste condiții de putere de care avem nevoie nu le putem găsi decît în solidaritatea tutulor romînilor, în unirea lor într-o singură nație, unire la care sunt meniți prin naționalitate, prin aceleași limbă, religie, obiceiuri, simtimente, prin poziția geografică, prin trecutul lor, și în sfîrșit prin nevoia d-a se păstra și d-a se mîntui.

Daca naționalitatea este sufletul unui popor, daca cîtă vreme el păstrează acest semn caracteristic al individualității sale, acest spirit de viață, el este învestit cu dreptul neprescriptibil d-a trăi liber, unitatea națională este chezășuirea libertății lui, este trupul lui, trebuincios ca sufletul să nu piară și să amorțească, ci, din contră, să poată crește și a se dezvolta.

Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tutulor bărbaților noștri cei mari care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului spre a o manifesta lumei. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră și muriră. Pentru dînsa Mircea cel Bătrîn și Ștefan cel Mare se luptară toată viața lor îndelungată și traseră asupră-le năvălirea îngrozitoare a turcilor; pentru dînsa Mihai cel Viteaz cade ucis în cîmpul Turda; pentru dînsa Șerban Cantacozino bea otravă; pentru dînsa Horia moarte cumplită pe roată sufere. Desele războaie între Moldova și Țara Romînească n-avură altă pricină: luptîndu-se pentru supremație, aceste țări se luptau pentru unitate.

Dar din nenorocire, domnii și boierii țărilor, inspirați de simtimentul egoist și individual, nu își ziseră: suntem cu toți romîni, suntem frați, ai să ne unim țările împreună; ci ziseră: suntem moldoveni sau munteni, să ne supunem nouă Țara Muntenească sau țara Moldovei. D-aci iscară susceptibilități și împerecheri[1] fatale, care împiedecară unirea de obște dorită. Aceea ce *concuista* n-a putut isprăvi, *frăția* o va face. Aceea ce voievozii noștri cei mari cu vitejia lor n-au putut, Poporul armat și întărit de *un principiu* o va putea.

....

....

Revoluția de la 1821 a strigat *dreptate* și a vrut ca tot romînul să fie liber și egal, ca statul să se facă romînesc. Ea fu o revoluție democratică.

Revoluția de la 1848 a vrut ca romînul să fie nu numai liber dar și *proprietar*, fără care libertatea și egalitatea e minciună. Pentru aceea adăugă la deviza sa cuvîntul *frăție*, această condiție de căpetenie a progresului social. Ea fu o revoluție socială.

Revoluția viitoare nu se mai poate mărgini a voi ca romînii să fie liberi, egali, proprietari de pămînt și de capital și frați asociați la fapta unui progres comun. Ea nu să va mărgini a cere libertatea dinlăuntru care e peste putință a dobîndi fără libertatea dinafară, libertatea de supt domnirea streină, ci va cere unitatea și libertatea națională. Deviza ei va fi: *dreptate*, *frăție*, *unitate*. Ea va fi o revoluție națională.

Aceasta este calea ce va lua revoluția romînă în viitor.

Și numai atunci cînd războiul sfînt va mîntui nația de apăsarea streinilor și o va reîntregi în libertatea și

[1] dezbinări.

unitatea sa, adunarea poporului, *Constituanta*, va putea să realizeze în pace toate reformele politice și sociale de care el are nevoie și să constituieze domnirea democrației, domnirea poporului prin popor.

A crea o nație! O nație de frați, de cetățeni liberi, aceasta este, romîni, sfînta și marea faptă ce Dumnezeu ne-a încredințat. În zadar veți îngenunchea și vă veți ruga pe la porțile împăraților, pe la ușile miniștrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiți gata, dar, a o lua voi, fiindcă împărații, domnii și boierii pămîntului nu dau, fără numai aceea ce le smulg popoarele. Fiți gata dar a vă lupta bărbătește, căci prin lucrare și jertfire, prin sîngele vărsat, poporul dobîndește cunoștința drepturilor și a datoriilor sale. Ziua izbîndirei, ziua dreptății se apropie, în care se vor rădica popoarele ca să mături rămășița tiranilor dupe fața pămîntului. Atunci vă veți rădica și voi toți ca unul și veți începe lupta națională, lupta mîntuirei. Atunci nu veți mai fi singuri în fața dușmanului, ci toate popoarele Europei vor alerga într-agiutorul vostru și vor sta împreună cu voi, căci acum toate au simțit că au unul și același dușman, și că mpreună unite trebuie să se lupte în contra lui. Voi însă veți avea norocirea și gloria de a-l întîmpina mai întîi, d-a sta în avangarda civilizației în contra barbariei ca în Veacul de mijloc, dar ca atunci laurele ce veți dobîndi va crește în mîna voastră și va umbri universul.

Pînă atunci, pînă cînd ceasul ridicării generale va suna, stați în liniște. Lucrați numai spre a vă întări brațele și inima și a vă îmbărbăta în credință și spre jertfire; sprijiniți inimile slabe și îndoioase, propoveduindu-le adevărul care luminează și dă putere; însuflețiți iubirea țării și înviați simtimentul național și ura tiraniei; pătrundeți-vă de sfințenia vieții sociale

și de datoria ce Dumnezeu ne impune ca să trăim, să muncim, să suferim și să ne jertfim pentru binele omenirei. Nu vă desperați de suferință, căci suferința, știți, e condiția esențială a dezvoltării morale. Nu vă lăsați a fi înșelați de dușmani ce caută acum a se folosi de durerile voastre ca să vă tîrască în căi afurisite, să vă facă să vă sculați fără vreme și singuri și să vă poată astfel pierde cu înlesnire. Așteptați în răbdare ziua preaursită, ziua mîntuirei.

Ca să ne putem pregăti din vreme pentru acea mare zi, ca să ne putem lămuri ideile, ca să concentrăm într-un mănunchi și supt un stindard toate elementele de putere națională, ca să avem un mijloc prin care gîndirea noastră să zboare în inima poporului, am hotărît a începe această publicație[1].

Bărbăție și credință, frați romîni! Dumnezeu în cer și omenirea pe pămînt muncește pentru noi!

Paris, 16 septemvrie 1850

---

[1] Este vorba de *Romînia viitoare.*

TRECUTUL ȘI PREZENTUL

Malheur, malheur à la nation où ceux qui ne sont point outragés ne haïssent pas autant l'oppresseur que l'opprimé lui-même pourrait le faire[1].

Mirabeau

I

Sunt adevăruri d-acelea care dau pe față toate rănile unei nații, care aruncă lumină asupra căderii poporului ș-asupra cauzii acestei căderi și care explică mii de neînțelesuri — adevăruri care nu sunt niciodată destul de repetate și pe care adesea, stăpîniți de un sentiment de egoism național, le ascundem. Sunt suvenire care trebuiesc neîncetat chemate în memoria popo[lu]lui, pentru a-i sluji de term de comparație între starea lui prezentă și trecutul său glorios. Suvenire sublime care de multe ori îl luminează asupra soartii sale, îl trag din adormire, din nepăsare și deșteaptă în inima lui demnitatea de om și entuziasmul libertății. Am atins amîndouă coardele, dar foarte slab. Scopul meu e d-a da un exemplu la oamenii mai capabili.

Cine, privind starea prezentă a romînilor, nu s-a simțit pătruns de durere? Romînii în care elementul de viață e puternic, romînii înzestrați de natură cu

[1] Vai, vai de națiunea în care cei de loc loviți nu urăsc într-atît opresorul, pe cît ar putea s-o facă oprimatul însuși.

toate facultățile cerute pentru o dezvoltare mare morală și intelectuală, vegetează azi în mijlocul vieții și mișcării generale. Pentru ce această adormire? Istoria străbunilor, bogată de suvenire glorioase, nu-i deșteaptă? Urmași ai romanilor care dictară legi lumii d-atunci, nu-și aduc aminte de originea lor? Nu-și aduc aminte de luptile strălucite ale părinților lor, de laurii cîștigați pe cîmpul de bătaie? Vorbele Independență, Patrie, Naționalitate! nu cheamă în inima lor nici o simțire nobilă? Ele odată făcea să tresară pe romîn, îl umplea de entuziasm și-l grăbea în rîndul vrăjmașilor unde murea sau ieșea triumfător. Romînul e trist și descurajat. Pentru ce? Pentru ce țara e-mpărțită și supusă la streini?

Sunt triste aceste întrebări pentru un romîn; sunt triste, căci îi dau starea pe față; dar sunt folositoare, căci îl face a se gîndi, căci îl silește să cate răul și să-l dezrădăcineze.

Cea dintîi condiție a dezvoltării morale a unui stat, a existenții lui politice, e libertatea popo[lu]lui și egalitatea de drepturi. Unde popolul nu e liber, unde egalitatea nu domnește, acolo nu e viață. S-alergăm la Istorie. Să luăm popolul nu din origina sa — căci fu un timp în care el fu mare, în care faptele lui sunt uriașe: era liber și nimini nu-i tăgăduia dreptul său, — dar de cînd se născu privilegiul, de cînd fu jertfa silii ș-a înșilăciunii unei clase de uzurpatori. D-atunci îl vedem că scade neîncetat, pînă-n zilile noastre.

Azi toți cunoaștem poziția popolului și apatia în care e căzut; și nu e nici o inimă de romîn care să nu se fi revoltat în contra legilor barbare — legi de privilegiu care-l făcură atît să sufere și care stinseră în inima lui fibra simtibilității și a instinctului național. L-am văzut adesea pe țăran despicînd cu greutate, în arșița soarelui, brazda rebelă. L-am văzut

aruncînd în pămînt sămînța roditoare: inima-i era tristă, fruntea plecată spre pămînt și suferința zugrăvită în față. Era gînditor — nu la trecutul lui strălucit, nu la părinții lui care poate deteră mai mult d-o lovitură, poate chiar sîngele și viața în pămîntul udat atunci de sudoarea lui. El a pierdut acele suvenire. Religia tradiției e foarte puțin păstrată de dînsul: abia-și mai aduce aminte în cîntece de domnul Zor și Troian. Cînd găsește cîte o săgeată de fier îngropată de timp cu osemintele celor morți în cîmpul de bătaie, nu știe decît că e din vremea lui Han-Tatar. Mai departe, nimic. Se gîndește la starea lui, se gîndește că muncește, seamănă pentru viitor, dar nu se bucură nici el, nici copiii, nici femeia de secerișul fericit care l-ar răsplăti de toată munca. Asta e dreptul țăranului în țara lui. Astfel ne explicăm durerea și descurajarea popolului.

O mai repetez, romînul a pierdut urma tradiției lăsată de străbuni; și starea lui de mizerie l-a făcut să uite în multe locuri și origina sa cea nobilă. Pierzînd suvenirea faptelor celor mari, speranța în viitor și sentimentul misiei sale, romînul și-a pierdut și credința. Devenind proletar, vorbele Patrie și Naționalitate nu mai avură nici un înțeles pentru dînsul. Entuziasmul se stinse în inima lui. Astfel se explică adormirea popolului.

Abuzul ș-a făcut totd'auna loc în societate. Istoria omenirii nu ne înfățișază decît lupta necontenită a dreptului în contra tiraniei: a unei clase dezmoștenită de dreptul său în contra uzurpatorilor ei; luptă arzătoare care adesea avu caracterul unei răzbunări, luptă fără sfîrșit, căci se urmează încă în timpurile de azi și se va urma pînă cînd va mai fi umbră de tiranie, pînă cînd popoarele n-or fi întregite în drepturile lor și egalitatea n-o domni în lume. Poporul nostru

a avut și el Grahii lui, n-a căzut fără a se lupta; adesea inspirat de geniul libertății s-a sculat pentru a-și redobîndi drepturile. Astfel se urmară lucrurile pînă azi. Dacă Poporul a cîștigat în drept, în faptă e mai ca în timpul trecut; cu deosibire că azi, chiar lupta a început a se slăbi.

Starea poporului ne dă o măsură de înflorirea și înaintarea unei țări. Romînia a început a scădea din gloria ei de cînd poporul începu a pierde din vechile lui drepturi, de cînd se ridică clasa boierilor și robi pe țăran, de cînd țăranul fu despuiat de proprietate, în sfîrșit de la moartea lui Mihai care trase cu sine în mormînt și libertatea țăranului. Epoca aceea fu foarte fatală existinții nației, d-atunci țara n-a mai avut nici un minut de fericire, nu se mai străluci în fapte mari, se slăbi și se ruină, se stinse vechea bravură și inteligența poporului; țara scăzu neîncetat trecînd din stăpînirea unei clase în stăpînirea altia; drepturile ei politice fură călcate în picioare, tractatele uitate. Dobîndirăm protectori. Romînia dezunită, fără putere, fu împărțită de vecini după placul lor. Mulți, socotind că e aproape de mormînt, vrură a-i da cea din urmă lovitură: tăgăduind chiar existința naționalității romîne. Ridicarea lui Tudor fu deșteptarea nației: d-atunci începu a se forma partida națională; d-atunci țara începu a mai da semne de viață.

II

Cînd romînii ocupară pămîntul Daciei, toți erau liberi și egali; se bucurau toți de aceleași drepturi. Pentru aceea ni s-arată așa de mari în cursul acelii perioade. Să ne aducem aminte de tăria lor de carac-

ter în tot timpul invaziei barbarilor, de religia cu care-şi păstrară limba şi obiceiurile într-un timp cînd toată Europa fierbea, cînd nu era stabilitate în nici o parte, cînd popoarele împingea popoare, cînd pe ruinile imperiului roman se forma noi state. Negreşit, a trebuit romînilor un curagiu şi o virtute foarte mare ca ei, o mînă de oameni, să se poată strecura printre barbari şi să-şi poată păstra naţionalitatea neatinsă. Să ne aducem aminte de romîni supt prinţii lor adevărat mari, care personifiară în sine puterea naţiei. Toată perioada aceea e bogată de fapte mari. Luptele glorioase supt Mircea, Ştefan, Uniad, lupte date pentru independinţă şi religie în contra islamismului barbar şi fanatic, lupte necurmate în care romînii îşi acoperiră armele de laurii biruinţii apărînd cu bravură creştinătatea, sunt o dovadă de ceea ce era romînul atunci. Să ne aducem aminte, în sfîrşit, de epoca lui Mihai, în care romînul atinse culmea mărimii, care ne-a lăsat cele mai glorioase pagine în analile ţării. Cine nu s-a entuziasmat, citind bătăile lui Mihai? Cine n-a admirat geniul şi bărbăţia lui? Călugăreni! Termopile ale romînilor! Cîte inimi nu tresar la suvenirea ta! cîte suflete nu aprinzi! cîte braţe nu armezi! Cînd romînul ş-ar pierde de tot credinţa, cînd orice schinteie de patriotism s-ar stinge în inima lui, numele tău singur ar fi în stare să-l ridice, să-l entuziasmeze şi să-l facă a muri luptîndu-se sau a triumfa!

Era brav atunci romînul. Inima sa era deschisă la toate sentimentele sublime, avea o credinţă tare în puterea şi în misia sa, credinţă care-i ridică curagiul pînă la eroism şi îi dete un caracter vrednic de timpurile antice. Patrie şi Independenţă nu era vorbe deşarte pentru dînsul. Se lupta cu bărbăţie, căci se lupta pentru pămîntul şi vatra sa, căci ţinea minte că pă-

rinții lui se luptaseră pentru dînsele, căci păstra cu scumpătate religia suvenirilor, și nu suferea ca streinul să profane mormintele strămoșilor săi. O vorbă, și țara era în picioare; și trebuia să triumfe, căci poporul se lupta pentru independența lui.

Romînul își simțea atunci demnitatea. — Purta fruntea sus. — Muncea precum se lupta, căci știa de la părinții lui că munca e sfîntă. Brazda i se părea ușoară gîndind la femeie și copii. Supt mîna lui cîmpia se acoperea de holde aurite.

Deosibirea e mare între romînii de azi și părinții lor. Starea lor e nesuferită. E una din acele poziții din care poporul deșteptat, sau se ridică mare, triumfător și recîștigă independența dinafară și libertatea dinlăuntru, sau sufere în nemișcare cerșind dreptul d-a trăi de la celelalte nații! Trebuie s-alegem.

III

Omenirea nu e staționară. Ea înaintează neîncetat străbătînd orice împiedicare spre ținta arătată de degetul lui Dumnezeu. Dezvoltarea ei se urmează regulat după legile fixe ale progresului. Cei ce mai tăgăduiesc azi mișcarea sunt puțini. Dacă mai sunt, vază trecutul: cîte schimbări! cîte prefaceri! atît în lumea morală cît și în cea materială. Tiranii pot îndoi cruzimile, pot întrebuința toată puterea lor pentru a opri progresul. Nu vor izbuti niciodată. Ideea își face loc și străbate în inima poporului. Inteligența nimicește planurile tiranilor: e lege ca dreptatea și adevărul să triumfe asupra puterii și minciunii. Puterea nu mai face azi dreptul; și un om nu se mai poate ridica în fața lumii, ca uzurpator al suve-

ranităţii poporului, şi a zice: *„Statul e în mine"*. Popoarele, pentru cea mai mare parte nu-şi mai pleacă capul la gestul unui monarh. Azi chiar despotismul recunoaşte suveranitatea lor. Azi popoarele cercetează mai 'nainte d-a crede; religia lor e convicţia. Dacă unile mai sunt în sclavie, cauza e că nu sunt luminate. Să luminăm dar poporul dacă vrem să fim liberi, dacă vrem să intrăm în solidaritatea naţiilor, dacă avem sentimentul datoriei, dacă vrem să împlinim în lume o misie oarecare.

Revoluţia de la 1848 a fost o revoluţie pentru Popor, iar nu o revoluţie făcută de popor. Ea fu făcută de orăşeni şi de junimea luminată[1]. Poporul la început o îmbrăţişă cu focul şi energia care-l caracterizează; ea îi arăta steaua mîntuirii care de mult se eclipsase din vederea lui. Dacă el mai tîrziu pierdu din credinţa care avea la început într-însa, cauza fu guvernul său. Trebuie s-o mărturisim, fu un guvern slab[2]. — Dar să nu mai venim asupra trecutului. Noi credem că cei din guvern ş-a recunoscut greşelile: e destul pentru a le întinde o mînă frăţească. — Dacă revoluţia căzu astfel, cauza fu că avea un caracter mic, că se mişca într-o sferă puţin întinsă, că îi lipsea adevăratul element care dă viaţă şi mărime unei mişcări: universalitatea romînilor; că revoluţia nu fu insurecţia generală a Romîniei, ci numai o mişcare

---

[1] În sensul că aceştia au iniţiat-o. Bălcescu scoate în relief în scrisori şi în unele lucrări ale sale, ca de exemplu în capitolul XIII al cărţii a II-a din *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul*, rolul determinant al maselor în revoluţia din 1848.

[2] Vezi proclamaţiile în care guvernu se contrazice singur. Într-o zi declară că poporul să nu mai plătească clacă, dijme etc. şi a doua zi, desfăcînd ce făcuse, proclamă că poporul să aibă a se conforma după Regulament. Revoluţia era făcută pentru desfiinţarea lui (n.a.).

provincială. Să luminăm poporul, să-l facem să simță trebuința unirii, dacă vrem să facem o revoluție adevărat democratică.

Vorba unire e azi în toate inimile. Toți o voim; dar nu unirea părinților noștri prin sabie. Mihai singur agiunse prin geniul său la o asemenea unire, și geniul său nu fu destul pentru a o consolida. Ea căzu. Vrem unirea morală; vrem ca tot romînul să simtă trebuința ei și s-o dorească. Numai ea e vecinică. Pentru aceasta iar trebuie luminarea poporului.

Junime romînă! Timpul grăbește să ne ridicăm caracterile, să smulgem egoismul din inima noastră, să ne pătrundem de misia romînilor. E timpul de lucru și d-o gîndire serioasă. E timpul să ne dăm mîna, să formăm o unire frățească și să jurăm, p-atîția secoli de sclavie, că nu vom pregeta pînă nu vom lumina poporul. Datoria noastră e mare: trebuie să știm a ne ridica pînă la dînsa. Trebuie s-arătăm că în junie e entuziasmul lucrurilor mari și devumentul[1] pentru adevăr.

---

[1] *dévouement* (fr.) — devotament.

ROMÎNII SUPT MIHAI-VOIEVOD VITEAZUL

CARTEA A II-a

CĂLUGĂRENII
(Aprilie 1595 — dechemvrie 1595)

I

Moartea sultanului Murad III și înalțarea lui Mahomed III. Noul sultan își ucide frații

Încă de la cele dintîi triumfuri ale romînilor din această iarnă, spaima și groaza ce coprinsese tabăra și ținuturile de margine ale împărăției turcești intrară și în Constantinopol și pătrunseră pînă și în seraiul unde trăia trai desfătat și fără grijă, desfrînatul sultan Murad III. Vaietele și cîrtirile poporului, demoralizarea ostașilor, a ianicerilor chiar, cari nu mai vroiau a merge la război supt pricinuire că nu li să plătesc lefile, îl înfioră de frică și îl sili a se gîndi și la trebile împărăției sale. Vistieria fiind sleită cu totul, el fu silit a lua din casa sa bani spre a mulțămi oștile ce cîrteau cu obrăznicie, făcînd adesea și răscoale. Spre a îmbărbăta duhurile spăimîntate ale ostașilor de pe margine, le trimise steagul cel sfînt ce se zicea a fi fost al prooroculul Mahomet, și care, luat de mai nainte de la Eghipet, fusese pînă în acea iarnă cu sfințenie păstrat la Damasc. Dar ființa de față a steagului proorocului chiar nu putu încuraja pe ostași, carii acum, cu totul demoralizați, nu mai îndrăzneau a da față cu dușmanul. Sultanul porunci atunci

a se face rugăciuni publice în piața cailor (at-meidan, hippodrome), în dosul arsenalului; vezirii, șeicii, legiștii și prezidenții cancelariei stătură acolo de față din porunca lui. Veștile ce mai veniră de la Dunăre adăogară amarul inimei sale și îi pricinuiră moartea pe care el o presimți mai dinainte și o grăbi printr-o temere superstițioasă. Saatgi-Hașan (Hașan ceasornicarul), comisul său favorit, visă un vis în care giuca o rolă cu sultanul Suleiman, șeicul Emir Eștilci și sultanul Murad. Visul acesta era așa de ciudat încît el nu să putu opri a-l descri stăpînului său. Duhul superstițios al lui Murad III se impresionă foarte de acest vis, și trei zile dup-aceea, apucîndu-l cîrcei la stomah, crezu că i s-a apropiat ceasul morții. El porunci atunci comisului său să jertfească cincizeci și două oi, din care patru negre, opt pestrițe și patruzeci albe, după cum spusese moșul său Soliman în visul lui Hasan; și spre a-și împrăștia posomorîta-i melancolie, se duse în grădinele seraiului și se odihni în chioșchiul zidit de curînd de Sinan-Pașa pe malul Bosforului, de unde din două părți se vedea sosind corăbiile în port. Acolo, peste obiceiul său, porunci muzicanților odăii sale să zică un cîntec de jale ce începea prin aceste cuvinte: *„Sunt împovărat de sarcina relelor mele. O, moarte! fii, într-această noapte, mereu alături cu mine!“* Îndată două galere eghiptene înaintară spre port; tunurile lor salutînd, curmară aceste cîntări jalnice, făcînd să plesnească geamurile chioșchiului și să cază în bucăți. Această împregiurare foarte naturală fu privită de Murad ca un semn rău. „Odinioară, zise el, tunurile flotei întregi n-au făcut nici o sminteală acestor ferestre și acum tot să zdrobește la zgomotul artileriei acestor galere; văz că s-a sfîrșit cu viața mea ca și cu chioșchiu!“ Și lacrămi inundară obrajii și barba sa.

Sculîndu-se apoi d-acolo, el intră în odaia sa, unde se azvîrli pe o sofa cu inima apăsată de temere și mîhnire. Chiar în noaptea aceea își dete sufletul (16 ianuarie 1595). Moartea lui fu ținută secretă pînă sosi fiul său Mahomet de la Magnesia (28 ian. 1595), care fusese la vreme înștiințat de mumă-sa, venețianca Baffa. Îndată ce dezbărcă la chioșchiul lui Baiazid, tunurile seraiului și pristavii[1] în piețe vestiră moartea lui Murad III și înălțarea lui Mahomed III. Toți slujbașii alergară spre a-i aduce închinațiune. Noul sultan era un prinț crud, afemeiat și înmuiat de tot prin plăceri, care îl făcură de pierdu înfocarea ce avea mai întîi spre război. După ce săvîrși îngropăciunea tatălui său cu multă pompă, Mahomed III porunci să-i aducă înainte pe toți frații săi, în număr de nouăsprezece. Acești feciori și douăzeci și șapte fete rămăseseră numai din o sută doi copii ce avusese Murad III cu deosibite neveste. Mahomed, cu o fățarnică milă, mîngîie temerile fraților săi și față cu dînșii dete porunci pentru ceremonia tăierii lor împregiur; dar ducîndu-i apoi în camere despărțite, pentru ca vaietele lor să rămîie tăinuite, trimise muți cu fatalul lațiu de-i sugrumă pe toți. Din aceste nenorocite jertfe ale unui obicei barbar, patru luaseră oarecare grad de dezvoltare, fiind crescuți cu multă îngrijire. Acela ce da mai multe nădejdi era sultan Mustafa, împodobit cu cunoștinți literale, care aflînd moartea tatălui său exprimă presimțirea soartei sale într-un distic elegiac. Dup-aceea, sultanul porunci să arunce în mare șaptesprezece roabe însărcinate ale tatălui său. A doua zi el puse de aduse înainte-i trupurile fraților săi omorîți, le închise în sicrie de

[1] *pristav* — crainic.

chiparos, le împodobi cu turbanuri și pene de erodiu și cu alai mare le duse de le îngropă lîngă tatăl său.

II

Starea împărăției turcești. Proorocii răspîndite între turci și creștini despre căderea acestii împărății

Această nouă stăpînire, care începea printr-un așa de sîngeros ospăț de frați, fu priimită de osmanlii cu o tristă presimțire. Niciodată pîn-atunci împărăția otomană nu se aflase în așa cumpănă de pieire. Oștirile din Constantinopol, nemulțămite că sultanul fără știrea lor s-a urcat pe tron, îl priimiră cu o răscoală înfricoșată, prădară orașul, vrură a izbi și saraiul și d-abia cu vărsări mari de bani ce li se făcu, se liniștiră. Dinafară, împărăția era pustiită de romîni, bulgari, sîrbi, unguri răsculați, a căror pildă toate celelalte popoare creștine din Turcia sta gata a urma. Armatele musulmane, demoralizate cu totul, fugeau de bătaie, în vreme ce stau semețe și adesea se răsculau asupra căpiteniilor lor. Pe lîngă acestea, o foamete cumplită coprinsese atît taberile de margine, cît și Constantinopolul; și, ca cum paharul relelor nu era destul de plin, îngrozitoarea ciumă își împreunase pustiirile sale. Atunci, în acele grele și amari minute, turcii, acești crunți și trufași concheranți a șaptezeci de popoară, stau înmărmuriți și cu durere întorceau ochii către pustiile Asiei, de unde au venit, și unde cred că sunt meniți a se întoarce. Proorocii, ce de mult circula pintre mahometani, făceau pe acest popor fatalist, mistic și crezător în minuni, a crede că acel ceas atît de temut acum a sosit. Se zicea într-adevăr

că proorocul Mahomet murind fu întrebat cîtă vreme va ţinea statul şi religia sa, şi că el nerăspunzînd nimic, ridică numai mîinile sale în sus arătînd cele zece degite, aceea ce sectatorii[1] Coranului tălmăciră că va să zică zece, o sută sau o mie de ani. Apoi celelalte două soroace trecînd, rămăsese sorocul fatal de o mie de ani, care tocmai atunci să împlinise. Se credea şi se zicea încă că precum oraşul Constantinopolului şi-a tras mărimea de la un Constantin, şi apoi a fost luat şi zdrobit supt un alt Constantin, şi precum împărăţia romană a început a înflori mai cu seamă supt un August şi se pierdu supt un alt August, asemenea şi oraşul Constantinopolului şi împărăţia grecească, coprinse de un Mahomet, are să se zdrobească şi să se prăpădească supt un alt Mahomet; şi toţi bănuia că acest nou sultan cu numele Mahomet va fi cel preursit pentru căderea împărăţiei. Se mai zicea încă că la anul 1453, cînd s-a luat Constantinopolul de sultan Mahomet II, se ivise o proorocie care spunea că acest oraş va intra iarăşi în stăpînirea creştinilor după 12 *ani-luni* — socoteală arabică după care într-un an-lună vine 12 ani d-ai noştri — adecă după 12 ori 12 ani sau după 144 ani. Aceşti ani, adăogîndu-se la 1453, dau anul 1597, ce era preursit pentru căderea împărăţiei turceşti. Mult mai multe şi mai curioase era proorociile ce circulau pintre creştini şi înflăcărau de nădejde imaginaţiile lor. Era nişte proorocii vechi ale lui Metodie, episcopul de la Patras, ale lui Leon împăratul, filozoful cu tablourile profetice ce i se atribuia şi care vestea surparea împărăţiei turceşti de către un om de viţă veche: „Iată păstorul, zicea această din urmă proorocie, care va ucide pe lupul ce dorea să mănînce oaia; păstorul îl va ucide

[1] *sectator* — adeptul unei opinii; aci comentatorul Coranului.

și îl va găsi om. Astfel va pierde cel ce a stăpînit prin silă". Apoi venea proorociile lui Merlin, care zicea că unul încoronat cu trei coroane va zdrobi împărăția turcească și că înainte de această dărîmare va cădea asupră-i o boală urîtă și groaznică (precum era ciuma de atunci). În sfîrșit, cea mai răspîndită proorocie era a astrologului Antonie Torquat de la Ferrara, care trăise pe la 1480, pe timpul lui Matei Corvin, craiul Ungariei. El pretindea că împărăția otomană va cădea cînd va ajunge la al treisprezecelea sau al paisprezecelea sultan și nu va trece mai mult de anul 1596; căci atunci i se va întîmpla un ce groaznic și de moarte, din pricină că murind sultanul domnitor se vor ivi atîtea certuri și lupte între cei mai mari ai statului, încît se vor sfîșia unii pe alții și asemenea vor păți și de către streini. Atunci creștinii vor lua înapoi Ungaria și vor face multe năvăliri în împărăția turcească, care va fi încă necăjită și de o mare ciumă și de o foamete crudă. Apoi creștinii îmbărbătați și îndrăzneți, cu atîta înfocare, grabă și puteri vor trece marea, încît toată creștinătatea se va vedea deodată în arme la răsărit, unde parcă mai mult ar fi zburat decît trecut. Atunci turcii se vor creștina, și ambele biserici, și ambele împărății se vor face una supt un singur împărat creștin. Apoi pe lîngă aceea că Mahomed III se întîmplase a fi al 13-lea sultan după Osman cel dintîi, ciuma, foametea, războiul, moartea sultanului Murad, răscoala oștirilor, sfîșierile celor mari, între partidele dușmane ale vizirilor Sinan și Ferhad, toate să împreunase spre a da temei acestii proorocii. Dar cea mai bună proorocie, observează foarte bine un analist contimpuran, ar fi fost sabia și unirea creștinilor; nenorocire numai că această din urmă, ca întotd'auna cînd se făcu ase-

menea legături în contra turcilor, lipsi, și astfel toate proorociile rămaseră zadarnice și ieșiră de minciună.

III

Ferhat-Pașa se numește vizir în locul lui Sinan și pornește asupra Țării Romînești. El declară Moldova și Țara Romînească pașalîcuri

Cîteva zile după întronarea noului sultan, Sinan-Pașa fu scos din vezirat și surghiunit la Malgara, iar în locu-i se numi rivalul său Ferhat-Pașa (16 fevruarie 1595), care totdeodată priimi și comanda mai presus a armatei, cu poruncă d-a porni asupra Țării Romînești. Se zicea că Ferhat ar fi izbutit a surpa pe Sinan-Pașa încredințînd pe sultanul cum că Mihai-Vodă și Sigismund Bathori s-au revoltat numai din ura ce aveau către Sinan, iar nu din ura lor către turci. Ferhat-Pașa, poreclit *Characlan* (șerpele negru), era de origină arnăut. El fusese crescut în sarai și deosibindu-se în toată vremea prin vitejia și înțelepciunea sa, ajunse iute în cele mai mari slujbe ale împărăției, și acum pentru a doua oară fu învestit cu puterea vezirească. Noul mare vizir adună îndată la divan pe toți vezirii, pe muftiul[1], pe cadiascheri[2], [pe] nisangiul[3], pe cei patru deftedari[4], precum și pe agii[5] ienicerilor și ai bulucilor[6], spre a se sfătui

[1] *muftiu* — cel mai înalt grad religios al mahomedanilor.
[2] *cadiascher* — judecător militar.
[3] *nisangiu* — demnitar avînd sarcina desenării monogramei sultanului pe diplome.
[4] *deftedar* — ministru de finanțe.
[5] *agà* — ofițer turc.
[6] *buluc* — companie de soldați.

dacă trebuie să se îndrepteze spre Buda, sau spre Țara Romînească. Divanul se învoi l-această din urmă părere. Vezirul porunci la toți pașii vecini a-și concentra oștirile la Rusciuc, unde să se adune și materialurile cu lucrătorii trebuincioși spre a face pod pe Dunăre; paza acestui post pînă la sosirea sa fu încredințată lui Lala-Mahomed-Pașa, beiler-bei[1] de Anatolia, care și porni îndată spre Dunăre. Beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pașa, care se numise în locul lui Muhamed-Pașa, feciorul lui Sinan-Pașa, și care tot într-o vreme comanda cetatea Vidinul, a priimit poruncă să pregătească această trecere. Pe cînd marele vizir se ocupa cu multă activitate în Constantinopol cu pregătirile îngrozitoarei sale expediții în contra Țării Romînești, o răscoală a spahiilor aprinsă prin zizaniile vrăjmașilor săi Sinan-Pașa și Cicală-Pașa turbură liniștea capitalei și era p-aci a-l răsturna din vizirat și a-i repune și viața; dar prin vărsări de bani și sprijinul ce avea de la ieniceri, putu lesne a o risipi (21 aprilie 1595). După domolirea acestei răscoale, marele vizir ieși cu alai din Constantinopol joi în 26 aprilie, și tabărî[2] la Daud-Pașa, ducînd cu sine 10.000 ianiceri supt Zagargi-Pașa și toată călărimea cu leafă ce rămăsese la Poartă și călărimea streină atît din aripa dreaptă, cît și din aripa stîngă. Corturile armatei se scoseseră cu cîteva zile mai 'nainte; și să armase zece galere pe care încărcîndu-le cu tunuri și alte muniții, le porniră la Varna, de unde pe Dunăre să se urce pînă la Rusciuc. Al doilea vizir, Ibraim-Pașa, fu numit caimacam în lipsa lui Ferhat și rămase în Constantinopol împreună cu aga ienicerilor pentru paza orașului și cîrmuirea trebilor împărăției. Cai-

---

[1] *beiler-bei* — guvernatorul turc al unei marî provincii.
[2] *tăbărî* — a așeza tabăra.

macamul era dușman tainic al vezirului, și deși în public se arăta că se ocupă cu pregătirea și adunarea oștilor și a armelor spre a le trimite lui Ferhad, în faptă însă se silea cît putea de risipea toate pregătirile făcute. Văzînd Ibraim-Pașa că vizirul trimitea din cale curier dupe curier scriind sultanului că se apropie de hotarele Țării Romînești cu o mînă de soldați rău armați și că îl roagă a-i trimite îndată oștile ajutătoare, se puse de arătă sultanului că pricina pentru care oștile se adună încet și merg cu greu către hotar nu este, dupe cum se zice, căci lor l-e teamă a merge împotriva romînilor, dar căci ele urăsc pe Ferhat-Pașa și nu vor a se bate supt dînsul cu dușmanul. Spre adeverirea ziselor lui, el scoase de martori, înaintea sultanului, pe muftiul Bostan-Zadeh, pe cadiascherul Baki, pe vizirii Gerrah-Pașa, Hassan-Pașa și pe feciorul lui Cicală-Pașa, toți partizani ai lui Sinan, cumpărați de dînsul cu vr'o cîteva pungi de sechini[1], și care toți adeveriră arătarea lui Ibraim. Acesta începu a face impresie asupra duhului sultanului.

În vreme ce aceste intrigi din Constantinopol urzeau picirea lui Ferhat-Pașa, el înainta în calea sa. Plecînd de la Daut-Pașa în 30 aprilie, ajunse la Ciurli unde porunci de a forma un trup de 1.000 de oameni pușcași și dete lui Husein-Bei comanda spahiilor. Acei 1.000 pușcași se lua din tot locul unde tăbăra armia, și cei ce se înrolau salutau în toate zilele pe marele vezir, înaintea cortului său, pe la trei sau patru ceasuri după-amiazi. În cele dintîi zile ale lunei lui mai, ajunse vizirul la Adrianopol și dete poruncă că va zăbovi acolo zece zile. În 13 mai, pîn-a nu pleca din Adrianopol, vezirul, potrivit vechei și

[1] *sechin* — monedă de aur italiană ce circula pe atunci.

statornicii dorinți a Porții, șterse drepturile ce principatele Moldova și Țara Romînească își păstraseră prin capitulațiile lor și le declară provinții ale împărăției turcești (ijaleti). El numi de pașă în Moldova pe Giafer-Pașa, fostul beiler-bei al Servanului, și în Țara Romînească pe Satîrgi-Mehemet-Pașa; și luînd în privire nădejdea viitoarelor lor venituri, li se puse condiție ca să aibă a ținea fiecare cîte 1.000 soldați cu cheltuiala lor. Fiindcă acum ambele principate era reduse în starea celorlalte provinții ale împărăției, vezirul dete slujba de deftedar în ambele țări lui Mehmed-Bei de la Ieni-Seher, și într-aceeași vreme hotărî 12.000 oameni în leafă drept garnizoană acolo.

IV

Romînii coprind un convoi turcesc pe Dunăre. Izbînzi în Ardeal și Banat împotriva turcilor

Pe cînd acest nor amerințător de groaznică vijelie se apropia de țara lor, romînii aflară că un convoi foarte bogat în bani și bucate trecea din Constantinopol în Ungaria. *„Mirosul acestii prăzi scoate pe acești lei din vizuinile lor și îi împinge a face tot spre a o dobîndi."* Oștile romîne întîmpinară pe apele Dunării pe turcii ce povățuiau acel convoi. Lupta ținu multă vreme cu noroc schimbat pînă cînd curagiul izbuti și ai noștri luară trei corăbii încărcate. Vestea că să apropie armata lui Ferhat-Pașa nu-i putu face a se lăsa de acea dobîndă[1] Cîtva dup aceasta, în Ardeal, Sigismund Bathori trimise pe cel mai vestit general al său, George

[1] *dobîndă* — aici în sensul vechi de: pradă de război.

Borbeli, în Banat, la Caransebeş şi Lugoj. Cu toate că avea cu sine puţini ostaşi, Borbeli coprinse prin silă două casteluri turceşti, anume Bokcsa şi Varsocs; dar, garnizoanele turceşti de la Lipova, Giula, Csanadul şi Ieneu, aflînd prin spioni că oraşul Iofö să afla fără garnizoană, vrură a se folosi de lipsa oştirilor lui Borbeli din Ardeal şi cu puteri unite năvălesc în această ţară, coprind Iofö cu şapte sate dimprejur unde trec tot prin foc şi sabie, şi duc pe locuitori în robie.

Aflînd Bathori aceasta, spre a-şi răzbuna, porneşte din Alba-Iulia o ceată de oştire aleasă de coprinde Totvaragia, măcelărind garnizoana. Această ceată se uni apoi cu Borbeli care bătea Făgetul, şi după ce îl luară, plecară asupra paşii de la Timişoara, care unindu-se cu beii de la Lipova, Giula, Csanad şi Ieneu, cu mari puteri alergau asupra-i. În bătălia însemnată ce urmă, creştinii rămaseră biruitori. Paşa Timişoarei abia scăpă cu fuga, iar beii Giulei şi Csanadului fură prinşi. Viaţa lor numai fu cruţată; toţi ceilalţi prinşi fură ucişi în faţa armiei creştine. În urma acestora, Borbeli merse să bată cetatea Lipova.

V

Prefăcuta propunere de pace ce Sinan în acea iarnă făcu împăratului. Împăratul să găteste de războ[i]

În această iarnă, puterea războiului fiind în Ţara Romînească şi Moldova, Ungaria răsuflă puţin de mişcările armelor. Sinan-Paşa de la Bălgrad, de unde ierna, aflä prin fugarii creştini silinţele şi umbletele prinţilor creştini pentru o mare legătură împotriva

turcilor. Spre a domoli focul cu care creştinii se pregătea la război, meşteşugitul vizir crezu că ar fi bine a face a străluci înaintea ochilor lor o mincinoasă licoare de pace. Spre acest sfîrşit, făcu împăratului o propunere de pace, dar puind condiţii grele, care era încredinţat că nu vor fi priimite. Unile din aceste condiţii era: d-a plăti tributul anilor trecuţi şi a îngriji pentru trimiterea lui regulată în toţi anii de aci înainte şi a nu da nici un agiutor ardelenilor, muntenilor şi moldovenilor revoltaţi asupra Porţii, nici a le lua partea în viitor. De unde nu, amerinţa Sinan că în primăvara viitoare va merge să bată Viena. El trată încă, în propunerea sa, pe toată naţia nemţească cu mare dispreţ, zicînd că nemţii sunt nişte laşi ce nu pot suferi nici căldura, nici foamea şi că sunt buni numai d-a bea şi a mînca. L-aceste condiţii aspre şi cuvinte ocărîtoare, împăratul răspunse cu vrednicie, arătînd că o cercare rea va dovedi îndată lui Sinan că nemţii ştiu a se bate cu fierul; că zadarnicile sale amerinţări nu-i sunt de nici un folos, de vreme ce are a face cu bărbaţi, iar nu cu copii care se sparie de cel mai mic zgomot. Apoi lepădînd condiţiile turceşti, propuse altele cu totul împotrivitoare, între care el cerea ca Sinan să dea înapoi toate castelurile coprinse şi toţi prinşii, şi ca Poarta să se lepede de nedreptele sale pretenţii asupra Moldovei şi Ţării Romîneşti, ţări vechi feudatare ale coronei Ungariei. Într-acest chip se zădărniciră aceste vorbiri de pace.

Sinan-Paşa fu apoi chemat la Constantinopol şi depărtat din vizirat, dupe cum am văzut înapoi, şi în locu-i veni Hassan-Paşa cu beiler-beiul Greciei, feciorul lui Sinan-Paşa, şi cu nişte domni şi boieri pribegi din Ţara Romînească şi Moldova, carii, din ambi-

ție, călcînd legea și datoria lor, supt steagurile turcești se lupta împotriva creștinilor.

Împăratul începu, atunci, a se găti cu toată silința spre a urma războiul în primăvara viitoare. El chemă pentru 8 fevruarie (1595) adunarea staturilor Ungariei la Presburg și ale Boemiei la Praga, pe ziua de 9 fevruarie. Arhiduca Matei deschise adunarea staturilor Ungariei, cerîndu-le mijloace spre a urma războiul de primăvară cu izbîndă. Cererea i se împlini, hotărîndu-se de adunare o dajdie de obște pentru toți, fie de orice rang și orice priveleghiu ar avea.

Dieta de la Praga o deschise însuși împăratul; și, mulțemind staturilor pentru zelul lor și puternicile ajutoare în bani și oameni ce dedeseră, spre susținerea gloriei numelui de creștin, el le descrise starea lucrurilor războiului. El le spuse că rugase pe Papa, pe craiul Spaniei și p-al Poloniei și Sveției[1], pe marele duca al muscalilor și pe mulți alți prinți streini cum și pe prinții Germaniei la dieta de la Ratisbona, și că nădăjduia că toți își vor uni puterile cu ale lui împotriva dușmanului; el le vorbi apoi de legătură ofensivă și defensivă a prinților Ardealului, Moldovei și a Țării Romînești, de trofeele și biruințele lor și încheie cerînd staturilor ajutoare de oameni și bani. Staturile îi deteră pentru Boemia, Moravia, Silezia și Luzacia, 6.000 călăreți și 10.000 pedestrași, care de la începutul lui mai pînă la sfîrșitul lui noiemvrie trebuia să slujească cu cheltuiala lor în armata împărătească. Împăratul numi mai mare peste oștile sale în Ungaria pe comitele Mansfeld, căpitan vestit în războaie pre acele vremi și îl cinsti cu titru de principe.

---

[1] Suediei.

VI

Trădarea lui Bathori către domnii romîni. Aron-Vodă din Moldova să arestuiește și să duce în Ardeal. Ștefan Vodă-Răzvan se face domn Moldovei

În vreme ce ambele împărății se gătea cu atîta silință spre a purta cu putere războiul, unirea voievozilor Moldovei, Ardealului și a Țării Romînești, care, după cum văzurăm, fusese de mare folos cauzei creștinătății, fu în primejdie de a fi zdrobită, și aceste țări, acum așa amerințate de turci, în nevoie de a deschide război între dînsele. Înțelepciunea lui Mihai-Vodă se grăbi a opri o asemenea nenorocire, dar sămînța de vrajbă ce se aruncă atunci rodi mult mai apoi și zădărnici tot sîngele ce se vărsă pentru cauza creștinității; azvîrli aceste trei țări în valuri și în nenorociri cumplite și mîntui împărăția turcească de pieirea ce o amerințase. Sigismund Bathori, nestatornic și zadarnic, se trufi și se înălță cu mintea de cînd tractă și se rudi prin căsătorie cu împăratul nemțesc, și începu deodată, prin uzurpare, a se intitula prinț al Țării Romînești și al Moldovei, arătînd prin aceasta dorința sa d-a schimba tractatul de alianță ce făcuse cu domnii romîni într-un tractat de suzeranitate a lui asupră-le. Evenimentele timpurilor păstraseră aceste trei principate, Ardealul, Țara Romînească și Moldova, singure izolate, între împărăția turcească, împărăția nemțească și crăia Poloniei. Era oarecum firesc lucru ca orice stăpînitor din aceste trei țări, [ce] se simțea în putere, să caute a le uni într-un singur stat și a reîntrupa astfel vechea crăie a Daciei. Mai mulți prinți romîni și unguri o ispitiră. Dar aceea ce împingea pe romîni către aceasta, era dorința d-a-și constitua unitatea lor națională, d-a se uni între sine frații de aceeași limbă și sînge, în vreme ce ungurii nu era împinși decît de ve-

chea și statornica lor dorință d-a-și întemeia supremația lor asupra întregei nații românești și călcînd-o în picioare, a da împărăției lor țărmurile Mării Negre. Lupta între aceste tendințe împotrivitoare ale românilor și ale ungurilor zădărnici toate întreprinderile de a reîntemeia crăia Daciei și această rivalitate națională aduse robirea comună.

Tocmai în minutul cînd mai cu seamă se cerea încrederea reciprocă și unirea, nesocotitul Bathori, mai mult din zădărnicie, aprinse torța acum stinsă a vechilor uri naționale. Proiectele lui ambițioase găsiră partizani nu numai în Ardeal, dar încă și în Moldova și în Țara Romînească. Cu tot meritul ce Aron-Vodă își dobîndise prin răscularea lui asupra turcilor, moldovenii tot nu puteau uita tirăniile lui de mai nainte. În înțelegere cu Sigismund Bathori, se urzi asupra lui Aron-Vodă un complot între boierii moldoveni, în capul cărora sta aga Răzvan, ce comanda gvardia de unguri a acestui domn. Supt pricinuire că s-ar fi prins niște scrisori scrise de mîna lui Aron care dovedeau că el se afla în înțelegere cu turcii și cu cardinalul Andrei Bathori din Polonia, vărul prințului Sigismund, un trup de oștire din Ardeal, supt comanda lui Gaspar Corniș și Francisc Daczo, intră fără veste în Iași și împreună cu Răzvan rădicară pe Aron cu soția și feciorul lui, la 23 aprilie (1595) și îi duseră supt pază în Ardeal, supt pretext ca să se apere și să se dezvinovățească către Sigismund. Dar acesta îl închise în castelul Vințului, orășel pe Murăș, puțin departe de Alba-Iulia, vestit printr-o fărădelege a curții Austriei: uciderea cardinalului Martinuție (1551) de generalul împărătesc spaniolul Castaldo. Nu să știe daca Aron-Vodă a fost vinovat într-adevăr de trădarea ce a motivat arestarea lui, sau de a căzut jertfă a ambiției lui Răzvan și Bathori. Nimeni n-a văzut acele scrisori de

trădare ale lui. Noi ne plecăm a crede cu mai mulți analiști contimpurani că fără dreptate a fost el azvîrlit dupe tron în temniță; dar cumplita lui domnire îi meritase o asemenea cădere. El își sfîrși viața în 19 mai 1597 în aceeași temniță. Toată avuția lui cea mare, strînsă prin stoarceri nelegiuite, fu confiscată de Bathori spre a sluji pentru cheltuiala războiului. Mai mulți din boieri, partizani ai lui Aron-Vodă, se turburară foarte l-această silnică și fără dreptate faptă, de aceea mulți din ei fură închiși, unii pedepsiți cu moarte. Aceste fapte nedrepte răciră cu totul duhurile moldovenilor de către Bathori și Răzvan și le întoarseră către Polonia, unde mulți boieri se afla în pribegii. Aceea ce dete polonilor îndrăzneală de a căuta să intre în Moldova. Astfel dreptatea dumnezeiască scoate răsplata unei fapte rele dintr-însa chiar. Și Răzvan precum și Bathori traseră dintr-aceasta mult rău și stingere asupra capetelor lor. Aga Răzvan fu numit de Sigismund Bathori domn în Moldova supt suzeranitatea lui și își luă nume de domnie Ștefan-Vodă. Acest Răzvan era născut în Moldova, dintr-un tată țigan și o mumă moldovancă. El intrase de tînăr în slujbă în armia polonă și, deosibindu-se printr-o vitejie neobicinuită în războiul polonilor cu muscalii, fu din simplu soldat ridicat la cele mai înalte trepte ostășești de craiul Poloniei, Ștefan Bathori. În urmă, întorcîndu-se în Moldova, intră în slujba lui Aron-Vodă care îi dete rangul de aga și îl trimise, la mai 1593, sol la Sigismund Bathori. Apoi, Răzvan priimi de la Aron comanda gvardiei sale de unguri. El trase la sine dragostea acestor ostași și izbuti, dupe cum văzurăm, cu ajutorul lui Bathori, a răsturna pe domnul său și a se urca astfel în locu-i, pe un tron de care se făcuse vrednic prin vitejia lui.

Sigismund Bathori, temîndu-să ca nu cumva boierii moldoveni ce erau pribegi în Polonia împreună cu polonii să facă vreo năvălire în Moldova spre a turbura starea lucrurilor întocmite după plăcerea lui, trimise pe Gaşpar Corniş la Zamoisky, marele hatman al coroanei Poloniei, care îi era cumnat, ţiind în căsătorie pe soră-sa Griselda, spre a-l vesti că el s-a făcut acum stăpîn al Moldovei şi îl pofteşte ca să nu umble a intra în acea ţară şi a-i aduce vreo pagubă. Zamoisky îi dete răspuns în scris că această treabă priveşte pe crai şi pe staturi şi că ar fi fost mai bine daca Bathori nu întreprindea o asemenea faptă pîn-a nu cerea mai întîi părerea craiului Poloniei. Într-acest chip, ambiţia lui Bathori deşteptă în inima polonilor vechea lor dorinţă d-a stăpîni Moldova şi aduse mari nenorociri.

VII

Mihai-Vodă află schimbarea domniei din Moldavia. El trimite o deputaţie în Ardeal. Trădarea deputaţilor şi tractatul de la 20 mai (1595)

Tocmai să gătea Mihai-Vodă de a se apăra împotriva năvălirei cu care îl amerinţa vezirul Ferhat-Paşa, cînd prinse veste de întîmplările din Moldova şi de cugetele ambiţioase ale lui Bathori asupra ţării şi domniei sale. Dintru-ntăi el nesocoti acele proiecte ale unui aliat trădător şi călcător de giurămînt şi declară că îşi va apăra cu puterea drepturile, de se va atinge cineva de dînsele. Dar, stolul oştirilor turceşti acum să pornise spre ţară, şi în acea primejdie Mihai simţi nu numai că nu putea intra în luptă cu Sigismund Bathori, dar încă că avea trebuinţă de agiutorul lui. El avea apoi şi a se teme ca mişelul său aliat

să nu-l jărtfească turcilor. Într-adevăr, tocmai atunci, pe la începutul lui mai, sosise în Ardeal ceauşu.[1] Ibraim, aducînd lui Bathori caftane şi scrisori atît de la sultanul cît şi de la aga curţii din Constantinopol şi Amat-Paşa de la Timişoara, prin care i se făgăduia că sultanul îl va recunoaşte stăpînitor peste cîtetrele principatele cu titru de crai şi cu plata unui tribut anual de cinci mii, în loc de cincisprezece mii sechini ce plătea Ardealul mai'nainte, numai să se tragă din legătura creştină. Era învederat că aceste făgăduieli erau prea mari ca să poată fi ţinute. Mihai însă putea să se teamă oridece de la un om aşa de nestatornic la minte şi la giurămintele sale. Împăratul însuşi avea teamă de slăbiciunea lui Sigismund şi încă din 7 martie îi scrisese să se ferească de ispita turcilor, care să silesc *„din mîini şi din picioare, prin amerinţări şi făgăduieli"* ca să-l tragă pe el şi pe voievozii romîni din alianţa creştină. În această cumpănă grea în care se află, Mihai găsi în inima sa curagiul rar şi foarte de lăudat d-a jertfi mărimea şi neatîrnarea sa, dragostea sa de sine, drepturile sale şi chiar ale patriei, pentru un mare interes al omenirei şi al civilizaţiei creştine. Adunînd ţara spre a se chibzui, îşi aleseră cu toţii sfat de folos acestii nevoi, ca domnul să se închine lui Sigismund, păstrîndu-şi însă fără scădere drepturile suveranităţii şi veniturile ţării. Cu asemenea instrucţii porni în Ardeal o deputaţie compusă de Eftimie, mitropolitul Tîrgoviştei, Teofil, episcopul Rîmnicului, Luca, episcopul Buzăului, Mitrea, vornic mare, vornicul Hristea, logofeţii Dimitrie, Preda şi Borca, vistierii Dan şi Teodosie, postelnicii Radu Buzescul şi Stamate, clucerii Radu şi Vintilă. În 2/12 mai sosi această deputaţie la Alba-Iulia şi

[1] *ceauş* — curier turc.

îndată fu priimită în audiență de Bathori. El orîndui din parte-i, spre a trata cu deputația, pe Ștefan Iosica, sfetnicul și cancelarul său cel mare și pe George Ravazdi, sfetnicul său și căpitan al cetății Szamos-Ujvar. Dar *„dintr-acești boieri ce-i trimisesă Mihai-Vodă pentru tocmeală*, zice cronica, *învrăjbitorul diavolul umblă în mijlocul lor, de se apucară unii cu alții mai mult să facă vrajbă decît pace, cum să scază pe Mihai-Vodă din țară, iar ceilalți boieri ce se nevoia să slujească domnului lor în dreptate, de neprieteni fură biruiți*". Intr-acest chip, prin vrăjmășia unor boieri, se făcu că tractatul ce se încheie între plenipotenții romîni și unguri la Alba-Iulia, în 20 mai (1595), nu fu după cum vroise Mihai numai un simplu tractat de închinare, ci dimpotrivă legiui o supunere desăvîrșită și o întrupare a Țării Romînești cu Ardealul.

Coprinderea acestui tractat era: Că episcopii, boierii, împreună cu Mihai-Vodă și cu toată țara, își aleg de domn stăpînitor pe Sigismund Bathori și pe următorii săi, căruia depun jurămîntul de credință.

Acest prinț, neputînd sta necurmat în Țara Romînească, va cîrmui printr-un vicevoievod ales de țară, care să știe limba și obiceiurile ei și căruia prințul să-i trimiță steag, buzdugan și sabie, semnele dregătoriei.

Vicevoievodul își va alege un sfat de doisprezece boieri mai bătrîni, între care să nu intre nici un grec și cu care va cîrmui țara. Veniturile lui vor fi hotărîte de prințul, și el nu se va mai întitula cu cuvintele: *„din mila lui Dumnezeu"*, nici va numi orașele țării ale sale. Intr-un cuvînt el va fi numai un slujbaș al prințului.

Acesta singur va avea drept de viață și de moarte asupra boierilor, drept de a face dănii la pămînteni, dreptul de a trata cu puterile streine pentru țară.

La dietile Ardealului să se trimiță deputați și din Țara Romînească, care să aibă drept de a vorbi și a vota ca și toți ceilalți deputați.

Libertatea și veniturile clerului și a călugărilor se asigură, și jurisdicția mitropolitului Tîrgoviștei se întinde peste toate bisericile romînești din țările ce se află supt stăpînirea prințului.

Pentru toate acestea, Bathori se lega că el și următorii săi vor apăra cu toate mijloacele lor țara de vrăjmași.

Acest tractat fu un act de răzbunare a aristocrației împotriva lui Mihai, pe care în zadar se ispitise a răsturna. Boierii și călugării, spre a-și asigura și a-și întinde priveleghiurile lor, spre a umili pe Mihai, scăzîndu-l din treapta de domn suveran la aceea de un slujbaș unguresc, trădară drepturile nației și o aruncară supt supremația și stăpînirea nației unguresti, dușmana ei cea de demult. Acest tractat îngiositor pentru el și nația sa, ieșit al trădării dinlăuntru și dinafară, fatalitatea împregiurărilor puse pe Mihai în nevoie de a-l priimi; dar de atunci trufașa lui inimă își făgădui o răzbunare puternică; și ura ce el hrăni familiei Batoreștilor și pe care știu a o împărtăși poporului romîn, fu atît de înfocată încît arse cu totul această familie și stinse cu sunet pomenirea ei.

Cu întoarcerea deputaților din Ardeal, Sigismund trimise pe George Palaticiu ca să aducă lui Mihai-Vodă buzduganul și steagul ostășesc, semnele voievodatului și să primească jurămîntul lui și al boierilor. Mihai făcu acest jurămînt, dar în inima sa hotărî a scăpa de dînsul la cea mai dintîi ocazie. Într-aceeași vreme, la 1 iunie, sosiră în Alba-Iulia deputații Moldovei care încheiară un tractat cu aceleași condiții ca cel cu Țara Romînească. De atunci Sigismund Bathori începu a purta titlul de *Princip al crăiilor*

Ardealului, Moldovei și Țării Romînești și a Sfintei împărățiiromane (Regnorum Transylvaniae, Moldaviae, Valachiae transalpinae et Sacri Romani Imperii Princeps etc.) și în Europa începu a fi privit și numit *crai al Daciei*; și locuitorilor acestor trei principate, romîni, unguri și sași a li se da numirea comună de *daci*.[1] Dar această nesocotită ambiție a lui Bathori nu sluji la altceva decît de a deschide ochii romînilor și a le aduce aminte de vechea crăie a Daciei, moștenirea lor părintească. Astfel, ungurii însuși lucrară și făcură pe lume a crede într-o viitoare crăie a Daciei: fantomă îngrozitoare ce astăzi îngheață inimile lor de spaimă

VIII

Mihai-Vodă biruie pe tătari. Face o expediție norocită la Nicopol

În vremea acestor tratații, vizirul Ferhat se apropia cu încetul de hotarăle noastre și tătarii, ce priimiseră poruncă d-a ajuta operațiile armatei turcești, năvăliră către începutul lui iunie c-o puternică oștire asupra Moldovei și a Țării Romînești. Mihai-Vodă, cu un trup de oaste alcătuit de romîni, ardeleni și cazaci, pripi de le ieși înainte la hotarul Țării Romînești, le dă o sabie, îi împrăștie și îi silește a se întoarce înapoi, cum inima lor n-a vrut. Îndată dup-aceea, Mihai-Vodă ia cu sine o ceată de călăreți și pedestrași romîni, împreună cu 60 călăreți ardeleni din trupul lui Albert Kiraly, supt comanda lui Gaspar Földössi, și pornind

---

[1] După Sigismund Bathori, prinții următori păstrară ideea lui de crăia Daciei. Astfel fu cardinalul Andrei Bathori, Gabriel Bathori și Betlen Gabor, care la 1628 ceru de la sultanul Murad a-i recunoaște titru de *crai al Daciei* (n.a.).

din București, strînse pe lîngă dînsul pe toți ostașii romîni și bulgari ce întîmpină în cale și pe o seamă de paznici din volontiri, și în ziua mare, lîngă Nicopol, trecu Dunărea pe vase, în vederea și în fața oștilor turcești, adunate acolo spre ocrotirea construcției vaselor pentru podul ce se pregătea a se face pe Dunăre. Cum trecură ai noștri rîul, dau îndată năvală asupra turcilor, îi bat, îi sparg, îi pun în goană și îi silesc a căuta scăpare după șanțuri, închizîndu-se în tabără. Această tabără era așăzată lîngă rîul Osma, ce curge din Balcani și se varsă în Dunăre aproape de Nicopol; și lîngă dînsa era grămădite la un loc ca la o mie luntri, cu toate cele trebuincioase pentru facerea podului. Numărul romînilor spun că să urca la 5.000 oameni, în vreme ce turcii trecea peste 12.000. Bătălia aceasta urmă în 10 iunie; romînii coprinseră tabăra cu asalt, prinseră și trecură pe mulți turci supt ascuțitul săbiei. Ca la 500, iar, dupe alții, la 1.600 turci căzură morți. Despre pașă nu să știa de a scăpat sau de a rămas mort. Toate luntrile fură mistuite prin foc, afară de vr'o zece ce era așezate mai departe și de care nu se putură apropia. Ele slujiră în urmă la ai noștri spre a trece dincolo de rîu bucatele găsite acolo. Un turc ales ce purta grija acestor lucrări a podului, văzînd arderea luntrilor, zise către Földössi: „Daca oastea voastră ar fi luat astăzi la prea puternicul padișah patru cetăți, n-ar fi fost nenorocire mai mare la el decît paguba ce-i face arderea acestor luntri". Romînii luară în această izbîndă șase steaguri și două falconete[1] ce turcii cîștigaseră în anul trecut supt cetatea Raab de la oștile împărătești; Mihai-Vodă

[1] *falconet* — tun de calibru mic.

le trimise lui Bathori, împreună cu 16 tunuri și multe limitire[1], angeruri și alte arme bogat împodobite ce dobîndiră acolo ostașii săi. Ei găsiră încă mult praf, muniții și multe instrumente de fier; dar pe aceste, neputîndu-le duce cu dînșii, le aruncară în apă. Învingătorii romîni petrecură noaptea în acel loc, și în ziua următoare, 11 iunie, apropiindu-se de orașul Nicopolului, scot pe dușman dintr-însul, îl coprind, îl strică și îl dau pradă flacărilor. Nemulțămindu-se cu atîta izbîndă și înflăcărați de norocul ce îi favoriza, ei se aruncă chiar asupra cetății și izbutesc a face o spărtură, lîngă poarta cea mică, cît să poată trece doi oameni. Dar cei dinlăuntru cetății începură a vărsa din tunurile și puștile lor descărcături omorîtoare și ai noștri, văzînd că pierduseră vr-o 50 sau 60 oameni, lăsară cetatea și trecînd Dunărea se întoarseră în țară, veseli de norocita lor expediție.

IX

Ferhat-pașa sosește la Rusciuc și se apucă de clădirea podului pe Dunăre

Această expediție a romînilor la Nicopol se mări foarte mult de unii din analiștii contimpurani, carii o transformară într-o bătălie generală cu toată oastea lui Ferhat-Pașa, în care acesta rămase învins c-o pierdere foarte mare. Chiar turcii, dușmanii lui Ferhat-Pașa, răspîndiră această veste neadevărată, ca să-l poată pierde mai cu înlesnire. Noi însă deterăm mai mult crezămînt raportului lui Albert Kiraly către stăpînul său, ce se potrivește cu arătarea unor analiști ai tim-

[1] *limitir* — paloș.

pului. Pierderile turcilor încă nu fură așa de nenorocite precum credea creștinii și turcii chiar, căci în puține zile luntrile se făcură și se adunară la loc. Se vede că Mihai vru încă a face cu aceste ceea ce făcuse cu celelalte; el trecu vr'o mie de oameni lîngă Nicopol ca să puie mîna pe acele vase ce se pogorau pe Dunăre spre schela[1] Raveh, unde Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei, însărcinat cu construcția podului, le aduna. Romînii se daseră ascuns și le pîndea trecerea; dar a doua zi dimineața, oștile Rumeliei și Segban-Bași, generalul ianicerilor, care păzeau acele luntri, plecară spre dînșii și aflînd în cale de la un prins starea și așezarea lor, se ascunseră toată ziua aceea într-un loc priincios; și a doua zi, cînd se crăpa de ziuă, izbiră fără veste turcii pe ai noștri cu atîta noroc încît îi învinseră și îi puseră în fugă.

Insfîrșit, după șapte săptămîni de la plecarea sa din Constantinopol, Ferhat-Pașa sosise acum în Rusciuc, pe la jumătatea lui iunie, unde găsi lemnele pentru facerea podului gata. Pricina zăbovirii lui în cale fu, dupe cum știm, întîrzierea adunării soldaților și greutatea ce întîmpina întru strîngerea munițiilor și a bucatelor din partea dușmanilor săi rămași în Constantinopol. Îndată ce sosiră vasele de la Nicopol, în 6 iulie, se apucară de lucru podului. Un romîn ce pică atunci în mîinile turcilor și care se vede a fi fost trimis într-adins de Mihai-Vodă, le spuse că acesta primise ajutoare din Ardeal și Ungaria și că se afla în București în capul a șaptezeci mii ostași. Segban-Bași fu însărcinat a trage linia podului cu vr'o cîțiva bei de Rumelia care trebuia să meargă înainte. Marele vizir sta la capul podului supt un chioșc susținut de opt stîlpi, de unde putea să vază și silința ce se punea la

[1] *schelă* — mic port.

lucrarea podului și tot ce să petrecea în tabără. În locul unde să făcea podul, era în mijlocul rîului un ostrov lat, sădit tot de sălcii, unde podul ajunse în cinci sau șase zile. Ostrovul fu ocupat mai întîi și se așezară acolo corturi. Celălalt canal al rîului, ce se întindea pînă la cetățuia Sîn-Georgiu, era foarte larg încît trebuia cel puțin 500 vase spre a face podul. Era lîngă cetățuie locul cam rădicat, și niște sangiacibei[1] fură orînduiți spre a-l tăia ca să poată prinde capul podului.

În 8 iulie, beiler-beiul Rumeliei, Hassan-Pașa, intră cu pompă în tabără, ducînd ca la 500 robi și aproape 4.000 capete de creștini din Transilvania și Ungaria. Satîrgi-Mehemet-Pașa, ce fusese numit beiler-bei al Țării Romînești, fiind chemat, sosi și el peste puține zile în tabără.

X

Căderea lui Ferhat-Pașa din vizirat și moartea lui. Sinan se numește vizir și serascher. Maria Putoiana, eroină romînă

Într-aceea, pe cînd Ferhat-Pașa se ocupa cu construcția podului, măgulindu-se cu nădejdea că va supune îndată Țara Romînească și apoi prin Ardeal își va deschide cale spre Belgrad, ca să înceapă operațiile războiului în Ungaria, vrăjmașii săi din Constantinopol nu sta în nelucrare. Sinan-Pașa cîștigase pe tainicii haremului, care începură a băga multe hule asupra lui Ferhat în capul despotului. Îl învinovățiră că în fundul inimei sale e ghiaur și că are relații secrete cu Mihai-Vodă, silind împreună spre a prăpădi cu

[1] *sangiac-bei* — guvernatorul unui *sangiacat*, provincie mică.

totul armia mahometană; că pierduse o mare bătălie la Nicopol; că ostașii nu vor a se mai bate supt dînsul; că oprește pe seamă-i banii cu care trebuie a plăti oștile; și că, de i se va lăsa încă comanda armiei, e de temut ca ambiția și scumpetea lui să nu pricinuiască nenorociri și mai mari. Prin aceste pîri neadevărate, Ibraim-Pașa și ceilalți prieteni ai lui Sinan izbutiră a răsturna pe Ferhat, și în 6 iulie, Sinan-Pașa fu numit în locu-i mare vizir pentru a patra oară. A doua zi (7 iulie), noul vizir porni pe chihaiaoa[1] capigiilor, Ahmet-Aga, cu un ferman ca să ia pecetea împărătească din mîna lui Ferhat și să-l și omoare de va avea ocazie priincioasă. Dar cu două zile înainte de a sosi chihaiaoa în tabăra de la Rusciuc, Ferhat-Pașa, înștiințat fiind de niște credincioși ai săi din Constantinopol despre ceea ce i se pregătea, chemă la sine pe Satîrgi-Mehemet-Pașa, îi dete pecetea împărătească în mîini, spuindu-i că el e mazîl, și cu tot bagajul său, însoțit de 3.000 voinici călăreți, luă drumul Constantinopolului. În cale întîlni trupele Siriei, pe care Sinan le pornise după dînsul, zicîndu-le: „Mie capul, vouă avuțiile!“ Ferhat scăpă din mîna acestora, lăsîndu-le în jaf averea sa, ce era încărcată toată pe cămile legate cîte șase unile de altele. Dintr-un deal vecin, el privi această pradă a vistieriilor sale și apoi se depărtă în munți și d-acolo se duse la Constantinopol, unde în zadar căută a-și mîntui viața. Moartea lui e povestită cu întristare de toți istoricii turci, care laudă slujbele ce el a făcut împărăției și hulesc pe ambițiosul și barbarul său dușman.

Sinan-Pașa, care se numise tot deodată seraschei și mare vizir, fără a pierde vreme, începu a se găti

[1] *Chihaià* — intendent la curtea vizirului; aici al capigiilor, portarii seraiului.

spre a porni la oaste. Pîn-a nu ieşi însă din Constantinopol, vrînd să dea turcilor şi sultanului o privelişte plăcută, trimise de scoase din închisori 112 creştini robiţi în Ungaria, afară de femei şi copii, pe care, după ce îi sili a face o sută leghe zi şi noapte pe drum, legaţi şi chinuiţi de foame şi de sete, încît mulţi, nu numai copii, dar şi bărbaţi, muriră în cale, îi aduse în oraş, unde el însuşi îi priimi la porţile cetăţii şi îi plimbă prin tîrg în vederea sultanului şi a locuitorilor. Intr-aceşti robi era mulţi oameni însemnaţi şi de cinste, din care unii fură osîndiţi la galere, alţii traşi în ţeapă. Intre dînşii se descoperi o femeie în haine bărbăteşti. Era o jună fată numită Maria Putoiana. Istoricii nu spun nimic despre naţionalitatea ei; numele însă o dovedeşte a fi fost romînă. Impinsă, după spusa unora, de dorinţa d-a-şi răzbuna familia măcelărită de turci, iar după a altora, de mărimea curajului său şi de sfînta dorinţă d-a se lupta cu duşmanul legii, ea se bătuse multă vreme ca soldat. Turcii o întrebară dacă n-a luat haina bărbătească ca să ascunză vr'o dragoste cu vr'unul din ostaşi. L-aceste ea răspunse cu o minunată neînspăimîntare că ea îşi schimbase portul ca să poată a-i vătăma în război, iar că pîn-atunci nici un om nu-i bănuise sexul. Aceasta o mărturisiră şi toţi soţii ei, adăogînd că în toate întîlnirile cu turcii ea dedese foarte frumoase probe de curagiu.

Aflînd sultanul de această eroină, trimise de o aduse înainte-i şi o întrebă de a ucis vreun turc; la care întrebare ea răspunse cu semeţie că s-a purtat cît a putut mai cu curagiu, necruţînd nici un duşman şi ucigînd vr'o 10 cu mîna ei. Sultanul, mirîndu-se mult de virtutea acestii fete generoase, puse de o plimbă în triumf pe uliţele Constantinopolului, arătînd-o poporului ca o minune, apoi o dete sultanei spre slujba ei în harem.

XI

Viața lui Sinan-Pașa. El pleacă spre Țara Romînească și sosește la Rusciuc. Armia lui și căpitanii ce o comandă

Sinan-Pașa era atunci în vîrstă de 83 ani. El era de neamul lui arnăut, născut în satul Tapoiano în sangiacatul Prevezei. Fiind numai în vîrstă de 16 ani, el ieșise din sarai în zilele sultanului Soleiman și intrase în rîndurile ianicerilor, luînd parte la multe bătălii însemnate de pe atunci, iar mai cu seamă la asedierea Vienei de la 1528, și deosibindu-se totd'auna printr-o ură fieroasă asupra creștinilor. În puțină vreme el ajunse beiler-bei de Alep și de Eghipet; pe urmă fu trimes de liniști turburările Arabiei și luă parte, supt Mustafa-Pașa, la războiul Chiprului, unde-și arătă cruzimea sa asupra creștinilor, povățuind călcarea capitulației și jupuirea de viu a viteazului și nenorocitului Bragadini, comandantul cetății Guleti. Dup-aceea ajunse de trei ori mare vizir, vestindu-să mai presus de toți căpitanii turci în toate războaiele ce purtă cu noroc în cîtetrele părți ale lumei și care îi dobîndise numele de nebiruit și de Marius[1] al osmanliilor. Turcii îl numeau Cogia-Sinan-Pașa sau Sinan-Pașa cel Bătrîn, spre a-l deosibi de Cecale-Zade-Sinan-Pașa, cunoscut de creștini supt numirea de Cicală-Pașa, care era născut la Messina, dintr-un tată genovez și dintr-o mumă turcoaică. Îndată ce își văzu împlinită înfocata sa dorință de a se mai oști împotriva creștinilor, bătrînul vizir, îngîmfat de reputația sa ostășească și de atîtea războaie cu noroc săvîrșite la Tunis, Arabia, Persia, Georgia și Ungaria, se duse înaintea sultanului de giură și chezășui pe

---

[1] General de numele căruia sînt legate mai multe cuceriri ale romanilor.

capul său că va supune pe revoltații romîni, va robi și va pustii țara lor, iar pe Mihai-Vodă îl va prinde și i-l va aduce viu. Dup-aceea își adună în grabă oștile și toată gătirea trebuincioasă la război, luă cu sine steagul cel sfînt cu care musulmanii se credeau nebiruiți cînd îl avea în tabăra lor și ieșind cu ceremonie mare din Constantinopol, merse de tăbărî la Daut-Pașa. D-aci, în 17 iulie, porni spre Rusciuc. Într-aceeași vreme, poruncise tutulor pașilor vecini să-i iasă în cale cu oștile lor și hanului să dea năvală cu tătarii săi prin Moldova în Țara Romînească. Amiralul Cicală asemenea fu poruncit ca să strîngă din oștirile Asiei o armie mai pe atît de numeroasă cît a lui Sinan și să stea gata ca la orice cerere să se unească în grabă cu dînsul. La Adrianopol ajunse pe vizir oștile Siriei și de-acolo porni la Carinabad, unde fu întîmpinat, la 28 iulie, de chihaiaoa capigiilor, care îi dete în mîini pecetea împărătească, spuindu-i și de fuga lui Ferhat-Pașa spre Constantinopol. Sinan scrise d-acolo sultanului, cerîndu-i ca să omoare îndată pe Ferhat-Pașa, și apoi își urmă calea, trecu Balcanii prin strîmtorarea de la Cialicavac și ajunse la Șumla și d-acolo la Hozargrad sau Rasgrad, făcînd 15 tabere din Constantinopol pînă în cîmpiile Dobrogei. Îndată purcezînd înainte, sosi în 5 august (s. n.) în tabăra de la Rusciuc. Aci oștile îl priimiră stînd înarmate și îl însoțiră pînă la cortul lui unde îi prezentară cîțiva robi și cîteva capete de romîni, care veniseră de izbiseră pe Hassan-Pașa și fusese prinși și omorîți de dînsul. De la 1462, de cînd concherantul Constantinopolului, Mahomet II, în capul unei armii de 250.000 oameni, năvăli în țara noastră, nici o altă oștire mai mare, nici cumpănă de pieire mai grea decît cea de acum nu o amerințase. Într-adevăr, armia ce Sinan-Pașa adunase la Rusciuc spre a o trece în Țara Romînească era de 180.000 ostași

și 1.000 lucrători[1]. Cei mai vestiți pași ai împărăției, veterani a mai multor războaie, comanda după Sinan această armie. Era Hassan-Pașa, beiler-beiul Rumeliei, născut în Hertzegovina, fiul vestitului Mahomet-Socoliul, ce stătuse vizir supt trei sultani. El dobîndise o mare glorie în războaiele din Persia și din Ungaria și să privea de toți ca cel mai bun căpitan al Turciei și era foarte iubit ostașilor pentru natura lui cea veselă. [Era] Mahomet-Satîrgi, arnăut, ce fusese pașă de Caramania și Ceadîr-Meeter-Pașa (șătrar mare[2]). El era foarte viteaz și se povestea despre dînsul că, fiind de pază lîngă sultanul, îl apără într-o bătaie, tăind mai mulți dușmani numai cu un satîr, de unde căpătă numele de Satîrgi. Alții zicea că acest nume îi vine pentru că a fost măcelar. [Era] Giafer-Pașa, eunuc, ungur de neam, ce fusese pașă de Tauris și se deosibise în războaiele Persiei. [Era] Haidar-Pașa, beiler-beiul Capadociei, vestit prin isprăvile sale din Moldova la 1589, cînd îndatoră pe poloni a plăti tribut turcilor. Apoi venea Mustafa-Pașa, feciorul lui Aias-Pașa, Husein-Pașa, beiul Nicopolului, Caraiman-Pașa și alți mai mulți pași și bei, toți ostași învechiți și meșteri în războaie. Între ei toți să deosibea un romîn, un trădător de țară și lepădat de lege. Fecior al lui Alexandru-Vodă II, Mihnea II sau Mihai, urmă

---

[1] Numărul armiei turcești e cam nehotărît. Analiștii turci, după care se luară și unii analiști italieni, o scad la 70.000 oameni numai; dar Hammer ne spune a nu ne încrede în buletinurile turcilor. Istvanfie spune că armia turcească trecea peste 100.000, iar Filstich o face de 200.000 oameni. Noi am priimit numărul de 180.000, dat de Walther; care fiind pe atunci în țară și curînd după-aceea la Constantinopol, ni se pare a fi mai exact. Iacobi Francus pretinde că Ferhat adunase 150.000 de oameni în tabăra sa. Apoi Sinan știm că a mai adăogat multe oști pe lîngă cele adunate de Ferhat (n.a.).

[2] Demnitar ce avea în îngrijire corturile sultanului.

tatălui său în domnie și cîrmui Țara Romînească de la 1577 pînă la 1583. Domnirea lui nu fu decît un șir de tiranii și stoarceri de bani, pînă cînd strigările poporului făcu pe sultanul a-l mazîli și a-l surghiuni la Tripolis. Peste un an însă, Mihnea II pentru a doua oară se întoarse domn în Țara Romînească, chinuind-o și mai cumplit aproape de cinci ani (1586—1591), cînd fu iarăși depărtat cu urgie și adus în Constantinopol. Aci, în minutul d-a porni în exil, temîndu-se ca turcii să nu-l omoare spre a-i lua avuția, ceru să se turcească, zicînd că de mai multe ori i s-a arătat în somn proorocul Mahomet îndemnîndu-l. Turcii se îngîmfară de aceasta, privind-o ca o minune a religiei lor. Sultanul aduse pe noul musulman înainte-i, se dezbrăcă de haina sa spre a-l acoperi, îl încinse cu încingătoarea sa împodobită cu pietre scumpe și îl numi pașă al Nicopolului și curînd dup-aceea al Vadului. Acum lepădatul Mihnea povățuia armia otomană care venise să înjunghie patria sa.

XII

Sigismund Bathori își serbează nunta. El află de sosirea lui Sinan și începe a să găti de oaste. Mihai-Vodă își așază tabăra la Mugureni. Întocmirea ce face de apărare. Sinan sfîrșește podul și trece Dunărea

În vremea în care Sinan sosise la Rusciuc și se pregătea a trece Dunărea, Sigismund Bathori sărbătorea nunta sa cu arhiducesa Maria Christina, care, în sfîrșit, după atîta așteptare și amînări, venise în Ardeal pe la capătul lui iulie. Bathori pofti și pe Mihai-Vodă să vie la nunta sa ce hotărîse a se săvîrși la 7 august. Dar Mihai-Vodă, care de o lună de zile să străduia

a stînjîni clădirea podului dupe Dunăre de turci, amerințat acum și mai mult de Sinan-Pașa, nu-i putu împlini cererea. El trimise în locu-i pe boierii săi Stroe Buzescul și Radul Calofirescul[1] cu daruri scumpe de nuntă, însărcinîndu-i să roage pe Bathori ca să grăbească a-i veni într-agiutor, căci dușmanul comun s-a apropiat și a pus gînd, după ce va robi și va pustii Țara Romînească, să treacă prin Ardeal în Ungaria. Vestea aceasta turbură veselia nunții. Bathori trimise pe mireasa sa la Samos-Ujvar și grăbi a

[1] De la această solie în Ardeal documentele istorice pierd din vedere pe viteazul Radu din Calofirești, pe care îl văzurăm înapoi strălucindu-se în războiul cu tătarii; dar un cîntec vechi popular ni-l arată rivalizînd necurmat în vitejii *„cu Buzeștii amîndoi și cu Clăpeștii cîtetrei, fruntea boierilor și domnii războiului“*, pînă în zilele lui Radu-Vodă, feciorul lui Mihnea Turcitul (1611). Atunci întîmplîndu-să ca tătarii să vie să robească moșiile, casa și pe mama bătrînă a lui Radu din Calofirești, el aleargă la domn cerînd agiutor pe Buzești și pe Clăpești. Domnul refuzîndu-i ajutor, atunci el, însoțit de dreapta sa slugă Nedea și cu vr'o cîțiva oameni, se aruncă asupra tătarilor. În bătaie, Nedea striga stăpînului său:

„Taie, că nu e pe boierie,
ci este pe vitejie.
Taie marginile
și-oi tăia mijloacele!“

Tătarii fură învinși și Calofirescul își mîntui pe mumă-sa. La întorsul său, întîmpină în cale pe Buzești și pe Clăpești, carii îl omoară și duc trupul lui Radu-Mihnea-Vodă, zicîndu-i că de trăia îl scotea din domnie. Muma lui Calofirescu, aflînd de uciderea fiului său, aleargă la domn cu multe zapise prin care să dovedea că Calofirescu îi era frate. Atunci domnul, făcînd divan, judecă pe Buzești și pe Clăpești de li să tăie capul. Dintr-acest cîntec se vede dar că Calofirescul a fost fecior lui Mihnea-Vodă Turcitul, care însoți pe Sinan în Țara Romînească. Poate fiul și tatăl și-au încrucișat unul cu altul paloșele la Călugăreni, fără a se cunoaște; poate glonțul sau paloșul Calofirescului trînti la pămînt pe lepădatul Mihnea la luarea Tîrgoviștei (n.a.).

porni o seamă de oști ce avea gata în Țara Romînească. Dintr-altă parte, pe cînd el chema în tabără pe toți ostașii, și solii săi alerga cu grabă la împăratul ca să-i vestească primejdia în care se află și să-l roage a trimite cît mai iute agiutor; după vechiul obicei al Ardealului, o lance și o sabie încruntate[1] în sînge erau purtate din loc în loc de un călăreț ce le ținea în sus, în vreme ce alt om mergea alături pe jos strigînd: „Iată vine dușmanul țării; fiece casă să-și dea omul spre a ne scăpa din această primejdie obștească".

Mihai-Vodă asemenea se grijise pe cît putuse de oaste și de apărare. Pornindu-și familia cu tot ce avea mai scump la Sibiu în Ardeal, el ieși din București cu 8.000 ostași și merse de înfipse tabăra în drumul Giurgiului la satul Măgureni, două mile departe de București. Acolo el adună lîngă sine pe capetele armatei și împreună cercară sfat cum să apere mai bine țara. Lucru era cu greu, fiind peste putință a opri intrarea turcilor în țară, din anevoința d-a strejui toate hotarăle ei cele deschise atît despre Dunăre cît și despre Moldova. Într-adevăr, pe cînd Sinan umbla să treacă Dunărea pe la Rusciuc, alte cete turcești se ispitea a o trece printr-alte vaduri, iar mai cu seamă pe la Nicopol, unde se afla un trup însemnat de turci, care din porunca vizirului rezidiseră cetatea cam sfărîmată de romîni, cheltuind pentru aceasta mai mult de 70.000 ioachimi[2]. Dintr-altă parte, se zicea desigur că hanul tătarilor are să năvălească prin Moldova în Țara Romînească. În această nevoie sfatul ostășesc chibzui că, spre a închide dușmanului calea d-a intra în țară sau spre a-l putea stăvili îndată ce va apuca să

---

[1] *încruntat* — aici în sensul vechi de: înroșit, înmuiat în sînge.

[2] *ioachim* — veche monedă germană.

intre, să să împarţă armata în cîteva trupuri care să se aşeze în locurile cele mai importante d-a lungul hotarelor, dar fiind aproape şi stînd gata a se uni cu domnul, care, cu cei 8.000 ostaşi ce avea pe lîngă el, să se aşeze în centrul operaţiilor, într-un loc comod, de unde să poată da agiutor ori şi în ce parte va cere trebuinţa şi să nu poată fi cu înlesnire izbit şi respins de duşman.

Îndată după ce sosi la Rusciuc, Sinan-Paşa se puse cu multă silinţă şi înfocare de a sfîrşi podul, a cărui clădire ţinu 60.000 talere. Cu toate că într-acest loc Dunărea este lată de o jumătate de leugă, dar insula cea mică din partea stîngă a rîului, unde turcii ajunseră lesne prin mijlocul flotilei lor şi unde reîntăriseră cetăţuia cam zdrobită de romîni, îi ajută foarte mult. Sinan însuşi merse de vizită şi cercetă acea cetăţuie. Cu o activitate rară la vîrsta sa, bătrînul vizir prezida la facerea podului, al cărui cap era ocrotit, ca de o palancă[1], de cetăţuia din insulă, şi laturile prin galere. Mihai, dupe malul stîng al rîului, se silea cît putea de împiedeca clădirea podului; dar la sfîrşit se văzu amerinţat pe la spate de o ceată de turci ce izbutiseră a trece rîul două zile mai departe, în vreme ce alţii îl trecură pe corăbii chiar în faţa Giurgiului, deşi cu multă greutate. Ocolit astfel de vrăjmaşi şi în neputinţă d-a mai stînjîni trecerea lor, el lăsă malul Dunării cu gînd ca tărîndu-i dupe sine, să se folosească de cea mai bună ocazie spre a se lupta cu dînşii. Atunci Sinan ne mai fiind supărat de nimeni, se grăbi a sfîrşi podul şi în 9/19 august, trecînd Dunărea cu toată armata sa, călcă şi coprinse ţărmul romînesc.

---

[1] *palancă* — întăritură de pari înfipţi în pămînt.

XIII

Vadul Călugărenilor

Drumul care merge de la Giurgiu spre Bucureşti trece printr-o cîmpie şeasă şi deschisă, afară numai dintr-un loc, două poştii departe de această capitală, unde el se află strîns şi închis între nişte dealuri păduroase. Între aceste dealuri este o vale largă numai de un pătrar de milă, acoperită de crîng, pe care gîrla Neajlovul o îneacă şi pîraiele ce se scurg din dealuri o prefac într-o baltă plină de nămol şi mocirlă. Drumul acolo trece în lungul acelii văi, parte pre o şosea de pămînt, parte pre un pod de lemn, care amîndouă sunt aşa de strîmte încît d-abia poate cuprinde un car în lărgimea lor. Această strîmtoare, ce locuitorii numesc *Vadul Călugărenilor*, fu aleasă de Mihai-Vodă spre a sluji de Termopile romînilor. Astăzi această vale se află întocmai dupe cum ne-o descrie analiştii acelor timpuri. Nici un moment nu se arată că acolo fu lupta cea crîncenă pentru libertate![1] Atît suntem de nesimţitori la gloria naţională! Romînul acum trece cu nepăsare printr-aceste locuri sfinte, fără ca nimic să-i aducă aminte că pămîntul ce calcă e frămîntat cu sîngele părinţilor săi şi acopere oasele vitejilor!!

Vai! scriam aceste rînduri în anul 1847. Cine îmi vrea fi zis atunci că abia un an va trece şi inima-mi va fi şi mai crud de durere ispitită. Era în vremea unei frumoase deşteptări naţionale, atunci cînd un popor întreg jurase că va muri pentru Patrie şi Libertate. Turcul, vecinicul duşman, se pornise tot de la

---

[1] Crucea de piatră ce se află la Călugăreni este făcută de Şerban-Vodă Cantacuzino, spre vecinicirea unui pod ce el făcu pe apa Neajlovului, dar nu priveşte bătălia (n.a.).

Giurgiu spre a ne răpi aceste bunuri scumpe. Mă aflam într-o adunare populară, cînd sosi vestea că păgînul a tăbărît la Călugăreni, călcînd cu picior batgiocoritor sfînta ţărînă a părinţilor noştri, glorioşii martiri ai libertăţii naţionale. O, amar mare! Atîta fu uitarea religiei suvenirilor; atîta fu încrederea tutulor în vorbele necredincioşilor sau atîta fu mişelia lor, încît această veste îi lăsă reci şi în nepăsare! În zadar glasu-mi unit cu al unui mic număr strigă *„război şi răzbunare“*! Nici un echo puternic nu-i răspunse în mulţime. Îmi ascunsei atunci ochii cu mînele mele ca să nu mai vază această umilitoare privelişte, şi din inima-mi zdrobită scăpă aceste cuvinte: *„Dumnezeul părinţilor noştri ne-a părăsit! Părinţii noştri ne-au blestemat!“*[1]

Mihai-Vodă vru a se folosi de poziţia şi de strîmtorarea Vadului Călugărenilor, în care nu se putea destinde în front mai mult de 12.000 oameni, ca să facă mulţimea turcilor nefolositoare şi ca să se poată astfel lupta cu dînşii cu puteri deopotrivă. Pentru aceea el tăbărî acolo cu oştile sale, puind cete de strejă în deosibite părţi ca să vază de nu vor umbla turcii a trece printr-alt loc.

Dar Sinan, vrînd a înainta spre Bucureşti, era nevoit a trece pe la Călugăreni, fiind acesta drumul cel mai scurt şi temîndu-să ca, dînd printr-altă parte,

---

[1] Acestea s-a petrecut într-un club la Mitropolie, cea dintîi şi din urmă oară cînd am stătut de faţă la seanţele acelui club. Trebuie a şti că puţini oameni din popor se afla l-această adunare şi părerea mea e că poporul cel de gios, mai cu seamă al Bucureştilor, şi-a împlinit datoria revoluţionară şi naţională, declarîndu-şi, deşi cam tîrziu, vroinţa de a apăra revoluţia cu paloşul; iar clasele de sus, guvern, boieri, neguştori, junime, s-au aflat mult mai prejos şi nevrednice de misia lor şi de poporul ce conduceau (n.a.).

să nu lase în urma sa un vrăjmaş aşa de întreprinzător şi îndrăzneţ ca Mihai. Îngîmfarea sa şi mulţimea oştilor sale îl făcea a crede că va birui lesne. Într-adevăr, armata lui era, cum ştim, de 180.000 ostaşi, mai mult decît de zece ori mai mare ca a lui Mihai-Vodă, care, cu toate ajutoarele ce priimi din Moldova şi Ardeal, d-abia se urca la 16.000 oameni şi 12 tunuri[1]. Sinan nu bănuia poate că numărul creştinilor ar fi aşa de mic, dar tot ştia că armata lui e mult mai mare decît a lor.

Deşi puţini, ostaşii creştini erau însă plini de foc şi de dorinţă de a se măsura cu duşmanul. Exaltaţia şi înfurierea soldaţilor crescu atît, încît, înţelegînd că unii din căpitanii lor, cătînd la mulţimea, puterea şi rînduiala păgînilor, erau de părere a se trage înapoi spre a nu primejdui în norocul unei zile slava şi reputaţia cu greu dobîndită, începură a face multă larmă în tabără, strigînd că în orice chip ei vor să încerce o bătaie ca să scape, cum zicea ei, odată, prin prăpădirea oştirei duşmane ce se afla acum adunată toată la un loc, de acest război şi să zdrobească de tot jugul nesuferitei tiranii turceşti. Vrînd-nevrînd, trebuiră şi capii oştilor cu toţii a se învoi de a aştepta acolo sosirea duşmanului.

XIV

Ziua dintîi de bătaie la Călugăreni

După ce trecu Dunărea, marele vizir dete comanda avangardei armiei lui Satîrgi-Mehemet-Paşa şi la ariergardă orîndui pe Hassan-Paşa, beiler-beiul Ru-

[1] Walther — Iacobini — Filstiţi — Engel t. I, p. 236. Alţi analişti pretind că oastea lui Mihai se urca la 20.000, dar ei n-au putut cunoaşte mai bine aceasta ca Walther şi Iacobini, ce se aflară atunci în faţa locului (n.a.).

meliei; iar pe beii Salonicului și Nicop[o]lui îi însărcină cu paza și apărarea podului. Cele zece galere ce se urcaseră pe Dunăre pînă la Rusciuc fură descărcate de tot feliul de arme și muniții și priimiră poruncă d-a rămînea pe loc spre a păzi podul. Apoi în 11/21 avgust, Sinan porni cu armata sa spre București. In cea dintăi noapte, Turcii conăciră[1] într-un sat ruinat în dreptul *Camuri*, și a doua zi (12/22 avgust) sosiră în capul Vadului Călugărenilor, trecînd rîul Salcia pe trei poduri. Călărimea ușoară, care manevra la avanposturi, înaintă pînă la intrarea strîmtorei și sta acolo odihnindu-și și păscîndu-și caii, cînd un nor mare de pulbere îi vădi apropierea romînilor. Ea fu îndată izbită cu putere și fugi înspăimîntată pînă în tabără. Spahiii înaintară spre a sprijini[2] năvălirea călărimii romîne, pînă cînd să apuce vizirul a-și pune armata în rînduială. Sinan se uita plin de mirare la puținul număr al creștinilor care cuteza a aștepta și încă a izbi o armată așa de numeroasă. Cu toate aceste, nedesprețuind pe vrăjmașii săi și temîndu-să de vreo cursă, el îngriji de tot ce i-ar putea fi spre folos. Pentru aceea, porunci beiler-beiului Rumeliei a înainta spre stînga cu oștile sale și cu șapte tunuri și a merge drept către ai noștri, în vreme ce el însuși, în capul spahiilor, urmînd după artilerie, puse, în lipsă de pod, de aruncă scînduri pe mocirla de lîngă pădure, ce avea înaintea sa, spre a o putea trece. Dintr-altă parte, Segban-Bași cu 12.000 ianiceri se așeză în pădure coprinzînd posturile cele mai importante, și urcînd douăsprezece tunuri mari într-un deal înalt, le îndreptă spre armia noastră și începu a tuna asupră-i.

---

[1] *conăci* — a poposi.
[2] *sprijini* — aici: a stăvili.

Într-această întocmire puternică și îngrozitoare înaintînd turcii, ai noștri începură a se trage înapoi mai la strîmtoare, dar cu multă rînduială și luptîndu-se ne'ncetat. Pedestrimea însă, strînsă în urmă prea de aproape de turci, fu respinsă în pădure și dete înapoi în lungul strîmtorei mai iute și cu oarecare nerînduială, dar fără a încerca vr'o pierdere simțitoare. Era atunci de la 3 la 4 ceasuri după-amiază și turcii, mulțămiți că au împins înapoi năvălirea creștinilor, nu îndrăzniră a înainta mai mult în acea strîmtoare necunoscută, unde îi putea aștepta vr'o cursă. Vizirul își așăză corturile într-o poziție foarte bună, pe o înălțime la intrarea strîmtorei, ținînd oștile înarmate și avînd toată noaptea masalale[1] aprinse la cîte patru colțuri ale taberii. Mihai-Vodă luase poziție dincolo de rîu pe o înălțime, două mile de tabăra turcească, ocupînd strîmtoarea despre București. Astfel armatele protivnice se aflau așezate pe două înălțimi față în față, fiind despărțite numai de pădurea din vale ce nu le oprea a se vedea. Romînii aveau înaintea lor o turmă de bivoli cu steaguri [2], și toată tabăra lor era plină de focuri mari, în mijlocul cărora petrecură toată noaptea aceea, viermuind și mișcîndu-să necurmat, cîntînd, chiuind și hăulind, dupe natura lor veselă în mijlocul nevoilor și supărînd și hărțuind pe turci cu numeroase avanposturi. Ambele armate așteptară astfel ziua cu nerăbdare și cu acea neodihnă ce simt oștile în ajunul unei mari bătălii. Turcii, îngîmfați de mica izbîndă ce dobîndiseră, cătau în rîs la romîni, și aveau de sigur că a doua zi se va vedea

---

[1] *masală* — torță.

[2] În al XVI-lea veac, romînii, în bătăliile lor, se slujeau de bivoli, precum cei vechi de elefanți. Vezi *Mag[azinul] istoric*. I, II (n. a.).

triumful islamismului, prin zdrobirea lui Mihai și a armatei lui. Lor le părea rău numai că romînii nu sunt îndestul de mulți ca să facă biruința lor mai glorioasă. Ai noștri se pregătea a apăra cu bărbăție acea strîmtoare care era cheia țării lor și a Europei creștine. Ei știau cît sunt de puțini pe lîngă dușman, dar, credincioși înfocați, inima lor ardea de dorința d-a-și da viața pentru patrie și lege, și d-a merita cununa martirilor.

XV

Mihai-Vodă vorbește oștilor

În sfîrșit soarele veni să lumineze această mare zi de miercuri 13/23 august, menită a fi briliantul cel mai strălucit al cununei gloriei romîne. Înaintea zorilor încă, Mihai-Vodă trimise o seamă de pedestrime cu puști de se așăză la intrarea pădurei și își puse tunurile într-o bună poziție, pe o înălțime. În vremea aceea, turcii își lua poziție în preajma podului de ceea parte. Sfîrșindu-și pregătirile, Mihai înălță împreună cu ostașii săi rugăciuni către Dumnezeu. Apoi, îndreptîndu-să către dînșii, le zise: să-și aducă aminte de vechea lor vitejie, căci ocazia de acum este frumoasă și de o vor pierde, anevoie o vor mai căpăta. Turcii, le zicea el, sunt uimiți de atîtea pierderi, cetățile lor din toate părțile sunt coprinse; din cîte capete au avut armatele lor, numai unul a rămas care mai îndrăznește a ține frunte creștinilor, că cu dînsul au a se lupta și gloria d-a-l birui va fi foarte mare. Mulțimea vrăjmașilor nu trebuie să-i sperie, de vreme ce Sinan a lăsat cele mai bune oști ale sale în garnizoane prin cetăți și a adus cu dînsul numai oameni carii vor face mai mult zgomot decît vătămare. Pe lîngă aceasta, locul de bătaie nu putea fi mai bine ales, de

vreme ce mulțimea lor aci le va fi nefolosi
le zise încă să-și aducă aminte de cruzimea
șului care nu iartă niciodată pre cei biruiți,
mai mult pre cei ce s-au revoltat; că nu este
că au scuturat jugul robiei, că au înnoit vechile
turi cu împăratul și că s-au pus supt ocrotirea Ai
lului, daca, printr-o faptă strălucită, ei nu vor căuta a întemeia această vrednică hotărîre, că a venit vremea de a se lupta puternic pentru libertate, iar mai cu seamă pentru cinstea legei, ca să dovedească turcilor că de le-au călcat ei înainte patria, a fost numai din pricina neunirii lor; dar că acum, cînd toate popoarele vecine stau în bună înțelegere împreună, trebuie a dobîndi prin unire aceea ce am pierdut prin zavistie și împerecheri, și a goni pe acești cruzi tirani dincolo de strîmtoarea lor (Dardanele); că toți vecinii și-au făcut datoria lor, cînd bătîndu-i, cînd gonindu-i din cele mai bune cetăți ale lor, astfel încît ei prăpădiră cea mai bună parte din acea mare armie ce Sinan dusese în Ungaria. În sfîrșit, încheie zicînd că acum pot și romînii dobîndi o asemenea glorie, căci toate dovedesc că vor avea aceeași norocire.

Apoi domnul se îndreptă către oastea ungurească și o îndemnă a se lupta cu inimă, aducîndu-i aminte că ea e depozitara vechei vitejii unguerești.

XVI

Ziua a doua de bătaie la Călugăreni. Romînii pierd bătaia

Astfel vorbi Mihai, ne'nspăimîntatul voievod; și ostașii, inimați foarte împotriva turcilor, învăpăiați și de aceste cuvinte, dar jaluzi încă mai mult d-a

eclipsa printr-o biruință strălucită toate glorioasele biruinți ale vecinilor, răspund învîrtind în mîini paloșele și lăncile, și, prin strigări mari de o războinică veselie, cer de la domnul lor ca să-i ducă îndată către dușman. Atunci Mihai, plin de încredere în energia armatei sale, trece podul în capul a 8.000 ostași și se lasă cu furie asupra osmanliiilor, în vreme ce focul iute și bine ținut al pușcașilor din pădure și al tunarilor pustieștе[1] armata turcească, oborînd la pămînt lume multă. Cîteva cete de turci se încearcă a sprijini năvălirea romînilor, dar în zadar, căci aceștia inimîndu-să între sine unii pe alții, îi izbesc cu atîta furie, încît, cu toată minunata poziție a turcilor, prăvălindu-i, ei ajunseră pînă la cele dintăi corturi ale taberii lor. Vrăjmașii, ajutați de poziție, de numărul lor și de mașinele de război, își vin curînd în sine și încep a se lupta cu tărie. Patru pași: Satîrgi-Mahomed, Haider, Husein și Mustafa, cu o armată însemnată compusă de oștile Siriei și de ianiceri, aleargă în agiutorul cetelor ce se luptau, sprijin cu putere năvălirea romînilor, trec podul, și lupta cea mai înverșunată începe atunci în toate punctele. Astfel, întinsă peste toată fruntea armatelor, ținu bătaia mai multe ceasuri, pînă cînd Sinan, desperat de puținul spor ce a dobîndit pîn-atunci, își îngloti[2] oștile pe lîngă sine, strînse pe toți pașii și căpeteniile, îi inimează și, în capul unei coloane îngrozitoare, făcu o năvală mare și izbuti a împinge pe ai noștri cu un pătrar de mil înapoi și chiar pînă în tabăra lor, luîndu-le și toată artileria. Mihai, fără a pierde inima din această neizbîndă, își culege puterile și din nou dă năvală asupra turcilor, tăind și oborînd într-înșii. Îndărăt-

---

[1] În mss.: *pustiesc*.
[2] *îngloti* — a strînge, a îngrămădi.

nicul voinic Albert Kiraly izbutește a lua înapoi două tunuri. Dar vrăjmașul se bate cu inimă, își împrospătă adesea oștile, aceea ce nu pot face ai noștri, și îi reîmping îndărăt. De trei ori românii împinseră și prăvăliră pe turci și de trei ori fură respinși înapoi. Astfel urmă lupta cu noroc schimbător, de la răsăritul soarelui pînă către două ceasuri înaintea apusului, biruitorii rămîind adesea biruiți și biruiții biruitori. „*Turcii*, spun analiștii contimpurani, *se luptau ajutorați de mulțime și de număr, romînii de tărie și îndrăzneală.*“ In sfîrșit, furia îmbărbătînd deopotrivă pe unii ca și pe alții, biruința sta să rămîie numărului, și mica oștire romînească, împovărată de mulțimea vrăjmașilor, trăsnită de numeroasa lor artilerie, este nevoită a da îndărăt. Retragerea ei însă este frumoasă și metodică. Spre a nu se lăsa a fi ocolită de turci, spartă și răsipită, ea se întocmește în figura unui colț (cuneum), și slobozind astfel de toate laturile focuri asupra vrăjmașului, se trage înapoi cu încetul, luptîndu-se neîncetat; această retragere este o minune de vitejie, de sînge rece și de eroism. Stolurile nenumărate ale călăreților turci în zadar se aruncă cu furie asupra laturilor acestui triunghi, căutînd a-l sparge; silințele lor, fără a-l vătăma întru nimic, se zdrobesc de dînsul ca de o stană de piatră. Strîmtorarea locului de bătaie, pădurile și dealurile favoriza înapoierea romînilor și zăticnea[1] mișcările turcilor și silințele lor d-a-i încongiura din toate părțile. Dar era de temut ca vrăjmașii să nu izbutească a scoate pe ai noștri din strîmtoare și să-i împingă în cîmpie, unde i-ar fi zdrobit cu numărul lor. Soarele acum căta spre asfințit; romînii se luptaseră cu eroism, dar

---

[1] *zăticni* — a stingheri.

osteniţi de o luptă lungă şi nepotrivită, ei se plecară numărului celui prea covîrşitor al duşmanului; bătălia să putea acum privi ca pierdută de dînşii, daca vr'o împregiurare nu-i va ajuta şi vr'o soartă mai blîndă nu le va străluci. Mihai însă, ca totd'auna liniştit şi trufaş în primejdie, mai are încă o nădejde. El trimisează de dimineaţă să cheme lîngă dînsul o ceată de pedestrime ce se afla departe de tabără... Sosi-va ea oare la vreme?... De la dînsa spînzură soarta bătăliei.

XVII

Vestita faptă de vitejie a lui Mihai. Romînii cîştigă bătaia

Sta să apuie soarele dupe orizon, cînd vestea că ajutorul aşteptat a sosit vărsă nădejdea izbîndirii şi un curagiu nou în inima acelii mînă de voinici romîni, care ca nişte zmei se luptau, trăgîndu-să în faţa nenumăratelor gloate a unui duşman învingător. Acest agiutor însă, ce ai noştri şi-l închipuia tare, nu era decît o ceată de 300 pedestraşi cu puşti din Ardeal. Mihai, fără a pierde vreme, căută a se folosi de acest ne'nsemnat agiutor şi de reîmbărbătarea oştilor sale, ca să smulgă biruinţa de la vrăjmaş. El îşi preumblă privirea pe cîmpul bătăliei, vede mişcările turcilor, şi după dînsele îşi pregăteşte pe ale sale. Sinan-Paşa, văzînd retragerea romînilor, luase inimă şi vrea a-i desface şi a-i reschira de tot. Spre acest sfîrşit, în capul rezervei sale el umbla a trece podul spre a izbi pe ai noştri în frunte, în vreme ce Hassan-Paşa cu Mihnea-Vodă, din porunca lui, alerga prin pădure să-i lovească pe la spate. Mihai atunci se aşază cu ceata de curînd sosită la capul podului, spre a întîmpina pre Sinan, trimite pre căpitanul Cocea cu două sute un-

guri și alți atîția cazaci pedestri ca să ia pe vrăjmaș, pe la spate, și Albert Kiraly așeză cele două tunuri ce redobîndise de la turci, într-o bună poziție și stă gata a trăsni pe dușman de ar îndrăzni a trece podul. Sfîrșind aceste pregătiri, Mihai cugetă întru inima sa că împregiurarea cere neapărat vreo faptă eroică spre a descuragia pe turci și a îmbărbăta pe ai săi. El hotărăște atunci a se jertfi ca altădată și a cumpăra biruința cu primejdia vieții sale. Rădicînd ochii către cer, mărinimosul domn cheamă în ajutoru-i protecția mîntuitoare a Dumnezeului armatelor, smulge o secure ostășească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmașă ce-l amerință mai de aproape, doboară pe toți cei ce se încearcă a-i sta împotrivă, ajunge pe Caraiman-Pașa, îi zboară capul, izbește și pe alte capete din vrăjmași și, făcînd minuni de vitejie, se întoarce la ai săi plin de trofee și fără a fi rănit. Această faptă eroică înfioară pe turci de spaimă, iar pe creștini îi însuflețește și îi aprinde de acel eroic entuziasm, izvor bogat de fapte minunate. Și cum n-ar fi crezut ei că pot face minuni cu un astfel de general și cu asemenea pilde ce le da! Sinan, văzînd aceasta, spre a da curagiu la ai săi, ia ofensiva și trece podul. Dar deodată se vede oprit în față de Mihai ca de un zid de piatră tare, în dos izbit cu o furie înfocată de căpitanul Cocea și în coastă trăsnit de tunurile așezate pe deal de Albert Kiraly, care bătînd în mulțimea îndesită a turcilor, le găurește rîndurile și le pustiește toată aripa dreaptă. Îndărătnicul vizir, fără a-și pierde cumpătul, izbutește a-și întocmi oștile în rînduială, cînd o izbire nouă a lui Mihai în fruntea armiei, pustiirile furioase ale înfierbîntatului Cocea de dinapoi, fierbintele și ucigătorul foc al tunurilor lui Kiraly zdrobesc iarăși această rînduială, și turcii, minunați de îndrăzneala cu care

romînii, ce îi privea ei ca biruiţi, îi izbesc acum, încep a fugi rezlăţiţi. Satîrgi-Mahomet-Paşa, trăgîndu-se înapoi, fu rănit şi îndată, schimbînd retragerea în fugă, dete cel dintăi semnalul nerînduielii şi toată armia musulmană se întoarse în resipă spre baltă, lăsîndu-şi coastele şi spatele expuse loviturilor noastre. În zadar ienicerii se ţin semeţi împotriva a lor noştri, şi caută a le răspunde cu focurile lor, căci celelalte cete, spăimîntate de aceste izbiri împreunate la care nu se aştepta, reschirîndu-se îi tărăsc şi pe dînşii înapoi. În zadar Sinan mustra pe ostaşii ce fugea, acum cu cuvinte ocărîtoare, acum bătîndu-i cu măciuca sa înfierată (massa fierata), silind în tot chipul a-i pune în rînduială şi a-i întoarce la bătaie. Glasul şi autoritatea lui sunt nesocotite şi nici o putere omenească nu mai poate opri în loc valurile zgomotoase ale fugarilor, care se prăvăleau cu furie şi repede spre pod, căutîndu-şi mîntuire în trecerea lui. La capul acestui pod sta îmbulzite în neorînduială artileria, cavaleria, pedestrimea, împingîndu-se spre a trece care de care mai nainte; dar, văzînd că toţi nu pot încăpea pe dînsul, mulţi din turci sunt siliţi a se arunca în baltă, unde îşi aflară moartea. Între aceştia era şi paşii Heider, beglerbeiul de Sivas (Capadocia), Hussein, beiul Nicopolului şi Mustafa, feciorul lui Aias-Paşa. Ei se cufundară în mocirlă, unde fură ucişi şi priimiră, zice un analist turc, cununa martirilor de la ghiauri. Bătrînul Sinan însuşi, tărît de ai săi şi în graba fugei sale, fu călcat în picioarele cailor şi apoi, împins de suliţa unui ostaş romîn, căzu călare dupe pod în baltă cu atîta repeziciune încît izbindu-se de pod, îşi pierdu chiulaful[1] şi feregeaua[2] şi doi dinţi ce singuri se mai afla

---

[1] *chiulaf* — fes mare.
[2] *feregea* — manta largă din stofă fină, purtată peste anteriu.

în gura lui. El era p-aci să piară sau să cază în mîinile romînilor, daca din norocirea lui un voinic soldat din oştile Rumeliei, anume Hassan, nu s-ar fi aruncat dupe dînsul ca să-l scape şi, lăsîndu-i calul înomolit în lut, pe umeri îl scoase de acolo şi îl duse în tabără. De atunci, acest soldat se numi *Deli-Hassan-Batakgi* şi ajunse căpitan al deliilor[1] lui Cogia-Murad-Paşa. Vestea morţii vizirului se împrăştie între turci şi cei ce se mai împotriveau deteră şi ei dosul. Romînii, cu furia lor obicinuită şi electrizaţi încă prin izbînde, îi gonesc dinaintea lor ca pe nişte turme de vite, pînă îi vîră în tabăra lor. Hassan-Paşa şi Mihnea-Vodă, ce venea să încungiure pe ai noştri, aflînd că Sinan a pierit şi că oastea lui e biruită, se trag îndărăt spre tabără. Într-acel minut, Mihai, precum odinioară semizeii cîntaţi de nemuritorul Omir, alerga într-o parte şi într-alta prin tabăra turcească, căutînd pe Sinan, cînd, văzînd de departe pe Hassan-Paşa, se luă dupe dînsul strigîndu-i să stea de e viteaz, să se lupte cu dînsul piept la piept, şi cînd de cînd era să-l şi ajungă cu paloşul; dar Hassan-Paşa fugea înspăimîntat şi nu se putea ţine pe picioare de groază. El merse de-şi ascunse ruşinea într-un crîng spinos, de unde d-abia a doua zi îndrăzni să iasă la ai săi. Noaptea opri măcelărirea armatei musulmane şi o păzi d-a fi cu totul zdrobită şi resipită. Romînii se întoarseră triumfători în tabăra lor, încărcaţi cu prăzi bogate. Pe lîngă tunurile lor ce şi le redobîndiră, alte patru tunuri mari d-ale duşmanului, cai mulţi şi mai multe steaguri, între care steagul cel verde şi sfînt al Proorocului, fură trofeele acestii strălucite zile.

---

[1] *deliu* — corp de călărime.

Trei mii turci[1] zăceau în cîmpul bătaii. Pierderea romînilor era încă simțitoare, căci turcii se apăraseră cu curagiu. Apele Neajlovului se roșiseră de sîngele vărsat în acea zi.

Spre a odihni sufletul cetitorului de aceste scene sîngeroase, istoriograful contimpuran Walther ne povestește aci o anecdotă interesantă. El zice că în toată această expediție a romînilor împotriva turcilor, doi cerbi dumestici însoțiră pe Mihai-Vodă, și chiar în vremea bătăliei de la Călugăreni, supt focul și vuietul tunurilor și a bombelor, ei ședea neclintit lîngă cortul lui, însă omorîndu-se unul dintr-înșii, celălalt de durere merse de se ascunse în pădure.

Astfel fu acea vrednică de o neștearsă aducere aminte zi de bătaie de la Călugăreni, în care romînii scriseră cu sabie și cu sînge paginea cea mai strălucită din analele lor. De zece ori mai puțin numeroși decît dușmanii, ei cîștigară asupră-le o biruință strălucită și avură gloria d-a învinge un general pîn-atunci încă neînvins. Munteni, moldoveni și ardeleni, soldați și căpetenii se luptară toți ca niște eroi. Dar cinstea cea mai mare a biruinței se cuvine cu tot dreptul viteazului domn. Prin întocmirile sale cele ingenioase, prin sîngele rece și neînspăimîntarea sa și prin primejdia în care își puse viața, el asigură biruința. Într-această bătălie, ca în multe altele, nu știm de ce a ne minuna mai mult în acest mare bărbat, de geniul său de general ori de vitejia lui de soldat. Într-adevăr, toate operațiile acestii bătălii dovedesc din partea lui Mihai și a romînilor o artă militară înaintată, care cu tot dreptul poate minuna

---

[1] Embry, p. 846, urcă numărul turcilor morți la 10.000. Alții încă au exagerat și mai mult, urcîndu-l la 25.000. Vezi *Campuna Hist.*, p. 890 (n.a.).

pe toți cîți cunosc starea de pruncie în care se afla, în acel timp, această artă în toată Europa.

Daca cu această biruință nu se sfîrși atunci campania, ea contribui însă mult în urmă la săvîrșirea ei, căci demoraliză într-atîta pe turci, încît, cînd creștinii luară mai tîrziu iarăși ofensiva, turcii nu mai îndrăzniră a se mai măsura cu dînșii și nu se crezură în siguranță decît puind cît mai în grab Dunărea între dînșii și îngrozitorii lor vrăjmași.

XVIII

Petrecerea turcilor și a romînilor în acea noapte în tabără

Noaptea ajută turcilor a se dezmetici din groaza ce îi coprinsese și a se întocmi în rînduială. Ei își luaseră din nou poziția cea dintăi și Sinan porunci în grabă ca să se adune lîngă dînsul o seamă de oști ce rămăsese în urmă peste Dunăre, nădăjduind ca după sosirea lor să-și răzbune învingerea. El mai nădăjduia încă în isprava intrigilor ce Mihnea-Vodă, din tabăra turcească, prin înțelegere cu unii din boierii lui Mihai, urzea între ostașii creștini. O împregiurare însă turbură în acea noapte răpaosul turcilor. Un ianicer avînd fitilul aprins la pușca sa, focul prinse în tigaie și cum se afla lîngă ierbăriile ianicerilor, o scînteie căzu deasupra și deodată acele ierbării săltară în aer. La huietul cel mare al acestii izbucniri neașteptate și la groaznicul nor de fum ce ascunse ceriul, toți turcii răspunseră împreună printr-un țipăt îngrozitor de spaimă și crezînd că ai noștri îi izbesc, o luară din nou la fugă, reslățindu-se în toate părțile. Tîrziu și cu greu putură ei a-și veni în sine și a se întocmi în tabără.

O scenă cu totul alta se petrecea atunci în tabăra romînească. Mihai-Vodă să trăsese îndărăt o a patra parte de mil și tăbărîse în direcția locului bătăliei. El puse de salută sosirea nopții cu mai multe salve de artilerie, și după ce orîndui streji în toate părțile cu multă îngrijire, chemă capetele armatei la un sfat de război. Pe cînd el se afla în sfat, strejile îi aduseră înainte un turc ce prinseseră atunci și care nu-i era necunoscut. Domnul îl întrebă despre numărul vrăjmașului și planurile lui. Prinsul, după ce răspunse l-aceste întrebări, aflînd și el adevăratul număr al creștinilor, zise către sfat: „A! de-ar fi știut turcii astăzi aceasta, v-ar fi zdrobit numai cu caii lor". Mihai, după ce porni pe turc supt bună pază spre Ardeal, începu a se chibzui cu căpitanii săi despre ceea ce trebuia a face în împregiurările de față. El era de părere că să înceapă a doua zi din nou lupta, dar o seamă de boieri și capetele oastei unguresti îi stătură împotrivă. Aceasta dete prepus unora a bănui și a zice cum că Albert Kiraly, ca și unii din boieri, ar fi fost cîștigați de trădătorul Dan Vistierul, care priimise 50.000 galbeni de la Sinan prin Mihnea-Vodă ca să-i împarță între dînșii. Purtarea lui Kiraly dup-aceea dă de neadevărată această bănuială. Afară de aceasta, oștirea moldovană era nevoită a se întoarce în țara ei, unde se aștepta năvălirea polonilor și a tătarilor. Văzîndu-se astfel trădat de unii din boierii săi, părăsit de oștile ajutătoare, neputînd a se rezema decît în ostașii săi romîni, Mihai, cătînd la numărul și la obosirea oștilor sale, se temu d-a nu pierde folosul moral dobîndit prin bătălia cîștigată, d-a nu cădea în vreo cursă a vrăjmașului sau a fi zdrobit de puterile lui cele numeroase de va rămînea la cîmpie, și gîndi că înțelepciunea îi poruncește a se trage spre munți, ca supt ocrotirea lor să aștepte sosirea prințului Ardealului. Drept aceea,

el porni îndată un olăcar[1] la Bathori, înștiințîndu-l de cele întîmplate, arătîndu-i primejdia în care se afla Ardealul ca și Țara Romînească și rugîndu-l să grăbească a-i veni într-agiutor, ca să nu lase țara a fi înecată de numeroasele oarde vrăjmășești. Într-acea noapte armata noastră, cu toată osteneala bătăliei, nu se odihni de loc. La miezul nopții, ea invocă de trei ori cu glas tare sfîntul nume al lui Isus și într-același minut 200.000 glasuri din tabăra turcească răspunseră cu o trufașă cutezare prin strigarea: „Alah! Alah! hu!" Aerul vibră d-aceste strigări, pădurile clocotiră pînă în fundul lor și văile răsunară și repetară numele lui *Isus!* și *Alah!* dumnezei neîmblînziți în dușmănia lor pe care mii de mii de ecatombe[2] omenești, ce în zilele atîtor veacuri li se jertfiră, nu i-au putut încă împăca.

XIX

Mihai cu oastea sa se trage la București, apoi pe la Tîrgoviște la cetatea Negru-Vodă și la satul Stoenești

Cînd începu a se face ziuă, Mihai-Vodă rădică tabăra și se trase spre rîul Argeșul, în depărtare de două mile, unde puind streji în toate părțile, căută a da puțină odihnă atît lui, cît și la ostașii săi. A doua zi, vineri în 15/25 avgust, ziua de Sănta Maria, Mihai, plecînd de la Argeș, se opri la Văcărești, nevrînd să intre în București, și se zăbovi aci cîteva ceasuri. În această vreme, fără știrea lui, ungurii, împreună cu

[1] *olăcar* — curier, ștafetă.
[2] *ecatombă* — jertfă.

alți ostași streini, năvăliră Bucureștii și îl jăfuiră supt pretext că mai bine să ia ei acea pradă decît să cază în mîinile turcilor. În 16/26 avgust, Mihai, aflînd că vrăjmașul s-a luat dupe dînsul, pornește de la Văcărești după-amiazi, merge pînă la miezul nopții cale de cinci mile, se odihnește puțin pînă la revărsatul zioriIor într-un loc priincios, înaintează d-acolo încă vr'o cinci mile și duminecă în 17/27 ajunge la orașul Tîrgoviște pe rîul Ialomița. Acolo, supt ocrotirea munților, își întocmi tabăra, așezînd streji ca să privighieze în toate părțile și șezu pe loc cîteva zile. În urmă plecă și d-acolea și întinzînd tot mai la munte, urmînd țărmurile Dîmboviței, se adăpostește într-un loc anevoie de apropiat, la cetatea lui Negru-Vodă, ale cării întăriri zdrobite de puțină vreme de turci, se vedeau încă. Astăzi chiar tot se mai văd dărîmături de cetățuie într-acest loc minunat de frumos și plin de legende și suvenire despre Negru-Vodă, domnul cel mai popular între țăranii noștri. Acest loc e încă vestit printr-o bătălie strălucită ce cîștigă la 1342 Dragomir, comandantul puterilor lui Ladislau-Vodă, domnul Țării Romînești, asupra armiei lui Ludovic I, craiul Ungariei, care supt comanda lui Nicolae Garan și Simeon Megheșel năvălise în țara noastră. Ungurii fură trași de romîni în aceste locuri grele și înfrînți cu totul, căzînd în bătaie și cei doi generali ai lor.

Locuitorii Bucureștilor și ai Tîrgoviștei părăsindu-și casele, se ridicaseră cu tot bunul lor și însoțiseră armata în retragerea ei spre munți. În sfîrșit, Mihai-Vodă lăsă și cetatea Negru-Vodă și să trase tot mai în munți, pre apa Dîmboviței în sus, la sat la Stoenești. În această retragere, mai mulți ostași romîni dezertară și oștile moldovene se întoarseră în țara lor, unde erau chemate, rămîind astfel cu Mihai numai ca la 8.000 ostași, dar toți aleși și viteji. El își așăză la Stoenești tabăra,

o şănţui bine şi îi făcu tăbii,[1] avînd statornica hotărîre de a aştepta într-acest loc sosirea lui Bathori, d-a închide pîn-atunci calea Ardealului lui Sinan-Paşa şi d-a urma apărînd prin lupte mărunte patria sa nenorocită, pe care acum n-o mai putea apăra prin bătălii mari.

XX

Sinan vine la Bucureşti. Declară ţara paşalîc. Face cetate la Bucureşti

A doua zi dupe bătălia de la Călugăreni, turcii, văzînd că creştinii nu fac nici o mişcare, îndrăzniră vreo cîţiva din ei a înainta pînă în locul unde fusese tabăra romînească şi unde găsiră puţin bagaj greu şi cîteva tunuri părăsite. L-această veste se porni gonaci în toate părţile, de prinseră cîţiva ţărani, de la care aflară drumul ce a luat oştirea romînească. Hassan-Paşa trecu atunci strîmtoarea cu o despărţire din armie şi tăbărî dincolo în cîmpie. Într-aceeaşi vreme, el porni o patrulă spre Bucureşti, de aduse din preajma acestui oraş robi, bucate şi vite. Sinan-Paşa însă cu armata sa nu îndrăzni a se lua îndată după Mihai, ci şăzu două zile pe loc, pînă să-şi întremeze oştirea din spaima şi ameţeala în care căzuse după înfrîngerea sa, şi pînă să-i sosească, după spusa unora, puţinele oşti rămase în urmă[2].

---

[1] *tabie* — redută.

[2] Embry, p. 817. Analiştii turci nu pomenesc nimic d-aceste oşti ce unii din analiştii creştini spun că rămăsese peste Dunăre. Aceea ce ne face a primi aceasta cu îndoială, căci credem că, de ar fi fost cu temei, turcii n-ar fi uitat-o spre a îndrepta pierderea bătăliei (n.a.).

Spre a fi sigur d-a nu fi izbit în spate de romîni, el trimise un trup de oaste de coprinse cetatea Brăilei și el însuși, în 15/25 avgust, cu toată armata cea mare, trecu strîmtoarea Călugărenilor și merse de tăbărî în cîmpie la satul Copăceni, dincoace de rîul Argeșul, și în 17/27 înaintă pînă la București, unde tăbărî supt oraș. Îndată ce sosi, Sinan porunci de luară după turnurile bisericilor crucele și bulele aurite, pe care le sfărîmară în bucăți, precum și pe icoane, și puseră pe turnuri, în locul crucelor, semiluna. În mitropolie puseră, în locul altarului, un *mirab* (altar mahometan) și un *mimber* (estradă spre a pune un tron) și astfel, prefăcînd-o în geamie, în 20/30 ale acelii luni, făcură acolo slujbă și rugăciunea turcească. Această rugăciune se săvîrși de Hassan-Efendi, șeicul din schitul Mustafa-Pașa, care însoțise pe Sinan într-această campanie. Acela care luă crucea dupe turnuri era un *topciu* (tunar) numit Ibraim-Pașa, pe care marele vizir spre răsplătire îl făcu căpitan în gvardia sa.

După săvîrșirea rugăciunei, vizirul adună supt cortul său pe cei mai însemnați ofițeri ai săi și le zise că lăsarea Moldovei și a Țării Romînești în stăpînirea ghiaurilor e o pricină necurmată de turburări și împerecheri pentru răscoalele ce ei fac; că spre a curma toate aceste în viitor, el propune ca aceste două țări să se prefacă în provinții ale statului (*ijaleti*), și, spre a ține într-însele rînduiala și pe popor în supunere, să se zidească două cetăți, una la București și alta la Tîrgoviște. Toți ofițerii găsiră de bună această părere. Vezirul înștiință îndată Porții hotărîrea sfatului și numi pe Satîrgi-Mahomet-Pașa l-acest nou pașalîc din Țara Romînească. Așa, pentru a doua oară, turcii izbutiră în statornica lor dorință d-a preface țara în pașalîc. Dar acum, ca și întîiași dată, la 1522, ei întîmpinară în Mihai un alt Radul-Vodă de la Afumați,

și nu putură apăra cu armele fapta lor nelegiuită. Astfel totd'auna, în timpuri grele și nenorocite, roditorul pămînt al patriei noastre și-a născut izbînditori!

Ieşind din adunare, vezirul cu toţi ofiţerii săi se preumblă prin mahalalele orașului și aleseră monastirea lui Alexandru-Vodă spre a face dintr-însa cetate. Această monastire mare, hramul Sfintei Troițe, fu zidită din jos de Bucureşti de Alexandru-Vodă II, feciorul Mircii-Vodă III, la 1573; stricîndu-se apoi de turci, cum vom vedea mai la vale, ea se rezidi din nou, întocmai cum se află astăzi, de Radul-Vodă, feciorul Mihnei-Vodă Turcitul şi nepotul lui Alexandru-Vodă II și de atunci ea se cheamă monastirea lui Radul-Vodă. Vrînd Sinan să facă această cetăţuie mai mare, puse de lărgi locul împrejmuirei de două ori pe cît era, coprinzînd înlăuntrul cetăţuei, biserica și zidirile dimpregiur și ocolindu-le cu bastioane și fortificaţii. În vreme ce meşterii măsura și trăgea liniile, begler-bei, spahii și ianiceri fură trimiși după lemnele trebuincioase pentru construcţia bulevardurilor, și ciaușii alerga în toate părţile spre a aduna lucrători; și, fiindcă lumea în ţară era fugită la munți și nu se putea aduna mulţi, fură siliţi a trimite de mai aduseră şi din Bulgaria. Clădirea cetăţii începu în 21/31 avgust și cu atîta silinţă lucrară la dînsa, încît în douăsprezece zile fu sfîrșită. Cum se săvîrși întărirea palisadelor cetăţuii, Sinan-Paşa puse într-însa două tunuri mari de ghiulele de paisprezece oca și iarbă, muniţii și bucate îndestul. Apoi lăsă în Bucureşti pe Satîrgi-Mehemet-Paşa cu o mie de ianiceri și o mie de culogli[1] drept garnizoană, poroncindu-i să săvîrșească zidul de lemn ce pusese să facă împregiurul

[1] *culogiu* — soldat pedestru în armata turcă.

orașului și care se și sfîrși într-o lună de zile; și el, rădicîndu-și tabăra în 3/13 septemvrie, porni spre Tîrgoviște.

XXI

Tîrgoviștea

De două sute de ani, din zilele lui Mircea-Vodă cel Bătrîn, Tîrgoviștea era mereu scaunul țării. De puțină vreme numai creșterea Bucureștilor și importența lui comercială făcuse pe domni a lua obicei a petrece o parte din iarnă în acest oraș. Era atunci Tîrgoviștea oraș foarte mare, împodobit și populat și se întindea frumos pe malul drept al Ialomiții, ocolit de mulțime de grădini, vii și livezi de pomi roditori. Scriitorii contimpurani de felurite nații să minunează de frumusețea acestui oraș, declarîndu-l că e vrednic d-a fi capitala unei țări și locuința unui domn mare. Acel oraș populat astăzi d-abia e un orășel. Ale lui măreți zidiri vremea le-a ruinat și le-a asemănat cu pămîntul. Un singur turn, rămășiță din vestita *Curte domnească*, se înalță trist și singuratec pe d-asupra acelor grămezi de ruine, întocmai ca acele mari cruci de piatră înfipte în vîrful pleșuvelor movili, mormîntul vitejilor căzuți în bătaie. Acest turn, ce mușchiul numai cu verdeața sa împodobește, e scump romînilor ca un monument care le vorbește de timpii lor de glorie și de mărire. El a fost martor l-atîtea triumfuri! El a văzut, unul după altul, pe Mircea cel Bătrîn, Dracula-Vodă, Vlad Țepeș, Radul cel Mare, Radul de la Afumați, Mihai Viteazul și Matei Basarab, toți voievozii noștri cei mari și vestiți în pace și în război. Umbrele acestor eroici războinici parcă le vezi înăl-

țîndu-se singuratice și tăcute împregiur acestii ruine; adierea vîntului ce suflă din Carpați, șuierînd în pustiul turn, ne pomenește numele lor, și undele mărețe ale Ialomiței pare a cînta necontenit un cîntec de mărire la gloria lor. Astfel i să nălucește oricărui romîn cu inimă simțitoare, cînd cată l-această mult elocventă ruină, și el nu să poate opri d-a simți durere amară, și d-a ofta după vremea trecută. Dar nimeni n-a simțit aceasta mai puternic și n-a exprimat în cuvinte mai frumoase simțirea sa, ca tine, Cîrlovo, floare a poeziei, june cu inimă de foc. Ca o cometă trecătoare, tu străluciși un minut peste Romînia uimită și încîntată de lucirea ta. O moarte crudă te răpi fără vreme; dar apucași a ne lăsa o lacrămă fierbinte pentru gloria trecută[1] și o scînteie dătătoare de viață pentru viitor[2]. Cîntarea ta sublimă asupra ruinelor Tîrgoviștei puse pecetea veciniciei asupră-le și ni le va păstra chiar cînd pustiirile anilor le va șterge cu totul dupre pămînt.

XXII

Sinan merge la Tîrgoviște unde face cetate. Sinan se duce la Stoenești după oastea romînă. Minunata apărare a lui Mihai-Vodă la Stoenești.

Turcii găsiră Tîrgoviștea părăsită de locuitori și pustie. Sinan porunci îndată să se apuce de întărirea orașului ca la București. El prefăcu o monastire, ce era aproape de Curtea domnească, în cetățuie. Curtea domnească era atunci zidită în formă de un mare castel, de putea încăpea într-însa de la patru la cinci

[1] *Oda la Ruinele Tîrgoviștei* (n. a.).
[2] Marșul *Odă la oștirea romînă* (n. a.).

mii ostași și era încinsă cu un zid și cu turnuri. Sinan mai întări zidul cel gros dimprejurul acestui palat din amîndouă părțile cu pămînt și cu un val de palisade de copaci amestecați cu pămînt. Apoi încungiură orașul cu un zid de pietre și grinzi lipite cu humă și pămînt cleios, pe care îl rezemă cu un val de pămînt de douăsprezece picioare de lat și îl ocoli cu un șanț foarte adînc, de douăsprezece picioare de larg, lăsînd cetății numai o poartă în față și alta mai mică în dos, ambe legate cu fier, și făcînd înlăuntru, din apa rîului, trei fîntîni. Aceste lucrări urmară zi și noapte supt priveghierea de aproape a lui Sinan și se sfîrșiră în treizeci de zile.

Dar Sinan, cînd văzu lucru aproape de sfîrșit, hotărî să nu-și mai piarză vremea în nelucrare. El lăsă în Tîrgoviște două tunuri mari, patru culevrine[1] și alte tunuri de cîmpie cu munițiile și proviziile trebuincioase pentru hrană, dînd comanda cetății lui Ali-Bei, fiul lui Haidar-Pașa, bei de Ciourin, pe care îl declară beiler-bei de Trapezunt (Trepizonda), alăturîndu-i pe Kotzi-bei d'Amasia, și lăsîndu-le și 1.500 oameni cu însărcinare d-a săvîrși lucrul întăririlor cetății; iar el porni cu toată oastea către munți, în urma lui Mihai-Vodă. Planul lui era ca, ajungînd oștirea romînească, s-o înfrîngă și, călcînd-o în picioare, să pătrunză în Ardeal, ca să combineze operațiile sale cu ale armiei ce fiul său Muhamed-Pașa comanda în Ungaria. Dar Mihai-Vodă, aflîndu-să în tabăra de la Stoenești, întărită atît prin natură cît și prin artă, nu era lesne de înfrînt. Cu totul dimpotrivă încă se întîmplă. Sinan venise de tăbărî nu departe de strîmtoarea în care sta Mihai și în fața taberii lui pe un loc înalt, de unde putea vedea ambele taberi. El sta și se mira de îndrăz-

[1] *culevrină* — tun cu țeava foarte lungă.

neala a lor noștri care, în așa mic număr, se încumăta încă a-l aștepta fără frică. Mihai însă se feri d-a se apuca în bătălie generală cu dușmanul, dar fu neobosit a-i hărțui armata și a-i coprinde liniile de comunicație și proviziile. Uneori întărîta o ceată de turci, o trăgea dupe sine în locuri grele de ei necunoscute, unde o sfărîma cu înlesnire; alteori cuteza a izbi pe turci chiar în tabăra lor. Mai adesea, prin gonacii lui cu cai ușori, punea mîna pe mulți dușmani și dobîndea de la dînșii pradă multă, cai nenumărați și peste o sută de cămile. „*Astfel acest eroic războinic*, zice Walther, *nici de dosirea nestatornicilor ostași ce îl părăsise, nici de mulțimea vrăjmașilor, nepierzîndu-și inima*", printr-un războí parțial ostenește pe dușman și îi închide calea Ardealului, dînd timp lui Bathori d-a-și aduna oastea și d-a-i veni într-agiutor. Dar chiar de nu i-ar veni acesta într-agiutor, Mihai acum putea fi sigur că țara lui e mîntuită de turci, căci aceștia, neputînd a-l scoate din poziția de la Stoenești, fiind și demoralizați prin învingerile ce încercaseră, nu vor mai putea nici trece în Ardeal, nici sta mult în țară, mai cu seamă că și iarna se apropia, cetățile făcute la Tîrgoviște și București nefiind o ocrotire temeinică, după cum vom vedea. Așijderea în acele trei îngrozitoare expediții ce făcuseră mai dinainte turcii în Țara Romînească, povățuiți chiar de sultanii lor, Baiazid I (1397), Mahomed I (1416) și Mahomed II (1462), învingători sau învinși, ei nu putură sta mult în țară, căci romînii să trăgea în pozițiile lor din munți, unde dușmanul nu-i putea ajunge și de unde ei îi da harță neîncetat, îi răpea proviziile și îl ostenea prin lupte mărunte, încît [îl] silea a lăsa cîmpia pustiită și a deșărta țara.

XXIII

Bathori își pune tabăra la Sas-Sebeș și strînge oști. El dă săcuilor libertatea cerută. Bathori merge la Dealul Negru, unde să adun oștile. Răzvan-Vodă vine cu oaste din Moldova

În mijlocul vremilor acestor, Sigismund Bathori, după atîta întîrziere, era acum viitor spre hotarăle Țării Romînești, cu oști grele. Amerințarea unei primejdii obștești sculase în picioare și unise împreună pe toate popoarele războinice ce locuiesc Ardealul. Duminecă 17/27 avgust, el ieșise din Alba-Iulia însoțit numai de gvardia sa ce se alcătuia de 2000 oameni pedestrime, alți atîția călărime, și cu multe bagaje de război, și a doua zi ajunse la Sas-Sebeș (Miercurea). Chiar în aceeași zi (18/28 avgust) priimi olăcariul trimes, cum știm, de Mihai-Vodă, din tabăra de la Călugăreni în 13/23 seara, spre a-i vesti strălucita izbîndă și a-l ruga a grăbi a-i veni într-agiutor. Această glorioasă veste o scrise Sigismund îndată împăratului. A doua zi el priimi încă altă veste de bucurie: luarea cetății Lipova. După o robire de patruzeci și patru ani supt turci, această cetate căzuse, în 23 avgust, tot într-o zi cu bătaia de la Călugăreni, în mîinile lui Borbely, care, dupe cum știm, de cîtăva vreme o ocolise și o bătea. Dar aceea ce mulțămi mai mult pe Bathori, fu știrea ce-i veni că tătarii, care era să vie să năvălească prin Moldavia în Ardeal, sosind pînă la Nipru, fuseră siliți a se întoarce înapoi, căci aflară cum că cazacii și cu muscalii au dat năvală în țara lor și că avangarda tătărească ce pătrunsese în Moldova fusese astfel înfrîntă de moldoveni și de munteni, încît făcu pe ceilalți a pierde pofta de a le mai veni într-agiutor.

Așa, Bathori putea acum fi sigur că nu va fi supărat printr-alte năvăliri în operațiile sale împotriva lui

Sinan. El fu silit a zăbovi la Sas-Sebeş o lună de zile ca să dea timp oştilor, chemate din toate părţile, a se aduna. El trimise înainte pe comiţii Baltazar Bogaţi, Benedict Mincenti şi Lupul Cornis la cele opt scaune săcuieşti ca să cheme pe vitejii săcui la arme. Dar acest popor răspunse că nu se va duce la război pînă nu i se va da mai întăi înapoi libertatea ce i se răpise pentru o revoltă ce făcuse cîtva timp înainte. Aceşti săcui, fiind cei mai mulţi ţărani, libertatea ce vroiau era d-a nu mai fi iobagi la nobilii locului. Cererea lor puse în mare cumpănă şi ameţeală pe Bathori, căci el era fireşte mai plecat către nobili, care îl slujiseră cu credinţă şi se ridicaseră cu toţii în caste şi nu vroia a recunoşte atîtea jertfe ale lor, făcîndu-i să piarză veniturile ce trăgea de la iobagi şi ruinîndu-i. Se temea încă de pilda urîtă ce va da în ţară, dînd săcuilor libertatea, aceea ce văzînd ceilalţi iobagi, se vor îndemna şi ei a o cere pentru dînşii, revoltîndu-să împotriva nobililor. Dar interesul patriei şi amerinţarea vrăjmaşului vorbi mai puternic decît interesele aristocratice, le birui şi săcuii dobîndiră libertatea cerută.

De la Sas-Sebeş, Bathori porni către locul hotărît pentru concentrarea oştilor în cîmpiile Bîrsei, la Dealul Negru (Feketehalom), în preajma Braşovului, unde ajunse în 4 octomvrie (s.n.), în şase tabere. Aci sosind 14.755 săcui armaţi, li să proclamă în tabără libertatea lor, întărind-o cu mare credinţă şi giurămînt. Pentru această libertate ce li se dete, săcuii se îndatorară ca să dea la trebuinţă de război pînă la 40.000 oameni cu cheltuiala lor, ca să plătească în toţi anii prinţului, de fiece casă, un ioachim, o măsură de grîu şi alta de ovăz şi, de se va naşte lui Sigismund un fecior, fiecare să-i aducă un bou îngrăşat în curte. Îndulcindu-se atunci săcuii de libertatea dobîndită,

trimiseră de mai adunară și alți ostași și astfel numărul lor în tabără se urcă la 24.000 oameni, din care 9.200 pușcași iar ceilalți lănceri și săgetari. 16.000 săcui, ce rămînea din numărul de 40.000 ce se învoiseră a da, trebui să rămîie în Ardeal spre a apăra țara de vr'o năvălire ce ar putea amerința din partea polonilor ce se afla în Moldova. Apoi veniră în tabără nobilii Ardealului, care puseseră în picioare 13.000 oameni; prusianul Ioan Veicher, fiul lui Ernest, cu 1.600 cavaleri teutoni, armați c-o pușcă și un pistol, pe lîngă care avea și arc și săgeți, și 80 cazaci din Polonia; 300 cazaci încă ai lui Bathori, armați asemenea cu o pușcă și un pistol; Ștefan Boczkay cu 800 lănceri de la Oradea Mare și 1.200 arcobuzieri pedestri; 4.000 pedestrași cu puști, rădicați cu cheltuiala sașilor, din care 1.000 învestiți[1] în negru, și pentru aceea numiți *negrii*, cu cheltuiala sibienilor, 1.000 învestiți în albastru, cu cheltuiala brașovenilor, 1.000 în verde cu cheltuiala mediașenilor și 1.000 în roșu cu cheltuiala bistrițenilor. Adunîndu-se toate aceste oștiri, Bathori porni cu dînsele de veni lîngă vama Branului, la Türzburger-Pass, castel zidit de Ludovic, craiul Ungariei, și apoi mai adăogat cu întărituri de Hunyad și care în acea vreme se afla supt paza brașovenilor. Aci sosi Ștefan Răzvan, domnul Moldovei, cu 2.300 pedestrași, 800 călăreți și douăzeci și două tunuri mari pe care. El nu putuse veni d-a dreptul pe la săcui, de temerea tătarilor și fu silit a face încungiur. În drumu-i, el se întîlnise cu o ceată de poloni, ce năvălise în țară și țintea a-l zăbovi în drum, pe care foarte rău tăindu-i și spărgîndu-i, luîndu-le și multă pradă, își urmă calea, trecu munții și pătrunsă în Ardeal. Îndată sosi veste

---

[1] îmbrăcați.

în tabără că hatmanul Poloniei, Zamoisky, aflînd că Răzvan-Vodă a plecat în Ardeal, a intrat în Moldova fără știrea craiului său și a pus domn pe un Ieremia Movilă. Această veste turbură foarte pe Bathori și pe Ștefan-Vodă, dar se văzură siliți a o suferi deocamdată și a-și urma calea luată, căci Sinan-Pașa amerința și săcuii erau neodihniți și cîrtitori, pentru că nu li să dedese încă diploma întăritoare a drepturilor de curînd dobîndite. Această diplomă, scrisă pe pergament, li să dete în sfîrșit în mînă și îndată o seamă dintr-înșii porniră înainte în Țara Romînească. Cum sosi acest agiutor la Stoenești, Mihai, deși mult mai slab decît dușmanul, dar plin de nădejde în Dumnezeu și de încredere în voinicii săi, puse gînd să-și cerce norocul și să dea o bătălie generală cu turcii. Însă Bathori poruncise săcuilor săi ca să nu se încumete fără înțelepciune în noroc și să nu întreprinză nimic pînă va sosi el însuși. Drept aceea, silit fu Mihai a aștepta sosirea lui Bathori.

XXIV

Bathori își clătește tabără și vine la Rucăr. Un vultur mare cade în tabără și minunează pe ostași. Bathori sosește la Stoenești

În 7 octomvrie (s.n.), Sigismund Bathori, împărțindu-și oștile în nouă trupuri, își clăti tabăra cu multă greutate din pricina drumurilor noroioase și trecînd înălțimile Carpaților, ajunse în povîrnișul acelor munți, la satul Rucăr, în coprinsul hotarelor Țării Romînești, unde, în strîmtoare de munte, își puse tabăra. Pe cînd ostașii își întocmea acolo tabăra și își întindea corturile și paviloanele, un vultur

negru și foarte mare, luîndu-și zborul dupe muntele vecin numit *Piatra Craiului*, pluti cîtva în aer pe deasupra taberii și apoi se aruncă cu multă iuțeală și repegiune asupra cortului prințului Ardealului. Greutatea trupului său neiertîndu-l a să scula lesne ca să zboare, ostașii ce se afla aproape, văzîndu-l, alergară iute, îl prinseră și îl duseră la pretoriul[1] prințului. Înlesnirea cu care prinseră această pasăre, dumesnicia și nespăimîntarea ei de sunetul armelor și de strigările taberii, făcu ca ostașii să privească această întîmplare ca o minune și ca un augur. Unii ziceau că vulturul arată pe Sinan-Pașa, care are să cază în mîinile creștinilor. Alții mai fricoși bănuiau că acest augur vestește că creștinii vor fi învinși, de vreme ce vulturul este pajora împărăției nemțești. Iezuiții ce însoțea pe Bathori se încercară a exploata această întîmplare în folosul propagandei lor. Iezuitul Alfons Carolie scria atunci de la Rucăr în Ardeal, că mulți, văzînd această minune dumnezeiască, au venit la credința papistășească.

Bathori fu silit a zăbovi la Rucăr o săptămînă, pînă trecură căile cele grele și înguste ale acelor munți numeroasele cară cu praful, munițiile și bagajele armatei; căci această trecere de la Türzburg este una din cele mai grele ale Țării Romînești: muntele este rîpos și repede și căile înguste, de fură nevoiți a slobozi carăle cu funiile la vale. Aci sosi și ajutoarele împărătești ce se așteptau de atîta vreme: silezianul Albert Rajbici, unul din cei mai vestiți căpitani de călărime, trimis de archiduca Maximilian de la Cosovia cu 1.600 cuirasieri[2] nemți, ce se chema *Reiteri* în acel timp și cu 150 cazaci din ținuturile Poloniei,

---

[1] *pretoriu* — cortul comandantului.
[2] *cuirasier* — soldat echipat cu platoșă.

frumos echipaţi, şi Silvio Piccolomini cu 75 cavaleri florentini, trimişi de marele duca de Toscana cu poruncă ca să ierneze în Ardeal. Bathori trimisese întru întîmpinarea lor pe Francisc Theke ca să le îngrijească de conace şi să-i călăuzească pînă în tabără.

Pîn-a nu pleca din Rucăr, prinţul Ardealului făcu căutare armatei sale, care se urca la 32.000 pedestrași, 22.000 călăreţi și 54 tunuri; apoi clătindu-şi tabăra, merse şase mile mai nainte şi, trecînd Dîmboviţa, ajunse la sat la Stoenești, unde cu mare dorinţă fu întîmpinat de Mihai-Vodă ce îl aștepta, cum ştim, acolo, avînd cu sine oaste a sa 8.000 oameni şi tunuri 22. Numărul oştirilor împreunate se urcă atunci la 62.000 ostaşi şi 76 tunuri. Bathori tăbărî la Stoeneşti spre a lăsa oştile sale a se odihni și întrăma puţin.

XXV

O cometă se arată deasupra taberii creştine. Armata creştină merge de tăbăreşte lîngă Tîrgovişte. Spaima în tabăra creştină. Sinan se trage spre Bucureşti

Armiele protivnice se afla acum aproape una de alta. Ostaşii lui Bathori, care erau mai mult adunătură, neobicinuiţi cu războiul şi speriaţi de numărul şi de vitejia turcilor, avuseseră vreme a se deprinde cu încetul a-i vedea mai fără frică şi a lua curagiu. De la sosirea săcuilor în tabăra de la Stoeneşti, după care urmară curînd şi alte cete, unele după altele, ei începură a întîlni pe turci cînd mergea după furagiu. Lupte mărunte se înhăţea între unii şi alţii, şi în aceste lupte mai adesea creştinii biruia. Emulaţia intră atunci între aceştia; cetele ce mergeau după

furagiu se mai măriră și din zi în zi luptele se făcură mai dese. Aceste bătăi mărunte îi îmbărbătă pînă în urmă într-atît, încît ei aștepta acum cu nerăbdare ocazia unei bătălii generale cu turcii. Dimprotivă, aceștia, demoralizați de înfrîngerea de la Călugăreni, de puțina izbîndă ce dobîndiseră pîn-atunci în toată acea campanie, acum cînd văzură pe creștini cu puteri așa de însemnate, pierdură de tot inima și dorința de a se mai bate. Aceasta fu pricina care făcu pe Sinan, cum văzu înglotirea oștilor la Stoenești, de plecă de acolo și-și mută tabăra lîngă Tîrgoviște. Scopul lui era să caute a prelungi cît va putea mai mult războiul, fiind sigur că, în vreme ce armia lui e întru toate îndestulată din țară, armia creștină, avînd lipsă de bucate și de bani, nu va putea mult sta adunată și va fi nevoită a se resipi. Generalii creștini, înțelegînd acest plan al lui Sinan, hotărîră a grăbi cît mai mult operațiile războiului, și spre aceasta, a porni îndată după turci spre a-i sili să priimească o bătălie.

În 15 octomvrie de dimineață, un semn ceresc veni a mai îmbărbăta pe creștini și a mări nădejdile lor de biruință. Pe un cer senin și cu toate că soarele răsărise, ei văzură în vreme de un ceas, d-asupra taberii lor, o cometă strălucitoare. Această stea fu privită de dînșii ca un înger vestitor de biruință. Armia creștină, ce fusese cale de șase ceasuri numai de Tîrgoviște, se clăti de acolo și în aceeași zi de 15 octomvrie merse de tăbărî într-o cîmpie mare, ca un mil departe de Tîrgoviște și ca un sfert de leugă de tabăra lui Sinan, cu hotărîre d-a-i da bătălie în ziua următoare, de va voi s-o primească.

Abia armia creștină sosi într-acel loc, abia călăreții începuseră a descăleca și pedestrașii a pune armele jos, cînd o mare turburare ameți toată tabăra.

Niște streajări ce se aflaseră puși la pază într-o pădure în noaptea trecută, auzind de departe un zgomot făcut de alți ostași creștini care tăiau lemne, își închipuiră că acolo trebuie să fie toată armia turcească, care vine drept către dînșii; și frica făcîndu-i să vază aceea ce nu era, ei o luară la fugă spre tabără. Ostașii ce-i văzură sosind speriați,întrebîndu-i pricina, aflară de la dînșii cum că au văzut armia vrăjmașă viind să-i lovească. Vestea aceasta se răspîndi iute în toată tabăra; semnalul de bătaie se dete îndată și toți ostașii, alergînd la arme, umblau învălmășiți, făcînd larmă mare, fără a se putea întocmi la rîndul lor și a-și găsi steagul și căpitănia lor. În acea neorînduială, spaima făcîndu-i să auză bubuituri de tunuri vrăjmășești, fiecare începu a se gîndi numai la mijloace de scăpare. În sfîrșit avangarda, alcătuită de romîni și ostașii nemți izbutiră a se așeza mai întîi în rînduială și sta gata a priimi pe turci, cînd se deslușî lui Bathori pricina acelii turburări. El trimise atunci de spuse în toate părțile că să se însenineze și să se liniștească duhurile turburate și spăimîntate; dar neputîndu-să stîmpăra larma, fu silit a pune să strige prin trîmbițe ca fiecare să tacă supt pedeapsă de moarte. Numai printr-aceasă strașnică poruncă ostașii se liniștiră.

Era între ambele taberi vrăjmașe și într-o depărtare numai de o alergătură de cal și de una și de alta, un deal mare tăiat prin mijloc, în poalele căruia curgea Dîmbovița. P-acest deal spun să se fi urcat Sinan ca să privească bine armia creștină. Văzînd-o mult mai numeroasă decît socotea și bine rînduită, auzind și vestea răspîndită că să așteaptă și arhiduca Maximilian cu o mulțime de soldați italieni, cătînd și la demoralizarea armiei sale, temerea îi coprinse inima și nu se mai gîndi la altceva decît la fugă. Adunînd un sfat de război, el umblă a-și ascunde

gîndul d-a fugi supt ideea unui plan ce-ar fi făcut. El zise că socotește să nu priimească bătălia și s-o amîne pe altă dată; că acum se va trage puțin îndărăt, lăsînd pe Ali-Pașa spre a apăra Tîrgoviștea; că apoi, cînd va vedea pe creștini ocupați cu asedierea cetății, el va năvăli într-o noapte asupră-le și lesne îi va birui. În urma acestora, înzestră cetatea Tîrgoviștei cu 40 tunuri și cu muniție îndestulă, puse o garnizoană de 3.500 la 4.000 ostași, parte pedestrime, parte călărime, supt comanda lui Ali-Pașa de Trapezunt, pe lîngă care lăsă pe Mihnea-Vodă și vr'o cîțiva bei, iar dînsul în zori de ziuă (6/16 octomvrie), cu toată cealaltă oaste, părăsindu-și tabăra, fără a-și mai da timp a-i strica întăririle, o întinse cu grabă spre București.

XXVI

Bathori își întocmește oaste de bătaie. El află de fuga lui Sinan

În aceeași zi (6/16 octomvrie), la răsăritul soarelui, Bathori, neștiind că Sinan se trage acum spre București și așteptîndu-să la o bătălie generală, puse să zică din trîmbițe ca fiecare ostaș să se rînduiască supt steagul său. Apoi, împărțindu-și armata în șapte trupuri, care toate se urca la numărul de 26.000 călăreți și 35.000 la 40.000 pedestrași, numi după dînsul general mai mare peste toată oastea pe Ștefan Bocikai, nu atît pentru virtuțile lui militare, cît pentru că-i era unchi după mumă și unul din cei mai însemnați și mai avuți nobili ai Ardealului. Cercînd apoi sfaturile domnilor romîni și ale lui Bocikai, el întocmi rîndul bătăliei astfel: la avangardă se puse Mihai-Vodă, avînd cu sine 4.000 călăreți ai săi cu lănci, bine învățați, la care se adăogă cohortele lui Albert Kiraly

și scadroanele lui Ștefan Ciaki. La aripa dreaptă se așăză două turme de cei mai buni călăreți de 5.000 lănceri. La stînga tot același număr de lănceri și în același rînd. La centru era pedestrimea, atît cea pretoriană cît și a secuilor, cu coase și suliți, avînd lîngă sine toată artileria. În urma acestora, venea călărimea germană, în a doua linie. În a treia linie venea un corp de 12.000 călăreți lănceri, care duceau steagurile aurite, și apoi altă ceată care apăra persoana lui Bathori, în urma cărora venea rămășița armatei cu carăle și bagajele, fiind astfel întru tot șapte pînze de oști. Dup-aceea, Bathori puse de sluji înaintea tutulor o liturghie solenelă[1], se cuminecă cu sfînta grijanie și o trecu din mînă în mînă cu multă evlavie la mulți din capii oștirei și soldați, de făcură asemenea. Toate aceste pregătiri luară cîtăva vreme, pînă după amiazi, cînd doi creștini, carii să ziceau scăpați din mîinile turcilor din cetatea Tîrgoviștei, sosiră în tabără. Ei vestiră cum că Sinan-Pașa s-a tras cu grabă lăsînd pe Ali-Pașa cu Mihnea-Vodă în Tîrgoviște; că de două zile garnizoana cetății e foarte spăimîntată și că ianicerii înșuși chibzuia a se trage, daca un pașă nu i-ar fi ținut cu sila, dar că, cu toate aceste, 200 din ei tot scăpaseră și se împrăștiaseră. Capii armiei nu se încrezură în această arătare și, temîndu-să de vreun vicleșug din partea lui Sinan, spre a-i trage în vr'o cursă, poruncíră ostașilor să se ție toată noaptea aceea în întocmire de bătaie, fără a-și strica rîndurile și a pune armele jos și trimiseră gonaci și iscoade în toate părțile ca să afle adevărul și ce s-a făcut Sinan. Armia creștină petrecu veghind înarmată toată noaptea aceea și a doua zi (17 octomvrie), pînă spre amiazi. Atunci sosiră cîțiva alergători, aducînd veste că turcii erau puțin departe, arătîndu-să

[1] *solenelle* (fr.) — solemn.

că vor a se bate. Ai noștri se pregăteau cu inimă a le sta în frunte, cînd sosiră alții cu veste mai sigură că Sinan se trage spre București, iar că acele oști turcești ce se văd, era ariergarda de 4.000 călăreți supt Hassan-Pașa, care mergea trăgîndu-se încet și cu bună rînduială, îngrijind d-a nu priimi în coadă vr'o sminteală din partea noastră. Această spăimîntare și fugă a lui Sinan miră foarte pe ai noștri, socotind cu cît armia lui era mai numeroasă decît a lor și cum această grabnică retragere va demoraliza de tot pe turci. Alte iscoade veniră atunci de arătară lui Bathori că vr'o 4.000 romîni, bărbați și femei, de deosibită vîrstă, robiți, îi duc o ceată de turci spre Dunăre. Prințul porunci îndată la 500 ardeleni pedestri să alerge să taie calea acelor turci și să mîntuie pe acei sărmani robi. Îndată armia creștină merse, chiar în acea zi (7/17 octcmvrie) de ocupă, fără nici o împotrivire, tabăra părăsită a lui Sinan, unde găsiră numai vr'o 5 sau 6 turci care, ieșiți fiind de mai nainte din tabără, d-abia se întorseseră acum cînd picară în mîinile creștinilor și fură îndată înjunghiați. Creștinii găsiră tabăra turcească ticsită de multe mobile, corturi, praf, ghiulele, tunuri, bucate, dobitoace, cămile, catîri și alte lucruri și fură foarte mîhniți că această pradă bogată nu fu prețul vitejiei lor. Aceasta dovedea graba cu care turcii fugiseră și greșeala ce făcuseră creștinii d-a nu înainta mai iute spre a-i lovi pîn-a nu se depărta.

XXVII

Sfat de război în tabăra creștină. Se hotărește a se bate Tîrgoviștea

Bathori chemă atunci la sfat pre cei mai de frunte căpitani ai armatei și pe nunciul monsignor Alfons Visconti, pe care îl trimisese Papa cu o sumă însemnată

de bani pentru trebuinţele războiului. Aci să propuse că, de vreme ce armia turcească, plină de frică, s-a tras spre Bucureşti, ce sfat ar fi mai bun: a urma fără întîrziere pe duşman, silind în acea spaimă a lui a-l ajunge şi a-l birui undeva, sau a lua mai întîi cetatea Tîrgoviştea, unde lăsase el garnizoană şi gătire, din care să înţelegea că voieşte a se apăra acolo multă vreme. Unii din generalii ardeleni, plini de încredere în curagiul lor şi în noroc, crezînd că singura nefericire ce li se poate întîmpla e d-a lăsa timp lui Sinan să scape, erau de părere d-a nu se mai opri nici o zi la această cetate, a cării dobîndire nu o preţuia întru nimic, şi a să lua îndată după Sinan, siguri fiind că, îndată ce-l vor birui, cetatea va cădea negreşit fără nici o osteneală a lor, unde dimpotrivă, consumîndu-şi puterile lor împregiurul acestii şandramale (bicoque), armata lui Sinan îşi va lua puteri, va tăbărî în loc tare şi, avînd vreme de agiuns, îşi va îndrepta trebile sau cel puţin se va trage în siguranţă şi, crescîndu-şi apoi puterile cu nouă ajutoare sau găsind mijloc d-a se uni cu tătarii, va da creştinilor mult mai mult de lucru şi va aprinde din nou flacările cele acum mai stinse ale războiului.

Mihai şi Albert Kiraly stătură împotrivă l-această părere. Ei ziseră că ar fi cu primejdie a înainta, căci s-ar expune între garnizoana cetăţii, care ar putea a le tăia liniile de comunicaţii şi proviziile, şi armata lui Sinan. Silvio Piccolomini rezemă şi el această părere, prin cuvintele următoare: „Duşmanul, zise el, sau s-a tras de temerea taberii noastre, sau spre a găsi loc mai bun de bătaie; dar şi într-unul şi în celălalt caz, el a apucat înainte cu o zi şi o noapte şi a putut a-şi pregăti lucrurile sale, încît nu-l vom găsi nepregătit, nici în loc d-a nu se putea mult folosi de graba noastră. Dintr-altă parte, ne vom afla în mijlocul a

doi vrăjmași, de vom lăsa înapoi cetatea, de unde vom fi necurmat supărați, mai cu seamă despre muniții ce se așteaptă din Ardeal. Apoi, a se pune într-o asemenea primejdie este împotrivă a oricărui temei de război și a oricărui obicei al unui înțelept căpitan. Se adaogă încă și această privire importantă, că noi suntem cît se poate osteniți și slăbiți de drum și, urmînd cu grabă pe dușman, îl vom găsi acum odihnit și în rînduială și ne vom afla în primejdie d-a fi cu toții înfrînți. Dar daca el, din întîmplare, s-a tras cu gînd d-a fi mai departe de hotarăle Ardealului și prin urmare într-un loc unde noi vom avea mai puțină înlesnire de hrană și alte trebuincioase, în vreme ce el, învecinîndu-să cu Dunărea, va putea, prin mijlocul acestui rîu, a se îngriji mai bine, apucîndu-ne noi a bate cetatea, îl vom sili, ca să nu-și piarză reputația, a veni într-agiutorul a lor săi, și atunci vom găsi foloasele noastre a ne înhăța la luptă. De se va hotărî însă el a aștepta în București, ce folos mare vom avea oară de vom merge să-l lovim mîine, și nu după două sau trei zile? Încît spre a se uni Sinan cu tătarii e lucru cu neputință, aflîndu-ne noi între dînșii, afară de aceea că tătarii nu sunt în loc de unde să poată trece cu atîta iuțeală în această parte". Piccolomini încheie zicînd că deși nu e de părere d-a se lua cu atîta nerînduială după dușman și a sta, cum vor unii, în arme toată noaptea aceea, dar crede că ar fi bine ca o bandă din cavaleria noastră să meargă să supere ariergarda dușmanului, fiindcă afară de neodihna ce-i va pricinui, vom putea să avem limbă[1] de mișcările lui și să știm mai bine ce să facem.

Sigismund Bathori și toți ceilalți capi se priimiră bucuroși la una ca aceasta și tot Sfatul hotărî bătaia

[1] *limbă* — știre.

Tîrgoviștei. Fără îndoială — și urma va dovedi — că aceasta n-a fost cea mai bună părere, căci întî z'erea creștinilor prileji mîntuirea lui Sinan.

Se luase hotărîre a tăbărî în oarecare post, aproape de Tîrgoviște, văzut de Piccolomini mai dinainte și, spre aceasta, trimiseră un număr de călăreți ca să ție rînduiala, spre a merge oștile fără amestec, a-și lua locurile de așezare. Îndată dup-aceea, pre obiceiul războiului, cerură ca cetatea să se predea. Pașa comandant al cetății, cătînd la fuga lui Sinan, la numărul armatei ce-l ocolise, la lipsa de nădejde d-a fi agiutat, sta în chibzuire să închine cetatea spre a se mîntui el și toți ai săi, dar ianicerii ce erau în cetate în număr de 2.000, se împotriviră, fiind mai bucuroși a se apăra, dupe cum cereau cinstea lor și făgăduiala dată lui Sinan. Într-aceea, creștinii, tăbărînd comod chiar în acea seară (7/17 octomvrie), se duse Piccolomini să vază cetatea și apoi puntară[1] tunurile spre dînsa.

XXVIII

Bătaia Tîrgoviștei

În noaptea aceea soldații făcură băștii[2], pre obiceiul lor. În dimineața următoare (8/18 octomvrie), după ce, prin meterezuri, șanțuri acoperite și tăbii de lemne amestecate cu pămînt, se apropiară ai noștri de ziduri și așezară baterii de tunuri, cu multă înverșunare de trei părți deodată începură a bate cetatea. Strălucitul Răzvan-Vodă, avînd cu sine moldovenii săi și cu legioa-

[1] *punta* — a îndrepta.
[2] *baștă* — fortificație ce se forma dintr-un masiv de pămînt îngrădit.

nele săcuilor, se așezase despre răsărit, pe drumul Bucureștilor, și bătea partea de sus a cetății cu 10 tunuri. Dintr-altă parte, neînvinsul Mihai-Vodă cu inimosul Bathori, care acum pentru întîiași dată vedea războiul, și cu eroicul Kiraly, se așeză despre munți și rîul Ialomița, la o monastire care fu atunci stricată și mai apoi dreasă, departe de cetate de o bătaie de săgeată. Ei ridicară acolo două movili în formă de turn și, cu două baterii de cîte 10 tunuri fiecare, din aceste două părți, încep, prin sloboziri neîntrerupte, a pocni puternic zidurile. Mergînd apoi într-alt templu mult mai aproape de cetate, fără întrerupere grăbesc lucrările asedierei. Era cu greu însă de a se apropia de cetate, căci, afară de întăririle și șanțul ce o încungiura, avea încă și niște bălți împregiur. Apoi turcii dinlăuntru se apăra cu cele mai de pre urmă puteri ale inimei lor. De mai multe ori, prin tunurile lor, ei împinseră înapoi pe asediatori ce umbla să treacă șanțurile cu luntri; răsturnară cu puștile lor pre cei ce, izbutind a trece șanțul, cerca acum a pune scări pe ziduri sau aduceau foc la tălpile zidului de lemn spre a-l aprinde; și nu uita nimic de ce trebuia spre apărarea cetății.

Văzînd ai noștri că nu izbutesc astfel, se mărginiră a urma cu tunărirea înfricoșătoare de bombe și ghiulele, cătînd a sparge laturile zidurilor (battre en brèche les murs). Fumul acestor dese slobozituri de arme ale asediatorilor și asediaților ajunse de întunecă aerul și ascunse și la unii și la alții vederea dușmanilor lor. Săcuii căutară a se folosi de această negură. Ei aduseră lemne uscate, catran, rășină, bușteanuri aprinse, torțe și alte materii aprinzătoare și, ațîțînd bine focul, începură a-l arunca pre streșinile caselor cetății și căutară a aprinde întăririle ei. Dar fiindcă bîrnele de care erau făcute acele întăriri erau încă verzi și prin urmare umede și huma dupe dînsele nu se uscase, nu se puteau

lesne aprinde de focul ce li să punea pe dedesupt. Pe lîngă aceasta, prin desele pușcăriri ale artileriei creștine, sfărămăturile caselor cetății începură a cădea pe capul celor ce se afla supt zid, căutînd a-l aprinde, și astfel îi sili a se trage îndărăt. Apoi dușmanii, luptîndu-se vitejaște, nu mai lăsară a se apropia de ziduri, încît izbînda rămase cu totul în îndoială.

XXIX

Luarea Tîrgoviștei

Văzînd Bathori și cu ceilalți capi descuragiarea oștilor de atîtea silințe zadarnice ce făcuseră, se duseră de îndemnară pe săcui a da dovadă că-și aduc aminte de libertatea de curînd dobîndită, a nu se descuragia de anevoinți și primejdii și a se arăta că sunt bărbați cu inimă și vrednici de libertate. Săcuii se formară atunci în cohortă și începură a duce o mai mare mulțime de lemne uscate, spre a da foc zidului. Mulți din ei căzură supt loviturile dușmanilor, dar desprețuind orice primejdie, vitejii săcui izbutiră în sfîrșit a aprinde zidul. La vederea flacării ce se întindea în toate părțile, ei strigară toți într-una: „Iesus! Maria!", și care cu scări, cei mai mulți fără scări, deteră năvală spre a sări zidurile, în vreme ce o parte dintr-înșii purta focul într-alte laturi ale cetății. Artileria, din locul ei, aruncînd ghiulele arse de cele inventate de craiul Ștefan Bathori, aprindea acoperișurile caselor, și dărămăturile lor, prin mijlocul flacărilor, cad pre capul asediaților. Acum zidul peste tot luase foc și turcii, încinși de flacările cele groaznice de mari, ce mereu creșteau sunt nevoiți, o parte dintr-înșii, a lăsa apărarea zidurilor spre a încerca a stinge focul. Ai noștri se

folosesc de acest minut și dau voinicește asalt și în vecinătatea serii, din toate părțile, izbucnesc în cetate. Turcii, lipsiți de sfat, amețiți de flacări și de vrăjmașii ce îi împresurase, nemaiavînd vreme a capitula, spre a se mîntui de primejdie și de o prăpădenie desăvîrșită, ies cu toți pe portița despre deal, necunoscută la ai noștri, căutînd scăpare. Dar călărimea creștină, care, pre obiceiul războiului, sta gata pentru orice întîmplare a luptei și aștepta călare ieșitul izbirei, îi vede, îi ia cu caii în goană, le taie calea, pe unii ucid, pe ceilalți prind; puțini numai, favorizați de noapte, putură scăpa prin păduri, și aceștia încă, pînă mai apoi fură găsiți și uciși; și din toată garnizoana, numai trei turci, fiind bine călăriți, ajutați și de întunecimea nopții, avură noroc să scape și se îndreptară spre București ca să ducă lui Sinan vestea acestii nenorociri.

Săcuii, intrînd în cetate, făcură mare vărsare de sînge. Dărămînd și scotocind în cele mai ascunse locuri ale cetății după pradă — lucru la care foarte sunt deprinși, spun analiștii timpului — ei găsiră într-un loc tainic ascunși pe Ali-Pașa, comandantul cetății, și pe Mehemet-Bei. Zic unii că acești turci nu ieșiseră din cetate, mai bucuros vroind o moarte glorioasă decît a fugi; alții spun că erau răniți și de aceea rămăseseră pe loc. Săcuii îi duseră la Bathori. Între prinși se mai afla doi alți bei: Turan, beiul de București și Sussim, bei de Tîrgoviște; la toți li să iertă viața. Lepădatul Mihnea-Vodă întîmpină în cetate o moarte norocită, ce i s-ar fi căzut a-i veni prin gîde, de cădea în mîinile creștinilor; trupul lui se găsi între cei morți; asemenea și al cadiului de Avlona. Prada ce săcuii, mai cu seamă, făcură în oraș și care toată li să lăsă, fu cu deosebire mare. Se găsi în cetate două tunuri mari care arunca ghiulele de 56 livre și

alte 42 mai mici; bani mulți și multe scule de aur și argint, cu muniții și provizii de hrană pentru trei ani, căci Sinan acolo își așezase magaziile. În această asediere, din turci, ca la 1.000 fură trecuți supt sabie. Din ai noștri pieriră numai 60 ostași, dar mult mai mulți se răniră.

XXX

Sfat de război între creștini. Ali-Pașa pîrește pe Sinan. Patru mii turci cad pe neștiute în tabăra creștinilor

Bucuria ce simțiră creștinii pentru luarea Tîrgoviștei se mai adăogă cu vestirea unei alte izbînzi asupra vrăjmașilor. Ceata ce cu două zile înainte Bathori pornise ca să taie calea turcilor, carii duceau 4.000 robi și turme mari de vite spre podul de la Giurgiu, călăuzită fiind de oameni de țară, care cunoșteau bine căile munților și a pădurilor, trecuse înaintea turcilor și, coprinzînd strîmtorile pîn-a nu sosi ei, îi izbi cu putere, îi sparse rău, ucise mai pre toți, dobîndi înapoi toată prada lor și mîntui robii.

A doua zi după luarea Tîrgoviștei (9/19 octomvrie), generalii creștini se adunară la sfat de război și poruncіră a le aduce înainte pe Ali-Pașa, pe care îl siliră prin făgăduieli și amerințări a arăta ceea ce știe despre planurile și numărul ostașilor lui Sinan, întrebîndu-l încă cum a îndrăznit el a se împotrivi în cetate cu așa puțină oștire la o armată atît de numeroasă. L-aceste întrebări Ali răspunse cu respectul cuviincios, dar cu multă netemere și fără a-și schimba fața, că „Sinan n-avea cu dînsul fără numai de la douăzeci și opt la treizeci mii ostași, fiindcă și-a risipit oastea prin orașele și cetățile țării și îi e peste putință ca s-o poată

aduna în puţină vreme[1]; că daca hanul cu tătarii ce se aşteaptă din zi în zi nu-i va veni într-agiutor, el crede că Sinan, aflînd luarea Tîrgoviştei, va părăsi Bucureştii şi se va trage spre Giurgiu ca să treacă Dunărea îndărăt; în sfîrşit că de vor creştinii a pune mîna pe dînsul, trebuie să se grăbească a coprinde şi a sfărîma acel pod dupe Dunăre. Sinan, urmă Ali, plecînd, îmi lăsă numai puţine oşti pentru apărarea Tîrgoviştei, dar mă făcu să nădăjduiesc că Ieremia, domnul Moldovei, va băga în cetate un agiutor de 5.000 ostaşi, afară din 10.000 ce îmi făgăduia el însuşi, zicînd că are să vie mai apoi să gonească pe creştini de lîngă cetate. El mă asigură încă că armia creştină nu este numeroasă; că cei mai mulţi ostaşi sunt săcui, pe care azi-mîine e sigur să-i întoarcă în partea sa. Blestematul! m-a înşălat şi m-a expus la o moarte mai de tot sigură. O vrăjmăşie veche e pricina ce l-a făcut a se purta astfel cu mine. Sinan a fost vrăjmaş de moarte tatălui meu, care s-a arătat cu slujbe mari împărăţiei; dar fiindcă tatăl meu n-avea nici o temere de dînsul şi el nu-i putea face nimic, trădătoriul s-a folosit de această ocazie ca să verse asupra nenorocitului fiu ura ce purta tatălui."

Nu se ştie daca Ali era sincer sau vorbea astfel numai ca să-şi tragă compătimirea lui Bathori. Era însă de necrezut ca Sinan să aibă cu dînsul numai atîtea oştiri cîte arăta el, de vreme ce, cînd el a plecat de la Tîrgovişte, armia lui întrecea cu mult în număr pe a creştinilor, după cum mărturisesc toţi analiştii contimpurani. Văzînd Ali-Paşa puţinul efect ce fac plîngerile

---

[1] Aceasta e o fabulă pe care sau că capii creştini o acreditase, căci Mihai-Vodă la Călugăreni încă o repetă ostaşilor săi, cum am văzut, spre a încuragia oştile, ascunzîndu-le numărul cel mare al turcilor, sau că e nesocotită de istorici (n.a.).

sale, propuse să se răscumpere cu 100.000 talere de aur; dar Piccolomini să împotrivi de a i se da libertatea. El avea interes a ține prins pe un om așa de însemnat, ca, întîmplîndu-se nenorocirea să cază în mîinile turcilor, să-l poată schimba cu dînsul; și fiindcă acest șiret italian se făcuse stăpîn pe duhul lui Bathori, îl hotărî lesne a nu priimi propunerea turcului. Prințul, după ce răspunse cu puține vorbe lui Ali-Pașa, îl trimise supt pază pînă la gazda sa și dupe aceea, împreună cu alți ofițeri turci, îl porni pe la Brașov la Cluj în Ardeal.

În urma acestora, capii armiei ascultară și raportul iscoadelor ce trimiseseră ca să ia limbă despre turci și, văzînd oarecare potrivire cu arătarea celor prinși, hotărîră a porni îndată după armata turcească. Din nenorocire trebuiră a mai șădea pe loc încă o zi, parte spre a împuternici oastea muncită de drum și de bătaie, parte spre a aștepta munițiile și bucatele ce se aducea din Ardeal în tabără.

Aceste întîrzieri fatale mîntuiră pe Sinan-Pașa, cu toate greșalele lui. În ziua aceea (9/19 octomvrie) către seară, vr'o 4.000 turci, care, după încredințarea dată de Sinan că va zăbovi lîngă Tîrgoviște încă două săptămîni, lăsaseră de vr'o cîteva zile tabăra și să duseseră departe de acolo după hrană, furagiu și pradă, se întoarseră aducînd cu dînșii 60.000 boi ce răpiseră din munții și mănoasele cîmpii ale Țării Romînești. Intra turcii în tabără, mînînd înaintea lor convoiul de vite, fără a bănui de fuga rușinoasă a lui Sinan; și nu fură dezamăgiți decît cînd din acele corturi ce ei credeau pline de ianiceri, văzură azvîrlindu-să romînii și săcuii, care năvăliră asupră-le și îi tăiară rău și fără milă. Această întîmplare neprevăzută răspîndi bielșugarea în tabăra creștină, încît un bou ajunse a se vinde pentru un preț de nimic.

XXXI

Retragerea lui Sinan de la Tîrgovişte pînă la Bucureşti şi la Giurgiu

Sinan-Paşa, dupe cum ştim, îşi părăsise tabăra de lîngă Tîrgovişte în dimineaţa de 6/16 octomvrie şi luase cu graba calea Bucureştilor. Hassan-Paşa, care rămăsese în urmă cu 4.000 călăreţi drept ariergardă, îndată ce văzu din înălţimea munţilor pogorîndu-se steagurile creştine spre Tîrgovişte, grăbi cît putu la drum spre a agiunge tabăra. După o cale de o zi, vezirul tăbărîse, cînd începu a se auzi urletele tunurilor creştineşti dinaintea Tîrgoviştei. „Tunul lui Mikal-ogli!"[1] striga turcii prin tabără, îngheţaţi de spaimă. Sosiră atunci nişte trimişi din partea garnizoanei Tîrgoviştei, chemînd pe vizirul într-agiutorul cetăţii; dar acesta cătînd la spăimîntarea oştilor, sta în îndoială. Într-aceea o ceată de vr'o 300 creştini ce se arătară la intrarea unei păduri vecine de tabăra lui, îl sili a lua o hotărîre. Oştile Rumeliei, din porunca lui, merseră asupră-le; dar creştinii le bătură, le răriră rîndurile foarte şi le puseră în goană; din cei ce se întoarseră, nu era unul care să nu fie rănit. Un delir de spaimă coprinse atunci toată tabăra. Mulţi din soldaţi începură a dezerta şi a se răspîndi cete, cete; capii umbla învălmăşiţi fără să ştie ce să facă; unii sfătuia a se întoarce la Tîrgovişte, lucru ce era cu neputinţă din pricina demoralizării armiei. Sinan scrise îndată lui Ali-Paşa la Tîrgovişte să apere cît va putea cetatea; iar văzîndu-să în cea mai de apoi primejdie, să se tragă cu oastea sa spre podul de la Dunăre. Aceste scrisori n-ajunseră pînă la Ali, fiind prinse de către ai noştri. Vezirul apoi îşi urmă retragerea spre Bucureşti, unde ajunse în două zile.

[1] Mikal-ogli (Prinţul Mihai) astfel îl numeau turcii (n.a.).

În acea demoralizare a armiei sale, Sinan, în loc să se grăbească a o trece cît mai curînd peste Dunăre, spre a o mîntui, nădăjduind o apărare mai îndelungată din partea Tîrgoviștei, se încumătă a se mai zăbovi la București. El obști[1] că va șădea armia acolo 15 zile și porunci ca nici o oștire, nici un negustor n-are să treacă podul Giurgiului pînă la acel soroc; și pentru aceasta orîndui o gvardie la pod cu poruncă strașnică să nu lase pe nimeni a trece. Pe lîngă acestea, să silea în tot chipul spre a liniști duhurile și a le da curagiu. În vremea aceasta, cei trei călăreți scăpați cu mare greu de la luarea Tîrgoviștei, sosiră în București, vineri dimineață în 10/20 octomvrie, aducînd vestea căderii cetății în mîinile creștinilor. Mări această știre peste măsură spaima și amețeala (confusion) în tabără. Sinan atunci, văzînd că descuragiarea oștilor crește mereu în loc d-a scădea, cum află și de luarea Tîrgoviștei, se sperie și el atît de mult, încît, cu toate că întărise orașul Bucureștilor și monastirea lui Alexandru-Vodă mai bine decît Tîrgoviștea, nu se mai încrezu în acea apărare și nu mai îndrăzni a aștepta acolo pe biruitorul dușman. El porunci să puie în pivnițile acelii monastiri o mare mulțime de praf de pușcă pe care-l acoperi cu paie, așăzînd un fitil lung care să arză cu încetul, lăsînd și oameni spre a-i da foc, ca astfel cînd vor intra creștinii în acel loc, monastirea deodată să fie zvîrlită în aer cu o mare putere și dînșii să piară ca vai de ei supt acele ruine. În toată ziua aceea (20 octomvrie), cu grabă mare Sinan strînse tunurile și munițiile de război și le încărcă în cară; apoi dete foc fortificațiilor și orașului Bucureștilor; și la miezul nopții (20 spre 21), luminat de flacările acestui pîrjol ce prefăcu în cenușă tot orașul cu 22 biserici ce avea atunci,

---

[1] *obști* — a face cunoscut.

împins de desperare, ca cum ar fi avut pe dușman în spatele său, se puse rușinos pe fugă și cît mai iute a putut a întins-o spre Giurgiu. Astfel mai mult fugînd decît făcînd o retragere, merse Sinan 14 ceasuri mereu și nu tăbărî decît după ce trecu strîmtoarea Călugărenilor; dar tunurile și munițiile de război nu putură ajunge în acel loc decît în 24 ceasuri. Cînd sosiră toate și se strînse armia întreagă, plecară cu toții cu aceeași grabă spre Giurgiu, unde, cu toată silința ce pusese la drum, din pricina nerînduielii în care se afla oștile, nu putură sosi decît tocmai luni în 13/23 octomvrie, făcînd astfel trei tabere de la București pînă la Giurgiu. În acea fugă prăpăstioasă, turcii semănară drumul cu armele lor și cu un număr însemnat de tunuri, cămile și bagajuri, deosibit de ce năpustiseră[1] în București. Spaima lor era așa de mare încît, prin strîmtori și pe poduri, ajunseră a se omorî unii pe alții că să treacă care de care mai nainte. În această stare de spaimă și groază se aflară ei mai cu seamă cînd trecură strîmtoarea de la Călugăreni. În orice copaciu li să părea a vedea un dușman, în orice minut se aștepta să vază strălucind înaintea ochilor lor sabia fulgerătoare a lui Mihai.

Este de luat în seamă că în toată această campanie, a cării glorie analiștii creștini în mare parte o dau lui Bathori, ca unuia ce comanda toată armia creștină, analiștii turci nici că pomenesc de dînsul. Spaima turcilor, acela ce îi îngrozea, îi gonea și-i amerința mereu cu moarte, era „afurisitul (le damné) Mikal-ogli". Aducerea aminte a grozei ce Mihai însuflă atunci turcilor, pînă azi încă să păstrează în popolul romîn și musulman, printr-o mulțime de legende, tradiții și cîntece populare. Unul din cei mai buni poeți ai noștri

---

[1] *năpusti* — aici în sensul de „a părăsi".

încadră una din aceste tradiții în această frumoasă strofă:

Spun că în urma luptei, în Asia bogată,
Daca mahometanii vedeau cîte o dată,
Un armăsar ce-n preajmă-i căta el sforăind,
Coprinși d-adîncă spaimă, ziceau cu-nfiorare
Că el a văzut umbra acea îngrozitoare
A lui Mihai Viteazul asupră-le viind.[1]

XXXII

Oștirea creștină pleacă de la Tîrgoviște după Sinan. Mihai-Vodă cu avangarda sosește mai întîi la Giurgiu

Bathori, după ce puse de drese cetatea Tîrgoviștei și o înzestră cu o garnizoană tare, în 11/21 octomvrie desde-dimineață, se îndreptă cu toată armia în urma lui Sinan, spre București. În cale creștinii întîlniră mai multe cete de cîte 3, 4 și 500 turci, care se rezlățiseră de tabăra lui Sinan sau rămăseseră în urmă, și toți fură uciși, astfel încît cîmpiile și livezile din drum era semănate cu trupuri moarte de turci. După ce luară o bucată bună de drum, ei întîlniră trei fugari unguri care le spuseră că Sinan temîndu-să de sosirea lor, fugise în grabă, lăsînd în București multe bagaje, bucate, muniții, robi, cămile și cîteva tunuri pe care nu le putu lua, fiind osiile și roatele sfărămate; că în cale el mai lăsase multe alte bagaje; că groaza armiei întregi era atît de mare încît fără îndoială, cînd va sosi în locuri grele, în strîmtorile înguste și băltoase de la Călugăreni, să vor răni între sine ca să poată trece unul altuia înainte. Bathori, neîncrezîndu-să pe arătarea acestor fugari, trimise pe căpitanii Nicolae Scnyei

[1] Alexandrescu: *Odă la oștirea romînă* (n.a.).

şi George Farcaş cu 100 de călăreţi ca să facă o recunoaştere spre Bucureşti şi să ia limbă.

Aceştia întorcîndu-se spre seară, întăriră raportul fugarilor. Aceasta hotărî pe generalii creştini a merge d-aci înainte în marş forcé ca să mărească temerea şi groaza duşmanului în fuga sa. Ei aflară atunci că Sinan, în calea sa de la Bucureşti la Giurgiu, tăia toate podurile dupe rîuri, punea piedece la treceri, strîmtori şi vaduri, ardea şi pustia toate satele, ca astfel lipsa bucatelor şi piedecile drumului să întîrzieze goana ce-i da armia creştină. Generalii se sfătuiră atunci şi hotărîră a schimba drumul şi a lua altul mult mai spre dreapta de Bucureşti. Acest drum, pe lîngă aceea că avea folosul d-a nu fi călcat şi smintit de duşman, scăpă încă pe creştini de cursa ce le întinsese Sinan în monăstirea lui Alexandru-Vodă din Bucureşti, care săltă atunci şi se spulberă în aer fără a vătăma pe nimeni; dar el făcea un încungiur cu deosibire lung şi era plin de mocirlă şi jumătate de crîng şi aşa de greu de umblat, încît se întîrzie foarte mult mersul armiei, iar mai cu seamă al artileriei, care mai toată rămase înapoi. În cale, armia mai întîmpină nişte oşti turceşti rămase în urmă, pe care foarte le snopi şi le zdrobi, încît multe mii de trupuri de om, de cai şi de cămile zăceau în lungul drumului, şi aerul se împuţi de o mare putoare. Dar turcii, în ameţeala fugei lor, uitaseră cîteva poduri netăiate; astfel creştinii avură noroc a găsi nesfărîmat podul de la Argeş pe care trecuse turcii şi putură şi ei înainta fără zăbavă. Cînd ajunseră la o depărtare de două mile de Giurgiu, primiră veste că Sinan, aflînd prin oameni de loc de sosirea lor, trecuse cu o zi înainte Dunărea cu cea mai mare parte din oştile sale, că rămăsese încă dincoace de rîu o mulţime de cară, bagaje, o pradă însemnată de tot feliul, cu un mare număr de robi, spre paza cărora lăsase 8.000

turci, care nu trecuseră încă, căci nu îndrăzneau a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate aşa de mare ca a carelor şi a tunurilor, pîn-a nu trece mai întîi pedestrimea şi călărimea.

Bathori atunci sfătuindu-să cu toţi generalii, îşi întocmeşte armata de bătaie. Mihai, ce se aflase mereu la avangardă, porni iute înainte cu romînii săi ca să dea harţă vrăjmaşului şi să-l împiedece a trece podul pînă să sosească Bathori cu toată armia. Înaintînd romînii către Giurgiu, întîmpină în cale o seamă de turci furagieri ce ducea nişte turme de dobitoace, îi împrăştie îndată, ucid pe cei mai mulţi, pe ceilalţi prind şi îi trimit îndărăt lui Bathori, căruia deteră aceleaşi ştiri despre Sinan. Acum Bathori grăbi şi mai mult la drum, părîndu-i tare rău că o împreunare de împregiurări fatale l-au făcut să piarză mult timp şi prileji scăparea lui Sinan. Într-această vreme Mihai-Vodă sosise la Giurgiu şi ajunsese pe turci (15/25 octomvrie).

XXXIII

Castelul Sîn Giorgiului

Oraşul Giurgiului, afară de un zid slab ce îl încungiura, era ocrotit de castelul Sîn Giorgiu. Acest castel avea o poziţie foarte tare. Arta şi natura contribuiseră a-l întări. El era aşezat pe un ostrovel foarte frumos, numit *Slobozia*, format de un mic braţ al Dunării, care se desparte puţin mai deasupra şi, încungiurînd un spaţiu de două jugăre, cade iarăşi în matca rîului. Astfel, castelul acoperind cu totul mica insulă, pînă în marginele ei, părea a pluti pe deasupra undelor. După temeliile lui, ce astăzi încă se văd, acest castel nu e

îndoială că a fost zidit de romani. Dărămat în vremea năvălirilor barbarilor, el fu rezidit pe la anul 1000 dupe Hristos de genovezi, de la care luă și numele de Sîn Giorgiu, patronul acelii neguțătoare republici. Pe la sfîrșitul veacului al XIII-lea, Negru-Vodă, duca al Făgărașului, întinzîndu-și stăpînirea peste toată Țara Romînească, pînă la Dunăre, mai întări castelul Sîn Giorgiu. La 1418, cînd Mahomet I năvăli în Țara Romînească de pustii o parte dintr-însa, între alte cetăți dupe Dunăre ce coprinse, fu și acest castel, pe care îl mai întări. Puțin dup-aceea, romînii îl luară înapoi supt vestitul domn Dan III Dracula. La 1431, împăratul Sigismund, regele Ungariei, mai întări acest castel cu fortificații și alte zidiri, cînd el trimise pe un vestit general Ioan Marotius, în agiutorul lui Dracula-Vodă, împotriva lui Radu poreclit Prasnaglava [1], care intrase în țară cu agiutorul turcilor. Căzînd după aceea iarăși în mîinile turcilor, castelul Sîn Giorgiu le fu răpit împreună cu celelalte cetăți de către Vlad-Vodă Țepeș. Dar dupe moartea acestui domn de crudă și vitează aducere aminte, turcii îl luară înapoi la 1479, fiindu-le dăruit de Vlad VII pe care ei numiseră domn fără alegerea țării; dar îl pierdură curînd dup-aceea și romînii îl stăpîniră pînă la anul 1544, cînd turcii îl luară iarăși împreună cu Brăila și Turnul. De atunci el fusese mereu în stăpînirea turcilor pînă în acest an 1595; și apoi după moartea lui Mihai-Vodă pică iar în mîinile lor și fu stăpînirea lor pînă la tractatul de la Adrianopol (1830), în urma căruia se dărîmă cu totul și orașul intră în stăpînirea noastră.

Pe vremea de care povestim, era acest castel foarte tare prin poziția sa, prin întăririle sale și prin ocroti-

---

[1] Pleșuvul.

rea ce priimea de la cetatea Rusciucului, încît dobîndise reputație de a nu putea fi luat. El era atunci fabricat dupe obiceiul vechi, de ziduri tari, dar fără valuri de pămînt și fără flancuri la ziduri, avînd numai turnurele împregiur și înlăuntru un turn mare (donjon). Mergea atunci podul făcut de Sinan de la capul cel de lîngă orașul Giurgiului, loc unde se varsă două rîuri în Dunăre, pînă la poalele castelului, unde, trecînd o întindere de pămînt de zece pasuri, se unea cu celălalt braț al podului, cel mai lung, care ducea la insula cea mare și d-acolo în malul Rusciucului.

XXXIV

Zăbovirea lui Sinan la Giurgiu. El trece Dunărea cu o parte din armată. Bătălia de la Dunăre. Vitejia romînilor. Pieirea turcilor

Sinan-Pașa ajungînd la Giurgiu (23 octomvrie) cu armata în cea mai mare neorînduială, obști că va ședea acolo trei zile și astfel mai adăogă încă o greșală la cîte făcu pîn-atunci în această retragere. Pricina acestii nouă zăbăvi ce puse la trecerea armatei sale peste Dunăre fu o măsură finanțială a administrației turcești. Fiindcă turcii pustiiseră și prădaseră toată țara pînă în hotarăle Ardealului, luînd mai multe mii de robi, o cătățime nenumărată de vite ce se vînduseră la mezat în tabără și atîta pradă încît încărcaseră cu dînsa ca la 10.000 cară, vezirul puse la intrarea podului un inspector și un scriitor, însărcinîndu-i a cere de la negutători, care duceau dobitoacele și celelalte mărfuri și lucruri cumpărate, legiuitul drept de 1 la 5 (pentzik) pe seama sultanului. În vreme ce se urma această nenorocită lucrare, iată ajunge veste (24 oc-

tomvrie), că Mihai se apropie în capul armiei sale și că acum nu e departe. Măsura fiscală fu îndată părăsită și mai întîi Sinan-Pașa trecu singur în noaptea aceea (24 spre 25 octomvrie) podul. După dînsul, toată noaptea pînă la crăpatul zilei, trecură mereu pe pod la Rusciuc pavilonul vizirului cu corturile și ianicerimea și cu o parte din tunuri și muniții de război; dar coloanele cele mai mari rămăseseră încă pe malul romînesc; asemenea rămăsese nepustite multe tunuri și bagajele cele grele, căci în acel grozav amestec și spaima ce stăpînea pe toți, nimeni nu voia să ajute pe soțul său. Se dedese voie atunci soldaților și neguțătorilor a trece care cum va putea, ca să scape; și soldații stricîndu-și rîndurile, neguțătorii părăsindu-și avuțiile încărcate în cară, să repeziră toți cu totul și în amestec spre pod. O mulțime fără seamă de oameni și de vite se înghesuiseră pe pod în cea mai mare neorînduială; o spaimă panică stăpînise toate duhurile și pretutindeni era cea mai mare dezorganizație, cînd, fără veste, pe la patru ceasuri după-amiazi (25 octomvrie), oastea lui Mihai se arătă și intră în șesul dinaintea Giurgiului (l'esplanade), unde tăbărî. Dar fără a pierde vreme, romînii împingînd înaintea lor și deschizîndu-și drum pîntre mulțimea turmelor de vite mari și mici și pîntre un mare număr de robi, cad peste tabăra și bagajele turcilor, îi izbesc în spate cu atîta iuțeală încît pe toți îi reschiră, pe unii taie fără milă, pe alții prind, pe alții pun în goană spre pod și mîntuie vreo 5.000 romîni, afară de femei și copii, ce fuseseră robiți în Țara Romînească și Moldova. Acești romîni scăpînd astfel din robie, să armară cum putură și deteră mînă de ajutor fraților lor împotriva dușmanilor. O despărțire din oastea lui Mihai înaintă pînă la malul Dunării și alte patru scadroane cu pedestrime armată cu puști începură a slo-

bozi asupra podului; apoi Mihai așeză tunurile pe un delușor vecin, și astfel, de o parte cu tunurile, de alta cu muschetăria[1], făcu să plouă un pîrîu de foc asupra turcilor. În toată lungimea podului se vedea atunci o gloată adîncă, îndesită, amestecată de ostași, neguțători, femei, copii, cai, cămile și alte dobitoace, tunuri și cară, împingîndu-să, îmboldindu-să, strivindu-să unii într-alții, fiecare om îngrijitor de mîntuirea sa căutînd a lua pas înaintea vecinului său, unii călcați în picioarele cailor, alții rănindu-se în armele celorlalți, apoi primejdia și temerea crescînd din ce în ce, începînd a se bate și a se ucide între sine. Din această grozavă îmbulzeală de oameni și de vite, se auzea uneori o murmurare ce zbîrnîia înecat, alteori o larmă mare amestecată de gemete și groaznice blesteme. Aceeași îmbulzeală și aceleași nevoi se petrecea la capul podului între cei ce, simțind în spate paloșul romînesc, se munceau să apuce a intra pe pod. Sinan, din malul Rusciucului, privea această chinuire a armatei sale fără a-i da nici un ajutor. Garnizoana castelului numai, prin tunuri și puști, începu a vărsa o ploaie de gloanțe și ghiulele asupra romînilor. Dar aceștia, fără a se spăimînta de această furtună, iuțiră și mai mult focurile lor, încît neorînduiala și spaima turcilor ajunseră în culme și o groaznică desperare îi coprinse. Cei dupe pod, neputînd răzbi înainte și ne mai văzînd alt mijloc de scăpare, se puseră să arunce artileria și carăle în Dunăre, ca să-și facă loc și ca să nu cază și ele în mîinile creștinilor; apoi mulți din ei se azvîrliră în apă, chemînd în agiutor numele lui *Alah* și cercînd a scăpa înot. Dar unii din neștiința de a înota, alții din vîrtejurile rîului ce aveau a trece în toată lărgimea lui, pieriră înghițiți de unde; cei-

[1] *muschetă* — armă de foc.

lalți fură uciși, căci îngrozitorul Mihai îmbărbăta pe ai săi și îi îndemna la bătaie cu graiul, cu mîna și cu pilda. Prin artileria sa el izbuti în sfîrșit a rupe podul prin mijloc în două. Un geamăt de groază umplu atunci aerul și prăpăstiosul adînc al rîului, cu gura căscată, sorbi și înghiți într-o dată gloate de vrăjmași.

XXXV

Bathori sosește la Giurgiu. Desfacerea și prăpădirea desăvîrșită a turcilor carii n-apucase a trece Dunărea

În vreme ce o parte din armata musulmană se zbuciuma și se lupta astfel împotriva valurilor rîului și pierea sau de unde, sau de gloanțele ce le trimitea creștinii, fără a căpăta de nicăiri agiutor, sosi pe loc și Bathori cu oștile sale. Turcilor care rămăseseră pe malul romînesc, închiși între jumătatea podului sfărîmat și ai noștri, li să tăiase tot mijlocul de scăpare și nu mai aveau alt ce face decît a se lupta, a se îneca sau a se preda. Ei încercară un minut a se apăra supt ocrotirea unei baricade de cară legate, în mare număr, strîns unul lîngă altul, pe care o făcuse Sinan la capul podului spre a stăvili năvălirea călărimei creștine. Dar Bathori, îndată ce sosi, orîndui o ceată de pedestrime aleasă de sfărmă această baricadă. Apoi trimise pe cei mai buni din pușcașii săi, carii căzură cu furie asupra dușmanilor osteniți de luptă, răniți și slăbiți, măcelărindu-i groaznic. Acei ce putură scăpa cu fuga dinaintea crudului și ne'mblînzitului paloș creștinesc, în desperarea lor se aruncară în rîu, încercîndu-se în zadar a-l trece înot; astfel mai mulți își aflară moartea în valurile Dunării. Atunci se pră-

pădi cu totul acolo vestita ceată a echingiilor [1], care două veacuri stătuse groaza Ungariei și a Germaniei; ei se aflaseră puși de pază la capul podului pe malul romînesc și nici unul dintr-înșii nu putu scăpa; asemenea nici un om nu mai rămăsese pe lîngă Hassan-Pașa, la ariergardă.

În izbînda aceasta se deosibi mai cu seamă pedestrimea aleasă a secuilor ce purta numirea de *pixidari*, sulițași, vestită de vitează. Dunărea se umpluse de trupuri moarte de turci și undele ei se roșiseră de sîngele vărsat. Afară de leșurile turcești, ce stau așternute și grămădite ca niște movili pe uscat, o mulțime de alte leșuri de oameni, de cai și de cămili se afla în brațul Dunării ce desparte insula Sîn Giorgiu de malul romînesc, grămădite și încleștate astfel unele de altele, încît în acel loc Dunărea abia putea a-și urma cursul său; și cînd, după bătălie, vroiră creștinii să adape dobitoacele, nu puteau scoate apă de acolo fără a scoate deodată vr'un trup de om sau de cal. Mult mai mulți turci încă se vedea plutind pe unde, în cursul apei, plini de răni, jumătate morți, gemînd și văietîndu-se cu jale. Urîcioasă și îngrozitoare priveliște de omor! Turcii care trecuseră în insula cea mare căutară să ajute pe ticăiții[2] lor frați. Satîrgi-Mehemet-Pașa puse d-acolo de îndreptă tunurile spre tabăra creștinească, dar loviturile n-ajungea, sau din neștiința tunarilor, sau din reaua poziție, și nu putură vătăma pe ai noștri; în vreme ce aceștia, avînd buni tunari și favorizați și de poziție, nu slobozea nici o împlutură în sec. Printr-acest mijloc ei putură coprinde două din cinci corăbii ce aveau turcii atunci acolo pe Dunăre, celelalte trei scăpînd cu fuga.

---

[1] *echingii* — corp de călăreți turci.
[2] *ticăit* — nenorocit, oropsit.

Martori ce au văzut cu ochii spun că pieriră într-această bătaie de la trecerea Dunării ca la 18.000 turci [1]. Deosibit de robii ce mîntuiră, creştinii dobîndiră o mare parte din artileria vrăjmaşilor, steagurile lor, bagajurile, o mulţime de dobitoace şi şase mii cară încărcate cu pradă. Analistul turc contimpuran Seadedin încheie descrierea ce face de această bătălie, aşa de nenorocită pentru ai săi, prin aceste cuvinte: *„Covîrşirea amestecului şi a spaimei fu aşa de mare, încît putem zice că niciodată nu se văzu o asemenea desăvîrşită înfrîngere!"* (une pareille deroute).

XXXVI

Fapta vitează a unor ostaşi moldoveni. Ziua întîi a bătăii Castelului Sîn Giorgiu

După ce creştinii împiedecară pe barbari în trecerea lor, sfărîmînd podul ce ducea la insula Sîn Giorgiu şi făcînd atîta pieire într-înşii, vrură unii dintr-înşii să coprinză îndată şi al doilea pod care ducea de la poalele castelului la insula cea mare şi să stăpînească această insulă, ucigînd şi aruncînd în rîu pe turcii ce se afla acolo. Două steaguri din pedestrimea domnului Moldaviei, cu o înfocată îndrăzneală se repeziră pe acest pod. Turcii din insula cea mare văzînd aceasta, foarte se îngroziră şi temîndu-se ca toată

[1] Numărul turcilor morţi l-această bătălie este iarăşi nesigur. În vreme ce Istvanfie şi Fracheta îl face numai de 6.000, Montreux îl urcă la 30.000. Noi am priimit de mai dreaptă cifra de 18.000 dată de Walther, care se apropie de cea de 16.000 dată de Sieur d'Embry şi alţi analişti şi cea de 17.000 ce ne dă istoricul Lacy (n.a.).

armata să n-aibă același gînd, începură a tăia cu securi capul podului din partea lor. Dar ceilalți ostași creștini nu îndrăzniră a însoți pe inimoșii moldoveni, ca să nu se expuie între armata lui Sinan d-o parte și focul castelului de alta. Ei nu știa că acest castel nu-i putea supăra, lipsindu-i praful de pușcă. Sinan încărcase patru cară cu lăzi cu praf ce poruncise a se duce în castel; dar din învălmășeala în care picară turcii la sosirea creștinilor, aceste cară nu apucaseră să treacă podul în castel. Ele luară apoi, către seară, din întîmplare, foc, prin creștinii ce rătăceau printre rîndurile carălor spre a jefui, și săltară deodată, cu mare zgomot, în coloane de fum, în aer; lucru minunat însă, că nimeni nu fu rănit. Deci acei viteji moldoveni, nevăzîndu-se ajutați de nimeni, fură nevoiți a lăsa îndrăzneața lor întreprindere, care ar fi fost atît de frumoasă și folositoare armiei și ar fi înlesnit mult coprinderea castelului.

Acestea petrecîndu-se astfel pînă înoptă, armia creștină, ne mai avînd vreme a tăbărî, se hotărî a bivuaca [1] pe loc. Călărimea de sineși arătă vrointa de a sta înarmată toată noaptea aceea, temîndu-să ca nu cumva dușmanii, folosindu-se de întunerecimea nopții, să treacă din insulă cu corăbii ca să vie să-i izbească. Pilda călărimei fu urmată de toate celelalte oști și astfel armia întreagă veghe înarmată toată noaptea, puind în toate părțile streji spre a priveghea mișcărilor turcilor. Aceștia atunci se aflau, cea mai mare parte, trecuți pe malul Rusciucului; vr'o 5.000 dintr-înșii tăbărîseră, din porunca lui Sinan, în insula cea mare; alții, din spaima ce le dedese creștinii, scăpaseră și să trăseseră supt castel, la intrarea podului ce ducea la această insulă, de unde fu trimisă o altă

---

[1] *bivuaca* — a așeza tabără provizorie.

mînă de soldați spre paza acelui pod și spre a da putere garnizoanei castelului, care se urca atunci la numărul de 800 ostași.

A doua zi (26 octomvrie), Bathori, încredințîndu-se că nu mai are nimic de temut, purcezînd din locul unde petrecuse noaptea ceva mai nainte, își așăză tabăra; apoi îndreptară asupra castelului Sîn Giorgiu chiar tunurile luate de la turci la Tîrgoviște. Loviturile cele dese și ne'ntrerupte ale artileriei, în puține ceasuri, fac o spărtură în ziduri, care socotindu-să îndestul de largă, îndată se alese de tot cortul cîte doi soldați și, formîndu-să astfel o ceată bună, i se porunci a da asalt, trecînd brațul Dunării pe vase, căci podul era sfărîmat. Această ceată era alcătuită nu numai de pedestrași, dar și de călăreți, care, lăsîndu-și caii, cerură a merge la asalt, și, cu sabia în mînă, se repeziră cu inimă d-asupra zidurilor, prin ruine. Dar nenorocita pedestrime ungurească, atît de vitează în multe rînduri, nerăbdătoare d-a intra în castel, se repezi cu multă nebăgare de seamă și cu curagiu, înaintă pînă în vîrful spărturei, unde fu izbită c-o neprevăzută furtună de gloanțe care trînti morți pe acele dărămături ca la două sute; mulți alții fură răniți; ceilalți învinși și împinși înapoi. Garnizoana castelului într-adevăr, ocrotită de tăria zidurilor, se apără cu o îndărătnică bărbăție, aruncînd asupra creștinilor nu numai cu puștile din care trăgea rar, avînd lipsă de praf, dar din care trăgea de aproape foarte și drept la țintă, ci încă cu săgeți, lănci, suliți, gereturi[1], pe care le aruncau cu mîna, și în sfîrșit cu mari bolovani de piatră. Ea priimi mai apoi praf și alte ajutoare din insula cea mare prin mijlocul podului ce lega acea insulă cu castelul. În acea insulă știm

[1] *gerid* — băț în formă de suliță.

că era o tabără de 5.000 turci, care începură acum a supăra prin tunurile lor rău pe ai noştri; şi, atît prin aceasta, cît şi prin ajutorul necurmat ce da castelului, zădărnicea toate silinţele ce făcea creştinii d-a-l cuprinde. Afară de aceasta, Sinan pe lîngă mal, luîndu-se cu corăbiile, veni pînă în dreptul castelului şi d-acolo cu balimezuri [1] de cele mari, numite *doubles faulconneaux*, *duplices falcones*, trăgea neîncetat asupra creştinilor cu mare vătămare a tutulor, mai cu seamă a celor ce bătea cetatea sau se urca la asalt. Se judecă atunci a fi de mare trebuinţă a pune o stavilă între castel şi insula de unde îi venea ajutoare; pentru aceea se hotărî să se taie partea de lîngă castel a podului ce ducea la insulă. Cu toate că acest lucru era cu primejdie, dar Silvio Piccolomini, care priimise comanda a toatei artilerii, se încumătă a-l săvîrşi cu bine. El se puse însuşi în capul unei cete şi merse spre pod, dar fiind nevoit a trece supt castel, a-şi expune oastea descoperită la focurile lui şi încă a să apuca şi la harţă cu turcii ce sta de pază în acel loc, el pierdu mulţi ostaşi; şi noaptea apucîndu-l cînd d-abia puţin din pod să tăiase, fu silit a să trage. Astfel această întreprindere, făcută cu mai multă vitejie decît înţelepciune, nu izbuti. Se chibzuiră atunci a arde podul prin tunuri şi prin focuri fabricate şi acest mijloc fu norocit cu izbîndă. Un bun număr de turci carii veneau atunci pre acel pod în ajutorul asediaţilor, se înecară. Dup-aceea creştinii îndreptară toată artileria asupra zidurilor castelului. Această artilerie era puţin numeroasă, căci din greutatea drumului, cele mai multe şi mai mari tunuri rămăseseră în urmă; şi cu toate că să aşteptau în tot ceasul, încă nu sosiseră. Cele mai mari tunuri ce aveau ei atunci în tabără d-abia purtau ghiulele

[1] *baliemez* — tun de calibru mare.

de 30 livre. Curînd însă înaintarea nopții sili și tunurile să tacă.

XXXVII

Ziua a doua a bătăii castelului. Piccolomini și cu italienii. Castelul să coprinde

La miezul nopții începură din nou tunurile a bubui și tunară cetatea pînă puțin după miezul zilei (27 octomvrie), cînd se făcu o bună spărtură (brèche) cu o crăpătură de patru brațuri de ziduri. Piccolomini judecă că această spărtură e destulă spre a putea intra în castel, cu atît mai mult că descoperea între apărători temerea și confuzia; dar ungurii, speriați de cea dintîi a lor neizbutire, nu vroiră a se urca la asalt supt pricinuire că spărtura nu e destul de largă, cu toate că italienii trebuia să meargă înaintea lor. Piccolomini atunci se întoarse către ai săi și-i îndemnă „a-i face cinste și a păstra reputația nației și a lor înșuși, cîștigate în multe alte întreprinderi mult mai primejdioase, dar nu într-o cauză nici mai puțin dreaptă, nici despre care mai mult pot nădăjdui ajutorul ceresc, de vreme ce se luptă împotriva vrăjmașilor fățișați ai legei creștine".

Zicînd aceste, împreună cu cavalerii săi îmbărbătați de cuvintele lui, năvălesc vitejaște cu sabia în mînă și se urcă peste micile dărămături ale acelii spărturi. Ion Veichir, lăsînd caii, aleargă și el cu ai săi, inimos, la asalt. Alți oastași se mai luară după dînșii și năvălind cu toții cu furie mare, se urcară pe o parte de ziduri și înfig un steag. Dar turcii se apăra cu energia desperării, aruncînd în creștini grenade și pietre. De o jumătate de ceas ținea acum lupta pe

ziduri cu o deopotrivă înverșunare între asediatori și asediați, cînd Piccolomini, văzînd că puținii ostași ce se urcaseră la asalt nu vor putea izbuti de nu vor fi îndată sprijiniți de oștiri proaspete, se întoarse cu iuțeală către unguri și le strigă: „Nu sunt oare acolo italienii puși în primejdie pentru mîntuirea patriei voastre și spre a încerca tot o soartă cu voi, spre nimicnicirea dușmanilor universali, iar ai voștri particulari împilători? Puteți oare suferi a-i vedea acum sau trăgîndu-se înapoi, părăsiți fiind de voi, sau însemnînd cu sînge locul și întemeindu-l cu moarte, întru vecinică aducere-aminte viitorimei de nobila lor înfocare și de puțina recunoscătoare a voastră moliciune?" Ungurii făcură atunci de rușine aceea ce temerea îi oprea d-a întreprinde, și cu multă fierozitate alergară a reînnoi asaltul. Comandantul castelului, văzînd această nouă năvălire ce-l amerința și spăimîntarea oamenilor săi, desperă de a se mai putea apăra și dete tristul semn că voiește a parlamenta și a se preda. Piccolomini porunci îndată oștilor sale a sta în loc și să gătea să asculte propunerile turcului, cînd deodată ungurii și săcuii, nerăbdători acum a răzbuna pierderea soților lor, se reped furioși în castel, făcînd multă larmă și împingînd înainte pe italieni, carii, aflîndu-se astfel striviți între soții lor și vrăjmași, suferiră foarte, rănindu-se mulți dintr-înșii. După oarecare împotrivire a vrăjmașilor, creștinii coprind castelul către seară și turcii care scăpară de cea dintîi furie a soldatului biruitor, se închiseră în turnul dinlăuntru. Dar nici în acest post nu se putură mult apăra și, coprinzîndu-l creștinii și pe el cu asalt, mai pe toți turcii cîți se afla acolo îi trecură prin ascuțitul săbiei. În acest loc să răniră cîțiva din ai noștri, cei mai mulți de pietre; iar tunurile și puștile din insula cea

mare vătămară pe ungurii ce se afla despre acea parte și le omorîră ca la 40 oameni. Săcuii trecură tot ce întîmpinară, fără milă, supt sabie, necruțînd nici sex nici vîrstă. Acei din turci ce fugiseră afară din castel, fură măcelăriți sau se înecară în Dunăre. Vr'o sută dintr-înșii, pogorîndu-să dupe ziduri, vrură să fugă într-o galeră ce era acolo la țărm, dar urmați fiind de aproape de ai noștri, săriră cu toții împreună pe galeră și ucigînd ai noștri pe turci, rămase acea corabie în stăpînirea noastră. Ea fu cunoscută a fi una din acele ce în anul trecut luaseră turcii cu dînșii cînd au plecat de la Comorn. Altă galeră ce se afla între insulă și pod și pe care era 2.500 turci și tătari, zdrobită fiind de lovirile artileriei, se afundă mergînd în cursul rîului; numai vîslașii putură scăpa. Din 800 turci ce alcătuiau garnizoana numai unul se mîntui. El se aruncă în Dunăre spre a o trece înot și, cu toate că fu ochit de ai noștri, care azvîrliră o mulțime de gloanțe dupe dînsul, avu minunat noroc de ajunse neatins, tot înot, pînă la tabăra lui Sinan de la Rusciuc. Din creștini căzură la această luare a castelului 250 oameni și mulți se răniră. În castel se găsi 39 tunuri, din care două foarte mari, două culevrine de 38 și celelalte mai mărunte. Prada ce pică atunci în mîinile ostașilor fu neprețuită. O mulțime de bani, arme, scule și alte lucruri scumpe, o cătățime nemăsurată de grîu și un mare număr de capete de vite, cămile, catîri, cai frumoși ce Sinan luase din Țara Romînească și n-apucase a-i trimite, cum vroise, la Constantinopol, și care era atît de numeroși încît, după ce luară pre cei mai buni, nefiind destui oameni spre a încăleca pe ceilalți, îi mînau cu cîrdul amestecați cu vitele. În toate părțile se vedea fluturînd steaguri musulmane, stofe de aur, brațare scumpe, pavi-

loane de mătase care contrastau cu hainele cele proaste ale romînilor și ale săcuilor. În acea bucurie generală, italienii numai se arătară foarte mîhniți, căci ungurii, năvălind în castel tocmai cînd turcii era gata a capitula, le-a răpit gloria acelii coprinderi; dar prințul Bathori cu nunciul papei și internunciul împărătesc îi mîngîie cu cuvinte dulci, cu laude și cu daruri. Trofeele acestii campanii, deosibit de mai multe mii de robi mîntuiți, fură 27 steaguri, ca la 120 tunuri, din care unile de o mărime nemăsurată și, de la 18 octomvrie, luarea Tîrgoviștei, pînă la 27 ale aceliași luni, atît la Tîrgoviște, cît și în goana ce creștinii deteră turcilor pînă la Giurgiu, într-această din urmă bătaie și la luarea castelului, turcii pierdură peste tot ca la 26.000 oameni. Acest sfîrșit nenorocit avu acea îngrozitoare expediție a lui Sinan în Țara Romînească, care amerințase că va înghiți pentru totd'auna nația romînă și cu dînsa și creștinătatea, pe care ea mai puternic o ocrotea atunci. Eroilor de la Călugăreni să cuvine mai ales cinstea izbînzii în această glorioasă campanie. Venirea lui Bathori nu făcu alt decît reschiră și goni un dușman învins și demoralizat și care, și fără aceasta, ar fi fost curînd nevoit a deșerta țara. Datoria și gloria lui Bathori era a nu lăsa nici un picior de turc a ieși din țară; și ar fi putut-o, de nu umbla așa moale și cu sfială; chiar și zdrobirea turcilor la podul după Dunăre o fură creștinii datori mai mult iuțimei lui Mihai și a romînilor săi. Pentru acea, putea acum aceștia, cu o dreaptă fală, să strige lui Sinan, împreună cu un poet al lor popular: *„Ce te-ai făcut, mare vizir? Unde-ți sunt voinicii, pașo cu trei tuiuri? Vîntul împotrivirei sfarmă zăbalele armăsarilor tăi; năvala se trase înapoi spăimîntată de piepturile goale ale vitejilor!"*

XXXVIII

Sinan fuge spre Constantinopol. Vestea învingerei lui răspîndeşte groaza între musulmani

Sinan, dupe malul drept al Dunării, privi cu jale trista soartă a armiei sale şi coprinderea castelului Sînt Giorgiu, blestemînd în desperarea sa ceriul şi pe Mahomet. El, Marius al osmanliilor, el, triumfătorul Asiei, Africei şi al Europei, el, Sinan cel nebiruit care în trufia şi zădărnicia sa despreţuia pe toată lumea şi credea că ea trebuie să robească capriciilor şi ambiţiei lui[1], să se vază el acum la o vîrstă trecută de optzeci ani, după o carieră atît de strălucită, răsturnat din culmea gloriei sale, biruit de nişte domni tineri şi fără barbă, dupe cum arăta el mai ales pe Bathori! Şi armia lui, acea frumoasă şi numeroasă armie, groaza lumei, atît de puternică, atît de bine îngrijită şi înzestrată cu bani, cu arme, tunuri şi muniţie din destul, să o vază acum fără steaguri, fără tunuri, fără bagajuri, fără corturi, cu totul demoralizată şi adusă într-o asemenea stare, de nişte oşti adunate în pripă, slabe şi rău armate![2]

---

[1] Istvanfie, p. 415, se exprimă în aceste cuvinte asupra lui Sinan: „*Astfel Sinan care înlăuntrul şi dinafară niciodată nu-şi plecase capul, a cărui trufie şi zădărnicie despreţuia pe toţi ceilalţi, care, mîndru de puterile sale, nesocotea pe ale celorlalţi şi gîndea că toţi trebuie a sluji capriţiilor şi ambiţiei sale, izgonit din Ţara Romînească peste Dunăre, fu cu dreptate pedepsit de cutezarea şi de nesocotinţa sa; şi Giurgiu, această cetate atît de tare, care de mai multe veacuri ţinea de turci, fu luat înaintea ochilor săi, de un cap nou şi de nişte oştiri adunate în pripă. Armata lui, zdrobită în cea mai mare parte, lipsită de toate bagajurile sale, să îndreptă spre Constantinopol printr-o retragere ce semăna mult la fugă, în trupuri deosibite şi puţin numeroase*“ (n.a.).

[2] „*Sinan*, zice Sagredo, *ostaş deprins în războaie şi învechit în arme, nu avu atîta putere de suflet spre a suferi nenorocirea sa*

Nenorocitul vizir fu silit îndată a-și trage tabăra dupe malul Dunării de la Rusciuc, căci creștinii, cum dobîndiră castelul, îndreptară gurile tunurilor dupe ziduri spre tabăra turcească și începură a tuna asupră-i. La Rusciuc el făcu căutare armatei sale ca să vază ce i-a mai rămas; alese pe Satîrgi-Mehemed Pașa și pe Segban-bași-Iahin-Aga pentru paza și apărarea Vidinului, și îi trimise cu 1.000 de oameni călărime supt comanda agăi lor, Guciuk-Osman. Apoi puse garnizoane prin toate cetățile din lungul Dunării și, împărțindu-și oștile în cete puțin numeroase, își rădică tabăra și luă cu grabă calea Rasgradului cu toți negutătorii armatei. Acolo lăsă pe Hassan-Pașa, dîndu-i titru de serascher, cu vr'o cîțiva sangiaci din oștile Rumeliei, pe Zagargi-bași cu munițiile de război și tunurile, dînd poruncă ofițerilor să ierneze la Șumla. Într-acest loc află prin scrisori, din Ungaria, de la fiul său, Mehemed-Pașa, izbînzile creștinilor într-acea țară și luarea vestitei cetăți Granul de armata împărătească[1].

și, obicinuit a birui, el se plînse amar că norocul la bătrînețe își luă înapoi favoarele sale" (n.a.).

[1] În manuscris urmează aici următorul pasaj șters cu creionul: În vara aceea, această armată fiind bine povățuită de vestitul prinț Mansfeld, luase cu izbîndă ofensiva și chemase biruința supt steagurile sale. De o lună de zile ea bătea cetatea Granului, cînd Muhamed-Pașa, feciorul lui Sinan, ieși din Buda și veni de izbi pe asediatori. El fu însă biruit și fugi lăsîndu-și steagurile, bagajele și artileria sa în puterea învingătorilor. Dar moartea lui Mansfeld ce se întîmplă cîteva zile dup-aceea (14 avgust 1595), îmbărbătă iarăși pe turci și Kara-Ali-bei, guvernorul cetății Granului, ceru o întîlnire cu generalii unguri, Wadusdy și Palfy, încercînd a-i face să ridice asedierea. Spre răspuns l-această propunere, Palfi făcu știre turcului de învingerea ce Sinan pătise la Călugăreni, a cării veste glorioasă ajunsese tocmai atunci, și cum turcul nu vroia a crede, Palfi îi zise: „că numai turcii au obicei să mință". Învingerea lui Sinan de la Călugăreni făcu mare impresie asupra turcilor din

Vestea coprinderii acestii cetăți adăogă foarte mîhnirea lui Sinan. El se grăbi a scrie sultanului spre a se dezvinovăți și spre a micșora pierderile sale, zicîndu-i că creștinii n-au stricat decît bagajurile și puținei oameni de cei nedeprinși din ariergardă, dar că nervul oștilor e cu dînsul; că daca iarna ce se apropie și asprimea timpului nu mai dă cale izbîndirei, el și-o păstrează pentru primăvara viitoare, cînd, sau va muri, sau își va îndrepta învingerea ce din întîmplare i-a venit și își va îzbîndi de la inimă prin prăpădirea lui Bathori și a lui Mihai. Într-această scrisoare el își vărsa mai cu seamă focul asupra lui Mihai-Vodă. Dar sultanul nu se mulțumi cu aceasta și, chemînd pe muftiul, află de la dînsul mărimea pierderii și purtarea cea neînțeleaptă a lui Sinan. Groaza domni în Constantinopol cînd se auzi de pățirea lui Sinan; îndată ce el sosi în capitală, sultanul îl scoase din vizirat și-l trimise în locul său obicinuit de exil, la Malgara; asemenea depărtă din slujbă și pe caimacamul Ibraim-Pașa, învinovățindu-l că n-a trimis la vreme oștiri, bani și bucate, și numi vezir pe Lala-Mohamed-Pașa. Muftiul, spăimîntat atunci de nenorocirea musulmanilor, prezentă sultanului o poemă jalnică compusă de Ali-Celebi, asupra tristei stări a marginilor împărăției. Sultanul porunci a se face rugăciuni publice în piața cailor (At-meidan) și predicatorul Sfintei Sofii, șeicul Mohijedin, căuta a întări curagiul poporului și simtimentele lui religioase prin verseturi din Coran și tradițiile profetului.

Ungaria, descurajă pe apărătorii cetății Granului și înrîuri mult în hotărîrea lor d-a capitula. Astfel se țin, strîns legate unile de altele, operațiile războiului și sabia romînilor de la Călugăreni răsturnă puternicile ziduri ale cetății Granului din Ungaria de sus.

XXXIX

Bathori să întoarce în Ardeal

După glorioasa coprindere a castelului Sîn Giorgiu, se ținu sfat între capii armiei creștine, spre a hotărî de trebuie a trece Dunărea spre a lua în goană în tot locul pe îngrozitorul dușman sau a trece cu armia în Moldavia, spre a izgoni pe poloni și pe domnul pus de dînșii acolo și a trage această țară iarăși în alianța creștină. Cea dintîi părere era fără îndoială minunată, căci cătînd la demoralizația turcilor, biruitorii creștini ar fi putut acum înainta, fără a întîmpina grele stavili, pînă la Constantinopol. Dar i se aduse împotrivă: lipsa mijloacelor de a trece Dunărea, căci podul nu putea sluji îndată, fiind parte stricat de ai noștri, parte de turci, și alte vase pentru trecere n-aveau decît două galere din cele luate de la turci. Apoi apropierea iernii și lipsa de bani spre a plăti mai multă vreme ostașii care sileau a pune capăt acelii expediții, iar mai ales se temeau ca nu cumva polonii din Moldova, ce erau în înțelegere cu turcii și cu tătarii, să supere Ardealul și Țara Romînească, pe cînd armia ar înainta în Turcia. Aceste temeiuri înrîurîră mult asupra duhului lui Bathori, și îl hotărî a se întoarce în Ardeal, de unde să treacă în Moldova, spre a goni pe poloni și a restatornici pe Răzvan-Vodă în scaunul său. Mult mai bine ar fi făcut el de alegea din oastea sa cei mai buni ostași, făcînd-o astfel să cîștige în calitate aceea ce pierdea în număr; și, încredințînd-o lui Mihai-Vodă, l-ar fi trecut în Bulgaria, aceea ce nu era cu neputință. Mihai, care cunoștea bine această țară și era iubit de locuitori, ar fi putut în acea iarnă a curăți Bulgaria de tot de turci, trecîndu-i Balcanii, lăsînd pe de primăvară spre a porni către Constantinopol. Ce

ieșituri[1] minunate n-ar fi putut atunci avea această expediție, pe care nepriceperea lui Bathori o stîrpi cu totul! Unii din capetele armatei, între care Piccolomini, povățuiră atunci a drege castelul Sîn Giorgiu și a pune garnizoană într-însul, spre a închide în viitor turcilor trecerea Dunării printr-acest loc. Dar Bathori, pricinuind că castelul e prea departe de Ardeal și că dregerea și ținerea lui va costa prea mult, porunci să-l dărîme și să dea foc caselor, și în cea din urmă zi a acelii luni puse de arse și partea podului ce mai rămăsese, împreună cu luntrile pe care era făcut. Apoi, lăsîndu-și armia supt comanda lui Ștefan Bocikai, locotenentul său general, însoțit de o ceată de călărime, avînd cu sine și pe Piccolomini cu cavalerii săi, luă calea Brașovului. Cu dînsul plecă și nunciul papei și internunciul împărătesc, generalul Carol cel Mare, istoriograful împăratului, care descrise toată această campanie și o trimise stăpînului său la Praga, dupe care descriere spune analistul Guerin că a copiat pe a sa.

Miercuri la zi întîi de noiemvrie, Bathori și cu soții săi se duseră la București, pe care îl aflară deșert de locuitori. Aci găsiră două tunuri mari părăsite de dușman în fuga lui cea grabnică. După ce își întremară puterile în vreme de trei zile, își urmară calea înainte pînă la orașul Gherghița, care și el se afla deșert de locuitori. Mihai însoțise pe Bathori pînă într-acest oraș. Înainte de a se despărți aci unul de altul, prințul Ardealului, vrînd să-și arate recunoștința sa pentru atîta vitejie și înțelepciune cu care se deosibise Mihai în această campanie, se învoi a preface tractatul de la 20 mai, ce era atît de nesuferit acestuia, și a-i da

---

[1] rezultate.

înapoi toate drepturile stăpînirii de sineși, oprind pe seamă-i titru onorific de suzeranitate.

Fără îndoială că Bathori n-avea alt încotro face, temîndu-să că și de nu va jertfi acel tractat, să nu fie silit la aceasta de Mihai, ce acum era slobod de grija turcilor. Dup-această învoire prietenească, Bathori luă cu voia lui Mihai 50 tunuri din cele dobîndite de la turci și apoi, luîndu-și ziua-bună de la dînsul, porni spre Brașov. Într-acest oraş el aşteptă cîteva zile pînă îl ajunse și Ștefan Bocikai și Răzvan-Vodă împreună cu toată armata. Apoi dete lui Răzvan 2.000 săcui ajutor ca să intre în Moldova, să gonească pe Ieremia-Vodă și pe leși. Așa Bathori, în relele sale chibzuiri, nu numai că nu trecu în Bulgaria spre a da goană turcilor, dar încă nici în Moldova nu făcu o expediţie serioasă, după cum se făgăduise. Adevăr e că el înștiință pe Răzvan a nu întreprinde nimic c-o îndrăzneală nesocotită și, de va vedea că polonii sunt mai mulţi la număr și în puteri, să nu dea bătaie, ci să aştepte pînă să-i trimiță un mai mare agiutor. Dar era lesne de înţeles că Răzvan, odată în apropiere de dușman, nu va fi poate stăpîn a se feri de bătaie, chiar lăsînd d-o parte natura lui cea prea cutezătoare. Ar fi fost mult mai bine daca Bathori întreprindea însuși această expediţie, sau de da de atunci lui Răzvan un ajutor mai însemnat. Astfel ar fi ferit pe credinciosul său Răzvan și oastea lui de trista soartă ce întîmpinară în Moldova.

În urma acestor orînduieli, Bathori, ridicîndu-se de la Brașov, merse în scaunul său în Alba-Iulia, vesel de triumfurile sale. El scrise de-aci, în 16 noiemvrie, papei, vestindu-i de biruința dobîndită asupra lui Sinan și trimiţîndu-i vr'o cîteva steaguri mai însemnate luate de la turci, între care şi steagul cel verde al Proorocului dobîndit la bătălia de la Călu-

găreni. Pontiful rămase foarte îndatorat de acest dar, mulţămi lui Bathori, făgăduindu-i ajutoare în bani şi de oameni şi porunci a se face rugăciuni şi *tedeum* în toate bisericile Romei pentru aceste izbînzi; iar cu steagurile împodobi templurile sale. El trimise apoi prinţului Ardealului, prin comitele Luigi dell'Anguisciola, camerierul său de cinste, o sabie şi o pălărie binecuvîntate.

Bathori pornise şi la Praga un curier spre a duce vestea biruinţei, care sosi în acea capitală în 4 dechemvrie. Archiduca Matei, aflînd la Viena această veselitoare ştire, puse de cîntă un *tedeum* în biserica Sfîntului Ştefan şi în toate celelalte biserici ale acelui oraş. Europa întreagă se înveseli văzîndu-se mîntuită de primejdia ce o amerinţase şi aflînd smerirea lui Sinan, acel duşman cumplit şi ne'mpăcat ce mult o îngrozise. Numele lui Bathori, care ştiu a trage asupră-şi gloria principală a acestii izbînzi, fu trîmbiţat în toate părţile de scriitorii şi oratorii contimpurani şi în furia (frenezia) entuziasmului şi a linguşirei, el fu asemănat cu Alexandru cel Mare şi Iulie Cesar, cei mai vestiţi căpitani din vremea veche.

XL

Brăila să deşartă de turci. Udrea biruie pe Afis-Paşa. Mihai-Vodă coprinde Turnul şi Nicopolul. Farcaş coprinde Vidinul. Sfîrşitul campaniei de vară din anul 1595

După plecarea prinţului Bathori, neobositul Mihai-Vodă, fără pierdere de vreme, hotărî a sfîrşi campania cucerind cetăţile dupe ambele ţărmuri ale Dunării, pe unde se mai afla turci carii ar putea fi vătămători ţării. Drept aceea, el porni spre Brăila, care se coprinsese,

cum știm, de turci, în vreme ce din porunca lui, spătarul Udrea luă calea Nicopolului și aga Farcaș se îndreptă spre Vidin. Turcii din Brăila, cum aflară că Mihai să apropie de dînșii, năpustiră cetatea și fugiră peste Dunăre. În acea fugă grabnică, 300 din ei se înecară în acest rîu. Mihai priimi glas[1] atunci de la îndrăznețul Udrea că, după ce a trecut Dunărea, s-a lovit de față cu Afis-Pașa, care îi ieși întru întîmpinare și foarte i-a tăiat și i-a spart oastea, încît acest pașă d-abia a putut scăpa cu două slugi. Mihai pripi atunci de alergă spre Nicopol și ajungînd mai întîi la Turn, îl bătu, luă cetatea și apoi trecînd Dunărea, se împreună cu Udrea, izbește Nicopolul și arde, sfarmă, robește și pustiește toate serhaturile[2] turcești din Bulgaria pînă la Vidin. Ajungînd aci, el găsi cetatea în puterea îndărătnicului viteaz Farcaș, care își izbîndise glorios acum pierderea ce prin înșălăciune încercase într-acest loc cîteva luni mai nainte. Acest general, mai mult voinic decît norocos, fusese mai nainte preot în satul Fărcășani în județul Romanați, și se numea Popa Stoica. Aflîndu-se într-acest loc de margine, care era adesea bîntuit de turci, Popa Stoica luase obicei după săvîrşirea liturghiei, de-şi lăsa patrahirul și armîndu-se cu secura, pleca în capul sătenilor de vîna la turci. Vestea voiniciei lui ajunse pînă la Mihai, care puse pe mitropolit de-l despopi și în loc de rasă îl învesti cu ciapcăn[3], și în loc de cruce îl armă cu sabie, crezîndu-l mai vrednic de a sluji patria cu armele decît cu liturghiile. Farcaș adeveri nădejdile domnului și vitejia cu care se deosibi în mai multe rînduri îi dobîndi de la dînsul

---

[1] *glas* — aici în sensul vechi de „veste".
[2] *serhat* — fortăreață turcească de graniță
[3] *ciapcăn* — haină scurtă, purtată peste umeri de boieri.

slujba de agă sau general de pedestrime. Astfel acum, ca în multe alte rînduri, vom vedea pe acest domn răsplătind deopotrivă meritul și slujbele către patrie, fără a căuta privelegiurile nașterii sau ale stării.

Locuitorii din Bulgaria, aflînd de sosirea lui Mihai la Vidin, se adunară toți din toate părțile de i se închinară. Vitejiile acestui domn aprinsese toate duhurile popoarelor chinuĭte de turci; locuitorii din Serbia, Bulgaria, Bosnia, Macedonia, Albania și mai multe părți ale Greciei alerga din toate părțile supt steagurile lui și toate popoarele acestor provinții își întoarseră privirea spre dînsul ca către un înger de mîntuire. De atunci ele începură a-l numi *Steaua lor de la Răsărit.*

Aceste din urmă biruinți de la Nicopol și Vidin încununară frumos minunata și nemuritoarea campanie de vară [a] anului 1595, întru toate vrednică de cea de iarnă. Rădicarea romînilor, ca un viscol de mînie purtase fierul și pîrjolul peste toată întinderea împărăției turcești de la Dunăre pînă la Constantinopol, zdrobise și doborîse la pămînt mai mult de 300.000 turci și tătari, carii, în cîteva rînduri și în deosibite trupuri de armie, în zadar se ispitiseră a-l stăvili. Puterea și energia ce într-acest an desfășurară niște țări mici și de multă vreme slăbite ca Țara Romînească, Ardealul și Moldova, numeroasele și minunatele fapte de vitejie ale acestor popoară, văzute astăzi, în starea de apunere în care ele se află și prin mulțimea grămădită a anilor, ni se par fabuloase și am simți greutate a le da crezămînt, daca istorici vrednici de credință, contimpurani și martori de față, și mai toți protivnicii noștri, nu s-ar învoi întru arătarea și mărturisirea lor și daca n-am ști cîte minuni este în stare să producă patima unui popor întreg răsculat împotriva streinului, pentru

ltarele patriei și ale credinței sale. Daca vecinii noștri făceau atunci asemenea jertfe ca ale noastre, sau măcar de ne-ar fi sprijinit ceva mai bine, daca nemții nu se arătau așa de molatici în purtarea războiului și așa de nestatornici în făgăduielile lor, daca polonii nu ne puneau mereu stăvili, arătîndu-se cu atîta vrăjmășie către noi, și daca Bathori n-ar fi fost așa de ușure și nestatornic în faptele lui, de atunci turcii, acei cruzi dușmani ai civilizației, a căror barbarie cu veacuri întîrzie luminarea și libertatea lumei, ar fi fost azvîrliți în pustiile lor asiatice și Europa orientală ar fi avut o altă soartă!!

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. *Puterea armată și arta militară de la întemeierea principatului Valahiei pînă acum* — [Propășirea] Foaie științifică și literară, Iași, I, 1844: nr. 19 (21 mai), p. 145—149, nr. 20 (28 mai), p. 153—156, nr. 21 (4 iunie), p. 161—166, nr. 22 (11 iunie), p. 169—172, nr. 23 (18 iunie), p. 177—178, nr. 28 (23 iulie), p. 217—221, nr. 31 (13 aug.), p. 241—244.

Reeditări: *a*) În broșură, Iași, La Cantora Foaiei sătești, 1844 (se adaugă textului din Propășirea o introducere și o bibliografie); *b)* Curier romînesc, Buc., XVI, 1844, nr. 87, p. 347—348 (reproduce numai cîteva pagini din partea I-a, cap. I); *c)* Foaie pentru minte, inimă și literatură, Brașov, VII, 1844: nr. 47 (20 nov.), p. 373—374, nr. 48 (27 nov.), p. 379—382, nr. 49 (4 dec.), p. 386—388 (sunt reproduse cîteva fragmente); *d)* Revue de l'Orient, Paris, X, 1846, p. 81—108 (tradus în limba franceză de I. Vaillant sub titlul: *Force armée et art militaire des Roumains depuis la fondation du duché des Vallaques jusqu'à nos jours.*

2. *Magazin istoric pentru Dacia* [*Prospect*] Curier romînesc, Buc., XVII, 1845, nr. 3 (8 ian.), p. 11—12. Prospectul a fost reprodus apoi în Foaie pentru minte..., Brașov, VIII, 1845, nr. 5 (29 ian.), p. 33—35 (nesemnat).

3. *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei romînilor* — Magazin istoric pentru Dacia, Buc., tom. I, 1845, p. 1—14.
Reeditări: *a)* Foaie pentru minte..., Brașov VIII, 1845, nr. 33 (13 aug.), p. 261—264 (reproduce cîteva fragmente în cadrul prezentării intitulate *Bucăți din Magazinul istoric*); *b)* Publicația lui A. Treboniu Laurian și N. Bălcescu: Cronicarii Țării Romînești, Buc., 1846, vol. I, p. 1—14.

4. *Ioan Tăutul, mare logofăt al Moldaviei* — Magazin istoric pentru Dacia, Buc., I, 1845, p. 135—137 (semnat N. B.).

5. *Logofătul Miron Costin, istoricul Moldaviei* — Magazin istoric pentru Dacia, Buc., I, 1845, p. 138—143 (semnat N. B.). Retipărită cu adăugiri și modificări în Calendar popular, pentru anul 1847, Buc., X, p. 41—47.

6. *Spătarul Ioan Cantacuzino*— Magazin istoric pentru Dacia, Buc., I, 1845, p. 187—206 (semnat N. B.).

7. *Postelnicu Costandin Cantacuzino* — Magazin istoric pentru Dacia, Buc., I, 1845, p. 380—393 și anexe p. 394—411 (semnat N. B.).

8. *Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Prinoipatele Romîne în deosebite timpuri* — Magazin istoric pentru Dacia, Buc., II, 1846, p. 229—246 și anexe p. 247—308 (semnat N. B.).

9. *Despre împroprietărirea țăranilor* — Poporul suveran, Buc., I, 1848: nr. 21 (23 aug.), p. 84, nr. 22 (27 aug.), p. 87—88, nr. 23 (30 aug.), p. 90—91, nr. 24 (3 sept.), p. 95—96 (studiu nesemnat și neterminat).

10. *Mersul revoluției în istoria romînilor* — România viitoare, Paris, 1850, p. 7—15.

11. *Trecutul și prezentul* — Junimea romînă, Paris, 1851, nr. 1 (mai), p. 3—5 (nesemnat).

12. *Romînii supt Mihai-Voievod Viteazul* — mss. rom. nr. 77 (cuprinde în autograful Bălcescu Introducerea și cărțile I, II, III); mss. nr. 78 (cuprinde în autograf cărțile IV și V), mss. nr. 79 (cuprinde o copie a introducerii și cărții I și autograful Bălcescu a cărții II). În volumul de față se reproduce mss. 79. Titlurile capitolelor sînt date de autor într-un sumar al cărții a II-a, așezat în fruntea textului. Nu am transcris trimiterile bibliografice scrise de Bălcescu în subsolul paginilor.

CUPRINS

Responsabil de carte: A. Rusu
Tehnoredactor: I. Holban
Corector: V. Vasiliu

Dat la cules 22.06.55. Bun de tipar 26.09.55. Tiraj 20.100 ex. Hîrtie tipar de 52 gr. m. p. Ft. 700×1000/32. Coli ed. 11,60. Coli de tipar 8,25. Ediția I. Comanda 632. Planșe tipo 1. A. nr. 02320. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—39

Tiparul executat sub com. nr. 1833 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. STALIN", București R.P.R.

În

Biblioteca pentru toți

au apărut:

Iean Bart	— **Datorii uitate**
Gala Galaction	— **Nuvele**
Emil Isac	— **Poezii alese**
Al. Sahia	— **Nuvele**

Lei 2,95